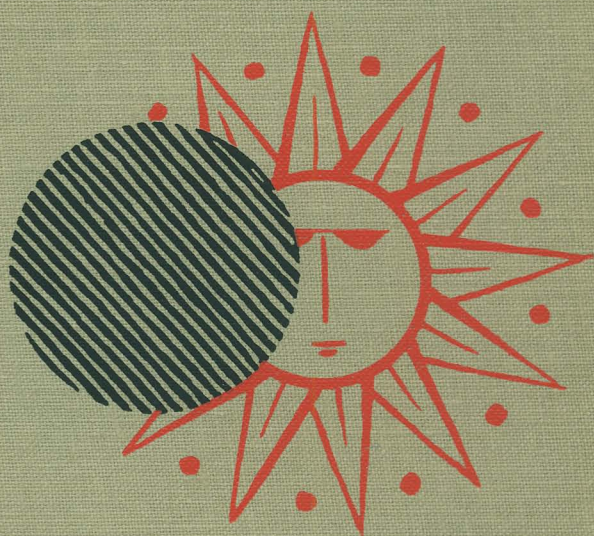

НАТАЛЯ
ЛІВИЦЬКА-ХОЛОДНА

ПОЕЗІЇ
СТАРІ
І
НОВІ

Поезії, старі і нові

Natalia Livycka-Cholodna

Poems, Old and New

Наталя Лівицька-Холодна

Поезії, старі і нові

diasporiana.org.ua

**Published by the Ukrainian National
Women's League of America
New York, 1986**

**Видання Союзу Українок Америки
Нью-Йорк
1986**

Обкладинка
Петра Холодного

Фотомонтажі Ореста Слупчинського

Наша мама Лівія як холодна

Copyright © 1986 by the Ukrainian National Women's League of America
Library of Congress Catalog Card Number: 85-51428

Printed in the USA
by Computoprint Corporation, 335 Clifton Ave., Clifton, N.J. 07011

- 209 Вилазить місяць
209 Остання дія
210 Новорічне
210 Кухонна романтика
211 Тяжко давить на очі п'ятьма
211 Ще одна безсонна ніч
212 Скільки вистраждано було
212 Такий спокій спливає на мене
212 Плаче голос
214 Спекана
214 Так душно в світі
214 Бабине літо
215 Автобіографічне
215 Згадка
215 Вечірній краєвид
216 Перед сном

Переклади

Шарль Бодлер

- 219 Коти
219 Сплін

Поль Валері

- 220 Цезар

Моріс Роліна

- 222 Джоконда

Люїза Лябе

- 222 Сонет

Марселіна Деборд-Вальмор

- 223 Розлука

Роберт Фрост

- 224 Покинутий
224 Над Тихим океаном

- 225 Алфавитний показчик віршів

Серце надвоє роздерте

*І розкраяно душу надвоє:
половина по цей, а друга по той бік.*

1

Приблизно п'ятнадцять років тому в "Координатах" про Лівницьку-Холодну я написав: "Техніка Лівницької-Холодної... майстерно контрольована і зрівноважена. Хоч її рамки досить вузькі... у ній панує вишукана гармонія, стрункість і легкість... Наталія Лівницька-Холодна — поетеса камерного амплюа, в найкращому розумінні цього слова" (2:114). Куди раніше, бо п'ятдесят років тому, Леонід Мосендз у взагалі неприхильній рецензії на першу збірку поетки помітив "стилістичну опрацьованість, ритмічну стрункість, до вузькості тематичну скупченість" (*Вісник*, II, березень 1935, 233). Рік пізніше Юрій Клен у гостро полемічній статті, скерованій передовсім проти самого Мосендза, також звернув увагу на майстерну простоту й контролю строфи Лівницької-Холодної (*Вісник*, IV, грудень 1936, 905).

Не враховуючи книги, що перед нами, "найновіша" збірка Лівницької-Холодної *Сім літер* вийшла 1937 року. Після війни її вірші появлялися то тут, то там — в таборних журналах, потім у *Києві*, в *Сучасності*, в збірниках *Слово* та в різних виданнях жіночих організацій. Виникало враження, що поетка, разом із багатьма еміграційними письменниками, припинила систематичну творчість. Дослівно декілька близьких людей знало, що в архівах Лівницької-Холодної зберігаються рукописи приблизно двох сотень віршів, себто куди більше, ніж було поміщено в двох надрукованих збірках. Що головніше, майже ніхто не знав, що в цих нових творах поетка поволі й систематично міняла манеру свого почерку. На протилежних кінцях цього творчого процесу, скажімо, в віршах 1934-го й 1984-го років, різниці докорінні: недбалому читачеві може здаватися, що писали ці вірші окремі, один до одного мало подібні поети. Та проте, під поверхнею усіх цих творів течуть струмені, які їх єднують у один суцільний дорібок. Такого єднання, видно, прагне й сама

повторення очевидне. П'ятий рядок зв'язаний з шостим алітерацією. Друге слово в шостому рядку творить приблизну внутрішню риму з третім словом у восьмому ("втікаєш / причаєний"). Повторення в сьомому й одинадцятому рядках очевидне. Всередині дев'ятого рядка очевидна приблизна внутрішня рима. Одинадцятий і дванадцятий рядки зв'язані паралелізмом фраз, з тим, що епіфорна позиція ангажує анафору в емоційно наснаженому речитативі. Таке чуттєве навантаження оправдане тоном цілого вірша: коли мова про інтонаційний рівень, то це заради такого "зворушеного мовлення" розвинена система повторень і паралелізмів. Тут уже наближаємося до тематичної аналізи, а на рівні тематики цього вірша роля чуттєвості цілком очевидна. На закінчення моїх загальних зауважень про ритміку цього вірша (їх, звичайно, можна було б продовжувати в куди детальнішій аналізі) згадаю, що в ньому незвичайно активні анафори творять свою — дарма, що дуже звільнену — структуру, яка неначе віддзеркалює куди послідовнішу структуру епіфор, себто чергування рим. Виникає враження, що рядки вірша пов'язані між собою обидвома кінцями. Цей загальний зв'язок, який неначе коронує місцеві ланки, безпосередньо впливає на "зміст" вірша. "Зміст" побудований на чергуванні тверджень і заперечень, що підкреслені повтореною фразою "не дарма". Це розщеплення поєднується в цілість твору саме отією вибагливою системою формальних зв'язків: між "формою" і "змістом" відбувається своєрідний діалектичний рух. Бачимо, отже, що тут, як і в кожному справжньому вірші, межа між "формою" й "змістом" щасливо зникає.

Щодо рим Лівичкої-Холодної, то вони майже завжди — як у ранній, так і в пізній творчості — вишукані й цікаві. Вони бувають domeжно повні ("принадою / пригадую"), або ж, з другого боку, уважно приблизні ("поличники / вічної"). Особливо вдаються поетці рими з пересуненими наголосами ("будівничим / непоміченим", "клапоть / папороть") або, ще незвичніше, рими з непевними наголосами, що їх устійнює саме рима ("Той став / помста"). В декількох випадках, усі чотири рядки строфи пов'язані римами: перший і третій та другий і четвертий повними, а перший і другий та третій і четвертий — приблизними. Ось приклад:

Відійшов ти — і знов я сонна,
Знову осінь зо мною тьмяна.
А ще вчора весна стодзвонна
Усміхалась, тобою п'яна.

Цікаве тут особливо те, що почуття висловлене в перших двох рядках розвіває почуття в наступних двох, хоч саме вже простірне співвідношення цих двох пар рядків (простий факт, що перша стоїть перед другою) неначе заперечує хронологію й "логіку" в читачевій свідомості, потверджуючи права весни. Цей рух підкреслений грою рим: творячи своєрідні куплети, приблизні рими немов підпирають окремішність кожної з двох пар рядків, але еднаючися в катрен, вони не тільки насвітлюють центральне місце весни, але й зв'язують весну з осінню, себто негативне почуття з позитивним. Зайво підкреслювати, що тут знову "форма" й "зміст" творять нерозривну цілість. "Форма" виповнює позірно поверховий, навіть позірно банальний "зміст", поглиблює й отаємничує його, так виконуючи чис-то тематичну функцію.

В сфері інтонації й дикції, дорібок поетки можна поділити на два загальні напрями. Йдеться мені про вірші високої риторики, деклямаційні вірші, з складною формальною організацією та вірші своєрідної "вдаваної випадковості". В першій з цих груп дикція згущена, мова іноді навіть злегка антикваризована ("Зо мною", "Оддзвеніла весна, одійшла"), отже мова переговорена, тому писана. В другій — мова говорена (точніше, недоговорена), а фраза кинена вишукано-недбало, неначе на столик рукавички. В першій — сильні нашаровані олійні мазки; в другій — злегка накреслені, майже прозорі акварелі, що швидкість їх виконання вимагає абсолютної контролі. Монументальність протиставлена моментальності.

Група "вдаваної випадковості" містить багато віршів, що їх можна назвати мініатюрними ліричними драмами — так неначе в них дух Чехова втілений у двох-трьох строфах. Голос бо тут справді таки *втілений*: щокрок зустрічаємо драматизовані пози, жести, міміку, які правлять за своєрідні сценічні ремарки: "Не сказала нічого я. / Відійшла і самітно стала". Іноді трапляється "сценічна", майже загримована, характеристика обличчя ("І дивно вирізані брови", кількакратно повторений "гордий

профіль”) та навіть дещо передраMATизована мiмiка (досить часто повторюваний ”уст гiркий залом”).

Як уся iнтенсивно особиста лiрика, вiршi Лiвицької-Холодної майже завжди справляють враження уривкiв суцiльного монолога. Та навіть такі монологи в неї в своїй природі ”дiялогiчні”, що пiдкреслене частими прямими звертаннями до любовника (”Ти” або старосвiтсьько-пушкiнсььке ”Ви”) та звертаннями до себе самої, себто посередньо до читача. Особливо цiкаве явище в Лiвицької-Холодної це щось, що можна б назвати ”обезтiленим монологом”. Елементи монолога — звичайно не лiричної героїні, а любовника — з’являються зненацька, без будь-якого натяку на присутність особи. Iнодi вони попере-тиканi фрагментами ”декорації”, себто сильно психологiзованого краєвиду, i цi фрагменти, неначе ”вiдповiдають” на реплiки безтiлесного голосу. Це зроблено особливо майстерно в вiдомому ранньому вiршi, що тут наведу його початок. Звертаю увагу на симетричне чергування пар рядкiв у наведеному уривку, що знову пiдкреслює майстерне орудування технiкою паралелiзму: справдi бо виникає враження, що ”декорація” краєвиду виступає на кiн i вступає в дiялог iз любовником, не тiльки вiдповiдаючи йому, але сперечаючися з його словами в iм’я лiричної героїні:

На розквітлi акації грона
Срiбний мiсяць тихенько ступив.
”Ваша кров мабуть чорна й солона,
Ви поганка монгольських степiв”.
Похилилось мережкою листя,
Довгi тiнi, мов привиди, сплять.
”Сотникiвна в червоному намiстi,
Бiлi руки лякають, п’янять.”

Своєрiдний лiрично-драматичний характер iнтимної лiрики Лiвицької-Холодної втiлений в сильних образах, що їх вимов-ність вражає навіть у декiлькох досi наведених уривках. Мимоходом слiд згадати, що молода поетка iнодi грiшить образами-кiше, якi неначе живцем вирiзанi з поезії передсимволiстiв. Та вони стають майже непомiтними в середовищі блискучо оригiнальної образотворчостi.

Лiвицька-Холодна особливо владно орудує метонiмiями.

Наприклад, метонiмiї руху та дiї пiдкреслюють оту динамiку, яка створена рвучкою ритмiкою, з паралелiзмами включно. Образ часто опертий на присудку, неначе все в поетки щось робить: ”Вечiр дивиться в очi стурбовано”; ”Над церквою зух-валий молодик, / Мов золота з хреста позичив”. Також часто зустрiчаємо синекдохи частин тiла: руки, очi, волосся, навіть вуха, а вже особливо уста iнодi виступають як своєрiднi ”пер-сонажi”, граючи власнi ролi, без помiтного зв’язку з тiлесним центром (”I тiльки руки стрiнуться, мов випадково, / I скажуть те, чого немає на устах”). Роль синекдохи в поетки така сильна, що нам дозволено пiзнавати не те, що по очах, але по кольорi очей (протилежна пара синi / чорнi очi) двох чоловiкiв, якi спричинюють гостру драму кохання в циклях ”Червоне й чор-не” та ”Попiл”. Безумовно, така фрагментація тiла тiсно зв’язана з ”обезтiленими” дiялогами в тих вiршах, в яких цi останнi появляються. Не варто розводитися над очевидним фактом, що образи з елементами частин тiла бiльш або менш посе-редньо вiдтiнюють головну тематичну лiнiю молодої Лiвицької-Холодної, а саме кохання, що iнодi буває в цих рядках тiлесно-пристрасним. Куди цiкавишою є можливiсть, що синек-дохи частин тiла вiдчужують особу, особливо в тих вiршах, якi трактують вiдчуження кохання чи, точнiше, вiдчужене кохання.

Лiвицька-Холодна майстерно втiлює почуття й абстрактнi поняття: ”I душа моя, мов старчиха”, або тонко-чеховсььке: ”Тiльки туга i нiжнiсть — двi сестри, / старi панни в садбi родиннiй”. Процесам такого втiлювання сильно допомагають епiтети, особливо коли поетка основує їх на синекдохах частин тiла, як у образi ”За вiкном окатим”. Взагалi в поезії Лiвицької-Холодної епiтет особливо повно виявляє свою суть та функцiю як поетичний засiб. Він, примiром, вiдновлює domeжну точнiсть бачення мовою, наново вiдкриваючи осердя слiв незвичайними контекстами, як ось у рядках: ”Спустились пестошi прозорi / Зимових довгих вечорiв”. В цьому образi епiтет ”прозорi” абсо-лютно точно передає враження дуже холодного повітря в без-хмарний лютневий вечiр, посилюючи метафоричне, поетичне слово ”пестошi”.

Я щойно згадував, що для молодої Лiвицької-Холодної особливо важливи епiтети барв. Iнодi вони бувають витончено-

ускладнені, як ось у образі "Червоним золотом вина". Тут золото можна вважати за почуттєве доповнення кольору вина, або за піднесену вартість, очевидно символізовану золотом, або ж за приклад цілковитого переходу явища з світу об'єктів у світ мови, як це часто бачимо в поезії символізму та її наслідників. Що важливіше, епітети барв у ранньої Лівницької-Холодної служать не тільки місцевим ефектам, але й загальній тематичній структурі. Як я покажу дещо пізніше, пара безредметних, майже абстрактних епітетів-символів "червоне й чорне", що в ній самій вбудоване очевидне протиставлення, протиставиться в свою чергу такому ж епітетові-символу "блакитне". (Цікаво, між іншим, як тут абстрагування діалектично поєднане з до-межним конкретизуванням.) Можна твердити, що це протиставлення барв символізує тематичну структуру поезії Лівницької-Холодної до сорокових років, а посередніше й по цей день.

Іноді, хоча щоправда нечасто, Лівницька-Холодна відходить від образності романтичної й символістичної традиції (що з неї виходять усі досі наведені приклади) та звертається до традиції давнішої, бароккової. Ось образ із топоса "двох півкуль", що був поширеним у поезії барокко (і який сам собою так вимовно втілює роздвоєння):

Вдень і вночі я жду на тебе,
Хоч знаю, що не прийдеш ти,
Що світять нам два різні неба,
Дві неоднакові мети.

А ось "дотепно" ускладнений образ, побудований на грі з числами, що нагадує відомий Маланюковий образ "Сім хижих куль. Сім стрілів зла":

Сім літер, що палають в слові Україна,
сім літер, що вогнем лягли на Монпарнас,
і сім підступних куль на вулиці Расіна —
призначення, мементо і наказ!
Горять палким трикутником криваві сімки...

(Другий рядок відноситься до числа літер у прізвищі "Петлюра".) До цілком іншої, майже протилежної, бароккової традиції можна зарахувати готично-гротескові образи, втілені в україн-

ську бароккову лексику, які виразно перегукуються з українською демонологією, а в тому і з раннім Гоголем:

І наїжаться темні тварі,
Задвигтять земля під ногами,
Гола відьма з чортом упарі
Пролетить у танку над нами.

Ця "демонічна" вітка бароккової традиції буде продовжуватися в образності поетки аж по наші дні.

Нетрудно простежити в творчості Лівницької-Холодної ланцюги образів — образні мотиви — які простягаються від найранішої до найновішої поезії та допомагають будувати постійні тематичні мотиви. Вже згадувані епітети барв та синекдохи частин тіла творять особливо помітні мотиви. Як ще один приклад, можна навести супутника поетів місяць, що десятки його поетичних зображень зустрінемо в цій книзі. Такі варіації простягаються від кокетливо-декадентного "І місяця отруйний чар / підступно ранить крізь каштани", через різні імажиністичні порівняння ("Вилазить місяць, як полтавський книш, / з-за хмари, як із печі"), аж до моторошної експресіоністичної образності найновішої творчості ("Темні сільвети дерев поза вікнами, / місяць крізь них, мов кров недобитого півня").

2

В першому розділі цієї статті я намагався фрагментарно розглянути часто згадувану технічну майстерність ранньої Лівницької-Холодної. Що головніше, я хотів показати, як в неї поетичні засоби поєднуються з тематичними мотивами, бо часто засновують їх. А ці тематичні мотиви подиву гідно однакостайні й тривалі: нечасто бо ліричний дорібок поета справляє враження такої діалектичної єдності. В розділі "Вогонь і попіл", що в ньому поміщені майже всі вірші однойменної збірки, тематичні мотиви навіть творять своєрідний сюжет. Про те, зрештою, свідчить сама авторка в недавньому інтерв'ю з Богданом Бойчуком: "Це цикл жінки, яка починає з подружжя, потім переходить велике закохання, розчарування, відтак апатія, сум, і, врешті, поворот назад до себе" (*Сучасність*, березень 1985, 13). Як побачимо пізніше, я вважаю цілу книгу, що

перед нами, за своєрідний роман з двома вітками суцільного сюжету — життя жінки й життя емігранта — які постійно доповнюють одна одну.

Покищо я зосереджуся на розділі "Вогонь і попіл". Квазі-біографічна тяглість життя однієї молодої жінки ускладнюється роздвоєнням ліричної героїні, яке межує з романтичним роздвоєнням особи на "білого" й "чорного" двійника. Тому, що ця тематична роздвоєність виникає з образів та з формальних засобів, вони й собі групуються на два крила. А енергія поетичного "я", що в Лівицької-Холодної абсолютно всевладна, єднає ці два крила в суцільний стиль, себто в суцільну тему.

Коротко кажучи, в ранньому дорібку лірична героїня двоїться на "справжню жінку" й на "літературну фігуру". Перша виступає в циклі "Барвін зілля" і, в зміненому вигляді, в циклі "Попіл", а друга в циклі "Червоне й чорне". (Отой "змінений вигляд" "справжньої жінки" в циклі "Попіл", до речі, змінюється саме переживанням і пережиттям "літературної фігури".) Безумовно, "справжня жінка" мусить теж сама собою бути "літературною фігурою"; різниця тут у тому, що в першому випадку поетичні засоби застосовані для приховання *літературності* ліричної героїні, а в другому — для її накреслення й підкреслення. Це можна також формулювати так: "літературна фігура" народилася *перед* словами даної поезії, із слів інших джерел; "справжня жінка" неначе родиться *під час* слів даної поезії і виростає в самих цих словах. Але це виявляється тільки позірним. Трохи згодом я постараюся показати, що ця пара профілів ліричної героїні протиставиться профілеві ліричної героїні в пізнішій фазі дорібку: в світлі цього нового профілю, і рання "справжня жінка", і рання "літературна фігура" поєднані літературністю, і народилися поза межами слів даної поезії. Риси літературності "справжньої жінки" викликані різкою зміною стратегією майже цілковитого ліквідування літературності в пізнішій творчості. Отже, кожний профіль ліричної героїні змінюється в присутності нового профілю, а ці нові профілі, своєю чергою, модифіковані ранішими профілями. Процес читання не тільки доповнює, але й міняє прочитане.

Профіль "справжньої жінки" виявляє свою літературність, коли ми усвідомимо, що її "життя" проходить під небесними

знаками рокованого призначення жінки — служити героєві. До свого коханого лірична героїня звертається такими словами: "Ти будеш воїн і муж, / батько моїх дітей", або "Хай буде так! Твоє ім'я закон". Як бачимо, дикція й інтонація, особливо в другому прикладі, підкреслює "рокованість" такого призначення — лірична героїня цілком певна, що таке призначення жінки в суспільному ладі освячене віковичними законами:

Мати, коханка, сестра,
Вірна дружина твоя.
Мудрість так каже стара,
Буду такою і я.

Свідомість призначення "справжньої жінки" — це наслідок свідомости гармонії всесвіту. Не диво, отже, що в цьому тематичному колі взаємини між закоханими проходять у величному театрі космізованої природи: "Нам шлюбна постіль вся земля, / Барвистий луг, квітчасте лоно". Мудрість місця жінки в суспільстві — давня; в нагороду за покору, жінка зазнає втіх кохання, які не тільки широкі на всю землю, але й вічні. Знову звертаю увагу на високу риторичну дикцію й інтонацію в наступному уривку:

Було і є і вічно буде
Це свято соняшних утіх:
Твоїх палких обіймів чудо
І ніжність пестошів моїх.

Втіхи кохання вкінці досягають позапросторово-позачасових метафізичних вершин, як ось у образі з можливими двозначностями: "І, вільний від усіх земних заслон, / Ось відчиняється нам рай незнаний".

Космічна гармонія кохання втілена в дзеркаленні двох. В своєрідно плятонічному значенні, очі любовника стають дзеркалом ліричної героїні і навпаки: "Дай очі вгадувать свої / В очей твоїх прозорім плесі". Чуттєвим погідним кліматом для такого надсловесного спілкування є ніжність. "Ніжність" зустрічається дуже часто в віршах циклю "Барвін зілля"; іноді вона, будучи висловом кохання, й собі досягає метафізичних вершин: "Бо ніжність наша є єдина, / А поза нею — тільки Бог". Не диво, отже, що в підсумку саме кохання стає релігією: "Я

знов закохана і знов молюсь”.

Навіть поминаючи другорядний відгомін "вісниківського" етноса в тематичному колі "справжньої жінки", його походження насправді "книжне" від початку до кінця: йдеться про освячення кохання в традиції середньовіччя й раннього ренесансу. Цікаво, до речі, що відгомони цієї традиції зустрічаємо і в пізній творчості поетки, хоч там вони нехарактеристичні. Маю на увазі вірш "Ми розминулися з тобою" про містичну "спорідненість душ" — отже, на тему, що була поширена в середньовіччі і стала дуже важливою в романтичній поезії.

"Блакитний", "синій" та його граматичні різновиди — це епітет, який символізує тематичне коло циклю "барвін зілля". (Саме тут "блакитне" виринає як протиставлення до "червоного й чорного"; пор. з образом *vierge azur* раннях символістів.) Цей епітет зв'язаний з групою образів, побудованих на словах "день", "сонце", "весна", а також "небо", "рай". Ритміка віршів в цьому циклі здебільша відповідно погідна, спокійна; склади слів нечасто сваряться з метричними стопами, а синтаксичні групи живуть у згоді з межами рядків.

В циклі "Червоне й чорне" лірична героїня стає "літературною фігурою": тут літературність виходить на кін і куди одвертіше панує над "життям". Вона, отже, частинно заслонює літературність "справжньої жінки". "Літературна фігура" це справді до кінця літературна конструкція, що її сама поетка, в вірші, що не попав у цю книгу, назвала "вампом" (це слово, поширене в Франції й США в двадцятих роках — скорочення слова "вампір"; воно вживалося як варіант *femme fatale*, особливо стосовно героїнь німих фільмів):

Нахилився і глянув в очі,
Блискавицею зуби білі,
А у мене сором дівочий,
І уста мовчать скам'янілі.
На столі чоколядки й лямпа,
І твій сміх пролунав так дзвінко:
Ти хотів в мені бачить "вампа",
Але я лиш маленька жінка.

Хоч лірична героїня намагається запевнити себе, що вона ще "маленька", себто "справжня", жінка, то скоро ми побачимо, що

маску "вампа" вона одверто приймає і, в своєрідно розпачливому жесті, навіть нею пишається. Отже, мій імпровізований термін "літературна фігура" я зміню на слово "вамп", що цю фігуру дуже точно окреслює.

Літературність цього профілю ліричної героїні така непомирно яскрава в порівнянні з профілем "справжньої жінки" частинно тому, що саме походження цієї літературності сильно драматичне й кольоритне: поминаючи традицію цього літературного типу в мітології, готиці й барокко, йдеться тут передовсім про Шарля Бодлера й пізніший французький декаданс, що їх Лівіцька-Холодна професійно вивчала і з них перекладала. З дальших відгомонів цього літературного типу можна згадати Байрона — адже "вамп" це своєрідне ожіночення байронівського героя. В Лівіцької-Холодної теж виразно чутна традиція українського фолкльору, козацької культури й раннього Гоголя (сотниківна в "Вії"). "Вамп", отже, це своєрідна сотниківна-Байронівна. Посилаючися на традиції, помітні в циклі "Барвін зілля", можна сказати, що "вамп" — це Пані поезії середньовіччя й ренесансу (хоч відразу слід попередити, що Пані — це зовсім щось інше, ніж "мати дітей героя"), яка стає з об'єкта суб'єктом і тому демонізується: вона усвідомлює свою психічну силу і не вагається застосувати її в змаганні, що ним завжди мусить бути пристрасно насичене кохання. З цим, очевидно, пересувається центр сили. В житті, звичайно, справи бувають куди сла�нішими. Але тут нас цікавить поезія, а в поезії питання зосереджується на тому, як лірична героїня й її ліричні герої висловлюють економію сили поетичною мовою автора.

В тематичному колі "літературної фігури", яка тепер звужена до "вампа", майже все стає в пряму протилежність до кода "справжньої жінки". Вихід ліричної героїні з свого призначеного місця ("матері дітей героя") в структурі захитує й остаточно змінє цілу структуру. І так, коли "справжня жінка" була пасивна супроти героя-переможця, то тут вона докраю активна, а партнер стає або чутливим юнаком-поетом, або відчуженим, холодним "Чайлд-Герольдом". Отже, коли в першому тематичному колі кохання — гармонія й злагода, то тут воно — антагонізм, сексуальна боротьба, що межує з ненавистю.

Дзеркалення двох затьмарюється і врешті розбивається тінню третього чи "третьох". З того виникає аритмічність світів ліричної героїні й любовника (чи точніше, любовників), яка кінчається втратою "раю" кохання. Звертаю увагу на вже наведені рядки "І світять нам два різні неба, / дві неоднакові мети", або на рядки, які натякають на внутрішнє розщеплення в свідомості самої героїні: "Знов життя розділив надвое / чорний погляд твоїх очей".

Таке насильне розколення єдиного світу на два світи, і запекла еротична боротьба, яка з цього розщеплення виникає, помножує негативні почуття недовір'я, зради, закривання, приховування. Радість світлого кохання вже не можна проголошувати "всім і вся". Тепер темне кохання доводиться скривати перед злорадним оком порядного міщанина, перед тим чи іншим партнером у заклятому трикутнику, і перед самою собою. Разом з тим, непевність кохання заперечує можливість його універсальності на безмежній сцені театру природи й можливість його потенціальної вічності. Природа то стає готично-негативною, то зовсім зникає в урбаністичному краєвиді. Замість сподівання вічності, бачимо скриту потаємність коротких зустрічей та принагідних прощань: "Знов зустріну тебе в трамваї". Одним словом, присутність zagrożена відсутністю; вона навіть стає відсутністю, яка символізована вже згаданими образами скривання, закривання, ховання.

В уже самі собою складні стосунки вступає друга жінка — та з блакитними очима: в скритому вирі темних почуттів читачеві щораз трудніше слідкувати за тим, хто кого зраджує, хто кого ненавидить, хто кого кохає. Залишається тільки танець тіней у пораненій свідомості ліричної героїні і крик розпуки — але крик, суворо контрольований мистецтвом поезії. В дужках додаю, що подібну уважну контролю форми, яка втілює навмисне невпорядковані й темні почуття, щокрок зустрічаємо в поезії Бодлера.

Справа в тому, що комунікаційним почуттям кохання тепер стає не щедра і віддана *ніжність*, а захопана і самолюбна *пристрасть* — отже, не блакить, а шарлат, що веде прямо до чорного кольору смерті. Замість відданості-підданості "справжньої жінки", енергією кохання стає тепер запекла гра сил, що

в ній "вамп" орудує смертельною зброєю тілесних принад, щоб врешті-решт стати переможцем — але переможцем остаточно трагічним, бо переможеним власною перемогою, чи точніше, потребою такої боротьби й такої перемоги. Зброя "вампа" символізована передовсім дослівним мавчиним вампіризмом, себто вбивчою оральністю: уста, що цілують — а щонайголовніше, уста, що *говорять*, що вимовляють навіть оцю поезію — спивають кров любовника в жахливому звихненні ніжності кохання. Це є одна з причин на важливість синекдохи уст у тематичних мотивах відчуженого кохання, що про неї я згадував у першому розділі статті:

В мене сукня була червона,
а уста зацвіли тюльпаном,
і на них була кров солона,
твоя кров, з твоїх уст, коханий.

.....
Та дарма, я гадюкою стисну,
я візьму з твого серця всю кров.

Гуцупьських мавок я тут згадав не випадково: прокляття в тому, що слабкий чоловік-жертва віднині завжди шукатиме таких дивних пестоців кохання-конання:

І знать, що завжди мною п'яний,
Ти все шукаєш уст моїх.

.....
Поцілую — і до скону
будеш прагнуть уст моїх,
і затроїть кров червону,
кров юначу п'яний гріх.

Не дивно, що таке кохання, основане на пожадливій пристрасті (яка сама собою є тільки ілюзорним виходом із справді безвихідного стану), веде до дальших ускладнень, що в них карикатура покори "справжньої жінки" стає перемогою "вампа". Тут приємність і біль, пестоці й насильство стають символами синтези любови й ненависти. Зайво, мабуть, нагадувати, що це теж не "життя", а закономірний розвиток даної літературної традиції Бодлера, а особливо його послідовників-декадентів (див., наприклад, "дитина і жінка" й *femme-enfant*), з

очевидною домішкою індивідуалізації колективних історично-політичних відносин, що до них я повернуся пізніше:

І я знаю, що в темну ніч
Поцілує мене татарин.
І я знаю, що буде біль
І що буде образа й сором,
І спокуси солодкий хміль,
І ненависти чорний морок.
Буде кров на моїх устах,
Буде розпач п'яний, безсилий,
І як хижий могутній птах
Розгортатиме пристрасть крила.

.....
Так, я знаю, що вас мені
Було радісно звати паном
І в солодкім облуднім сні
Поцілунком папити п'яним.

В циклі "Барвін зілля" кохання посередньо і безпосередньо наближене до релігійних почувань. В процесі *демонізації* кохання, релігійні почування не зникають, а й собі демонізуються під натиском почуття провини. Під маскою очайдушности (як це буває, наприклад, в випадку відомих "вампів" Достоєвського, особливо Настазії Філіповної з "Ідіота"), скривається бажання повернення до оазисованої простоти й чистоти минулого, до уявленої святости простого й чистого кохання. В порівнянні з блакитним небом минулого, сучасне стає під знак багряного, пекельного гріха:

За тобою слідком пішла
моя молодість, як черниця.
.....
А я, дитина і жінка,
І так близько від мене гріх.
.....
І безкрила душа відважно
вип'є знов, як отруту, гріх.
.....
Так кличуть ваші очі чорні...
І відповідь моя проста:
Розпалені в пекельнім горні,
Горять, горять мої уста.

В такому пеклі пристрасти посередніми оксюморонами деформуються навіть відвічні релігійні символи, особливо символ жіночої святости: "Тут очі пристрасних мадон / ввижаються в імлі прозорій".

Я вже декілька разів натякав на те, що небезпечний вир суперечних почувань стягає ліричну героїню з шарлатної пристрасти в чорноту духового, а можливо й фізичного самознищення ("Між нами пристрасть або смерть, / Червоний шал чи чорна згуба"). Варто додати, що в інтерпретаціях легенд про вампірів говориться про вічне шукання вампіра власної смерти. Кожний поцілунок — це отрута, що отрує не так любовника, як саму ліричну героїню. Єдина її надія, висловлена в циклі "Попіл", це тепер уже неможлива можливість нової злуки смертельних протилежностей в піднесену єдність:

Я жду хвилини, що на крилах
Підніме вічність, спинить час,
В якій воскресне все, що ділить,
І все, що злучує ще нас.
Я жду, щоб знов у блискавицю
З'єднать ненависть і любов,
І знаю: знов твій погляд-криця
В отруйний плин замінить кров.

Лік на отруту чекає не в якійсь містичній вічній моментальності, а *дослівно* під пером, що пише слова поезії, в поетичній метафорі, в мистецтві поезії. До повної свідомости цього джерела порятунку дійде поетка значно пізніше, коли старість нарешті відкриє таємницю поезії як єдиного спасіння від остаточного самозабуття.

3

В попередньому розділі я часто згадував про зближення ранніх віршів Лівницької-Холодної до творчости Шарля Бодлера й його послідовників та наслідників. А про впливи Анни Ахматової на її творчість широко писали критики. Клен, наприклад, зайшов тут аж надто далеко: "В цілому поезія її є переспівом поетичного доробку Анни Ахматової, що її стилем і тематикою вона цілком перейнялась" (*Вісник*, IV, 12, 906). Куди ближче до

очевидною домішкою індивідуалізації колективних історично-політичних відносин, що до них я повернуся пізніше:

І я знаю, що в темну ніч
Поцілує мене татарин.
І я знаю, що буде біль
І що буде образа й сором,
І спокуси солодкий хміль,
І ненависти чорний морок.
Буде кров на моїх устах,
Буде розпач п'янкий, безсилий,
І як хижий могутній птах
Розгортатиме пристрасть крила.

.....
Так, я знаю, що вас мені
Було радісно звати паном
І в солодкім облуднім сні
Поцілунком палити п'яним.

В циклі "Барвін зілля" кохання посередньо і безпосередньо наближене до релігійних почувань. В процесі *демонізації* кохання, релігійні почування не зникають, а й собі демонізуються під натиском почуття провини. Під маскою очайдушности (як це буває, наприклад, в випадку відомих "вампів" Достоєвського, особливо Настазії Філіповної з "Ідіота"), скривається бажання повернення до оказкованої простоти й чистоти минулого, до уявленої святости простого й чистого кохання. В порівнянні з блакитним небом минулого, сучасне стає під знак багряного, пекельного гріха:

За тобою слідком пішла
моя молодість, як черниця.
.....
А я, дитина і жінка,
І так близько від мене гріх.
.....
І безкрила душа відважно
вип'є знов, як отруту, гріх.
.....
Так кличуть ваші очі чорні...
І відповідь моя проста:
Розпалені в пекельнім горні,
Горять, горять мої уста.

В такому пеклі пристрасти посередніми оксюморонами деформуються навіть відвічні релігійні символи, особливо символ жіночої святости: "Тут очі пристрасних мадон / ввижаються в імлі прозорій".

Я вже декілька разів натякав на те, що небезпечний вир суперечних почувань стягає ліричну героїню з шарлатної пристрасти в чорноту духового, а можливо й фізичного самознищення ("Між нами пристрасть або смерть, / Червоний шал чи чорна згуба"). Варто додати, що в інтерпретаціях легенд про вампірів говориться про вічне шукання вампіра власної смерті. Кожний поцілунок — це отрута, що отрує не так любовника, як саму ліричну героїню. Єдина її надія, висловлена в циклі "Попіл", це тепер уже неможлива можливість нової злуки смертельних протилежностей в піднесену єдність:

Я жду хвилини, що на крилах
Підніме вічність, спинить час,
В якій воскресне все, що ділить,
І все, що злучує ще нас.
Я жду, щоб знов у блискавицю
З'єднать ненависть і любов,
І знаю: знов твій погляд-криця
В отруйний плин замінить кров.

Лік на отруту чекає не в якійсь містичній вічній моментальності, а *дослівно* під пером, що пише слова поезії, в поетичній метафорі, в мистецтві поезії. До повної свідомости цього джерела порятунку дійде поетка значно пізніше, коли старість нарешті відкриє таємницю поезії як єдиного спасіння від остаточного самозабуття.

3

В попередньому розділі я часто згадував про зближення ранніх віршів Лівіцької-Холодної до творчости Шарля Бодлера й його послідовників та наслідників. А про впливи Анни Ахматової на її творчість широко писали критики. Клен, наприклад, зайшов тут аж надто далеко: "В цілому поезія її є переспівом поетичного доробку Анни Ахматової, що її стилем і тематикою вона цілком перейнялась" (*Вісник*, IV, 12, 906). Куди ближче до

правди є признання самої поетки, в згаданому інтерв'ю з Бойчуком, що їй Ахматова дуже *співзвучна* (*Сучасність*, березень 1985, 16). Я міг би витратити чимало часу на вираховування окремих місцевих подібностей між цими двома поетками. Я також міг би довго говорити про ту "чеховську", неначе "випадкову", драматичність реплік і жестів, що про неї я вже згадував, і що вона, безумовно, править за одну із основних структур ранньої лірики Ахматової. Щодо маски "вампа", а особливо релігійних моментів довкола цієї маски, то подібні мотиви були предметом багатьох критичних дискусій над поезією Ахматової та, як відомо, коронувалися нахабно-грубим "словечком" Жданова на адресу російської поетки. Цей тематичний мотив Ахматова успадкувала, мабуть, посередньо від Блока та його "незнакомки", коли Лівіцька-Холодна одержала його прямо з французької літератури: можливо тому він у неї вийшов куди живіше, ніж у Ахматової. Можна б коротко згадати й сліди Пушкіна в ранній поезії Лівіцької-Холодної, які зайшли туди або безпосереднім шляхом, або ж через Ахматову (про впливи Пушкіна на Ахматову згадували, мабуть, усі дослідники її творчості; що найголовніше, до них одверто признавалася вона сама).

Та проте, як на мене, то куди корисніше буде підсумувати двосторонні діалоги між ранньою Лівіцькою-Холодною й друзями-поетами, які жили й творили разом з нею, в середовищі "першої" еміграції. Враховуючи численні запевнення учасників цього цікавого етапу нової української літератури, що чогось такого, як "Празька група" взагалі не було (див., наприклад, інтерв'ю Ігоря Кошара з Євгеном Маланюком, *Українські вісті*, 2-го жовтня 1966) або що термін "Празька група" своєю "географією" не включає поетів, що жили в Варшаві (інтерв'ю Кошара з Лівіцькою-Холодною, *Українські вісті*, 26-го березня 1967) та ще додаючи від себе, що в передвоєнній Празі було активне середовище поетів "Жовтневого кола", які з тут обговорюваними поетами абсолютно нічого спільного не мали, — я все таки думаю, що слід зберегти цю назву як вигідну для історії літератури умовність.

Учасники Празької групи були з'єднані таки дуже тісно, — не тільки світоглядом чи навіть політичною ідеологією, а теж і стилістичними прикметами, що їх вони цілком послідовно

культивували, хоча й не оформлювали в маніфестах або в програмах. Адже вже сам факт спільних ідеологічних поглядів в їх випадку імплікував стилістичні подібності. Це, звичайно, не заперечує недавно висловлену думку Юрія Шевельова, що приміром, Юрій Липа цілком відмінний від Ольжича, а Ольжич від Теліги. Однак трудно погодитися з висновком критика, що "не стилістика... об'єднує пражан" (цінна супровідна стаття в книзі: Оксана Лятуринська, *Зібрані твори*, Торонто, 1983, 60). Висловлюючися схематично, їх відмінності наявні на зовнішніх краях їх творчості. Та коли їх лінії зближуються до центру, де їх "коди" зустрічаються та перехрещуються, тоді певні стилістичні манери (можна навіть сказати, певна стилістична "манірність") починають мандрувати з одного тексту в другий, від одного поета до другого. Особливо цікаве тут те, що такі "мандрівні засоби" не завжди залежні від вузьких тем, хоч завжди залежні від своєїрідної тематичної атмосфери, що їй конкретні теми змушені покоритися, бо ж вони з неї виходять. Це ми незабаром побачимо на особливо переконливому прикладі з Лівіцької-Холодної. Було б спрощенням, хоч тим не менш приманливим, сказати, що такі паралелі зводяться до сильного впливу центральної Маланюкової поетики на твори його колеґ (а не, до речі, куди обмеженішої Дараганової творчості, як це в нас прийнялося твердити). Та я покищо волію залишитися при своїй метафорі центру перехресть, а до специфіки Маланюкової поезії повернуся трохи згодом.

І саме Лівіцька-Холодна особливо зближена до цього "центру перехресть". Багато того, що я говорив про її поетику в першому розділі статті можна живцем пристосувати до кожного з "пражан". "Випадкові драми" трапляються в Теліги і навіть іноді в Ольжича, хоч там вони куди слабше розвинені. А щодо "підвищеної" декляматорської риторики, то вона в "пражан" стає стилістичним принципом: згущена алітерація, метричні модуляції (особливо лейми), почуттєво-риторичні повторювання слів, паралелізми фраз, підкреслене приблизне або ж надто повне римування, гра анафорами — це тільки кілька прикладів "мандрівних" формальних засобів. Такі засоби, звичайно, знайдемо і в інших, далеко не "пражанських" поетів, як наприклад у Бажана. Та йдеться мені про їх частоту і, голов-

ніше, про їх групування, про їх конфігурації чи сузір'я. Тут не місце розгортати цю тему, хоч давно пора окреслити той дуже своєрідний, саме "пражанський", експресіонізм, що йому подібного (не зважаючи на подібність окремих рис) не знаходимо ніде в українській поезії.

Переходячи від чисто формальних до тематично-стилістичних засобів, дозволю собі тут навести декілька майже випадково вибраних спільних рис або "вузлів" між Лівницькою-Холодною та її колегами. Своєрідна "пророча" інтонація цієї поезії підкреслена апострофами з вигуком "О" в анафорній позиції. В Липи: "О ти, гострий мече"; в Лятуринської: "О, люблена! О Ти, єдина"; в Мосендза: "О, вслухайся, відважний". Характерно, Лівницька-Холодна переносить цей засіб з публічної риторики в сферу кохання: "О, ти не зможеш їх забути", "О, не кажи, що підеш геть". Серед засобів риторичної інтонації зустрічаємо ще й серії категорій часу — минулого, сучасного й майбутнього, або сучасного й майбутнього, що надає рядкам тону якоїсь "невблаганної рокованости". Звичайно, в "пражан" цей засіб застосований до політичних моментів, неначе в відповідь Валуєву, як ось у Мосендза: "Ми будем, хоч би й ніколи не були!" або в Максима Гриви: "Ми карали Росію за Суздаль, / За Москву іще будем карати!". А в Лівницької-Холодної він знову застосований до кохання: "Було і є і вічно буде / Це свято соняшних утіх". В інтонаційно-тематичному колі цих прикладів знаходимо також дієслово "знаю", як підкреслення риторичного твердження, риторичної певності. В Липи: "Знаю, ви скажете, браття"; в Маланюка: "І знаю: буде! Знаю: вдарить!"; в Теліги: "О так, я знаю, нам не до лиця". В Лівницької-Холодної цей засіб знову застосований до кохання: "О, я знаю, ти мрієш знову".

Близько до засобів підкреслення й утвердження знаходимо засоби узагальнення. Як приклад цього, наведу надиво часте серед цих поетів уживання інфінітива, особливо коли він виконує завдання підмета. В Стефановича: "Просто. Не йти праворуч"; в Мосендза: "Бажати-досягти! Усього, всього"; в Маланюка: "Все чути. Всім палать. / Єдиним болем бути"; в Лятуринської: "І не богатирським видом / прихилити погляд Слави". В Лівницької-Холодної:

Як дивно серцем відчувати
з минулим радісний зв'язок,
і в тиші темної кімнати
знов чути ваш котячий крок.

З засобом безособового інфінітива можна порівняти безособове речення, де ролю підмета грає дієслівний присудок, узгоджений з середнім родом (ще одна безпідметова форма присудка). В Стефановича: "Заклекотало, зрокотало"; в Маланюка: "Перегриміло. Одгуло"; в Лятуринської: "Ревло, кипіло бором, кублилось по кручах"; в Ольжича: "Поплило, затремтіло, заграпо". А в Лівницької-Холодної цей засіб поєднаний із засобом ствердження, але знову щодо кохання: "І сталося. І буде завжди так". До цих засобів риторичного узагальнення можна додати точніше неокреслену множину йменників. В Ольжича вона поєднана з безпідметовою формою присудка: "І тягне, рве глибинами безмеж"; в Теліги: "І скрутить бич безжалісних пожеж"; в Маланюка: "На червоному тлі пожеж"; в Стефановича: "Там попруги пожеж". Цим разом наведу приклад із політичної поезії Лівницької-Холодної:

І бачу іншого їздця в пожежах,
у сльві слави, в громах і вогнях,
як булаву простягнувши у безмежся,
жене над містом буйного коня.

В цій строфі бачимо ще одну прикмету Празької групи, що належить до засобів узагальнення — іменник з абстрактним значенням і метафізичними обертонами. В "пражан" іменники такого типу стають майже автоматизованим рефлексом, і їх присутність у рядках не завжди до кінця мотивована контекстом.

Ще згадаю про улюблену "пражанами" практику еліптичних натяків, особливо історичного характеру, що для них читач має збудувати власний контекст. Контекст цей не буде в точному значенні власний, бо ж такі натяки не полісемічні, а домежно конкретні, з семантичною спрямованістю на те, щоб викликати в кожного поінформованого читача однаковий контекст історичних ремінісценцій. Це своєрідний код для втаємничених, себто покривджених історією, побратимів. Та проте, на риторично-стилістичному рівні такі засоби все ще справ-

ляють враження узагальненості. В Лятуринської знаходимо: "Що це було?... Чи Умань, Чигирин? / Чи Жовті Води, Пилявці, чи Корсунь?". В Ольжича: "Три шаблі їх чекають на стіні, / Що пам'ятають Корсунь і Охматів". В Маланюка: "Заснув Остріг. Почаїв снить. / І в снах маячить Берестечко". І в Лівницької-Холодної: "Не Дмитрій це і не Курбський / до Москви прокладатиме шлях". Не треба нагадувати читачеві, що цей риторичний засіб, як і багато дечого іншого в стилістиці Празької групи, приходять прямо від Шевченка.

В одній дружній розмові хтось пригадав образ "Доба годна, як вовчиця", але не міг пригадати автора. Відразу впали імена Маланюка, Ольжича, Липи, навіть Мосендза, але ніхто з начитаних співрозмовників не був певний щодо автора, не кажучи вже про контекст. Це не була цілком їх вина: справа в тому, що цей образ, як і сотні йому подібних, мають по декілька "внутрішніх підписів". Ольжичів образ (бо він належить саме йому) можна справді "відписати" Маланюкові; ліниво листуючи його книги, я знайшов аж п'ять образів із досить незвичайним словом "вовчиця", а щодо слова "доба", то воно в нього трапляється чи не на щодругій сторінці. Про подібності не тільки між окремими образами, але між системами образності "пражан" можна написати окреме велике дослідження. Тут я тільки згадаю особливий оксюморон, який "розмонтовує" семантичну єдність названого почуття, щоб його загартувати дозою "трагічного оптимізму". Він трапляється в "пражан" так часто, що його можна вважати за типовий чи навіть своєрідно програмовий образно-тематичний мотив. В Маланюка знаходимо: "І щастя пекуче"; в Ольжича: "Наше щастя — родить муки"; в Теліги: "Щастя з гострим болем". В Лівницької-Холодної кількакратно знаходимо "жорстоке щастя". Зрештою, в неї ціла тематична структура довкола "вампа" імплікує такий оксюморон.

З окремих поетів Празької групи, найближче стоять до Лівницької-Холодної Олена Теліга й Євген Маланюк. Сама Лівницька-Холодна поетично втілює духову кривдність з дещо молодшою поеткою в одному з своїх найкращих ранніх віршів "За вогнем шарлату", присвячуючи цей вірш саме їй. В останній строфі вона в образах барв "блакить" і "пурпур" висловлює протиставлення ніжності й пристрасти — пари, яка керує всі-

єю її ранньою поезією. Але вже самим дружнім адресуванням цього вірша вона нам нагадує, що ця пара почувань належить теж до основної тематичної структури Теліжиної поезії: "темний трунок", "вогонь отрути чи вина", "пристрастей рвучкі потоки" з одного боку, а з другого — "даю без міри ніжність", "не гнів, а ніжність — наша вічна сила". Врешті, в Теліги знаходимо безпосереднє парування цих почувань: "Не любов, не ніжність і не пристрасть"; "любов і пристрасть / ніжність і турботи"; "Мені не пристрасть туманна сниться — / Зоріє ясно в чаду і втомі, / О, світла ніжність, твоя криниця". Слід згадати, до речі, що мотиви пристрасти й ніжності — це не виключна власність цих двох поеток: зустрічається вона в Мосендза, особливо в циклі віршів "Криниця ніжності", в Липи ("Ланцюг ніжності", з одного боку, і воювання проти пристрасти в різних творах, з другого) та часто в Маланюка. Проте, я все таки думаю, що в двох поеток ця пара структурно-тематично куди активніша, ніж в інших поетів Празької групи.

Щоправда, Теліга не конструювала мотивів пристрасти в окрему маску "вампа" та не протиставляла цій масці маску "справжньої жінки". Та в віршах про жіночу здібність гасити полум'яне пекло в очах та думках воїна-героя поцілунком м'яким, як дитячий сміх, з одного боку, а з другого, у творах домежного екзистенціального збудження, коли душа летить за небосхил у червоній амазонці — можна простежити легке накреслення двох подібних профілів жінки. Як би там не було, маска "вампа" як така в Теліги мусить бути відсутня з двох причин — з причин літературної психології та літературної традиції. В "психологічному" розумінні, над ніжністю, пристрастю та різними іншими образами почуттів у Теліги всевладно панує слово-образ "радість", неначе покорюючи їх та поєднуючи їх в одне ціле. "Радість" трапляється куди рідше й діє куди слабше в дещо похмурнішій вдачі ліричної героїні Лівницької-Холодної. А з боку літературної традиції, в Теліги помітно відсутні сліди Бодлера та його наслідників. Є, безумовно, зв'язок Теліги з Ахматовою, але не в тематичному колі "вампа". З спільних мотивів, можна згадати випадковість зустрічей і прощань, що так сильно виявляється і в Лівницької-Холодної. В неї, наприклад, зустрічаємо: "Десь побачу тебе на вулиці", а в

Теліги: "Ми попрощались десь на розі вулиць". В Ахматової знаходимо: "В последний раз мы встретились тогда / На набережной...".

Та куди складнішою й можливо тому куди менш наявною є творча кривність Лівницької-Холодної з Маланюком. Я не маю тут місця розвивати широку розмову про подібності між цими поетами. Вкажу тільки на схрещення "вампа" з Маланюковою персоніфікацією України, яка принесла йому багато гірких слів від близької йому націоналістичної критики (наприклад, Ярослав Доленга, "Поет тьми і хаосу", *Ми*, IV, Весна 1935, 113-134). В уже тут частинно наведеному вірші Лівницької-Холодної "На розквітлі акації грона", голос у знеосібленому діялозі звертається до ліричної героїні:

Ваша кров мабуть чорна й солона,
Ви поганка монгольських степів.

.....
Сотниківна в червонім намисті,
Білі руки лякають, п'янять.

.....
Голос ваш, наче спів, заколише,
І присниться кривавий кошмар.
Будуть гинути в полум'ї хати,
Будуть маски кривавих облич...
На татарський аркан вас піймати б,
Волочити б за коси у ніч!

В Маланюковому циклі "Псалми степу" зустрічаємо дуже подібні образні мотиви, включно з натяком на протиставлення профілів "вампа" й "справжньої жінки":

Ні, Ти — не мати! Шал коханки
У чорнім полум'ї коси,
В обличчі степової бранки
Хміль половецької краси.

.....
Привабливо безсила й гарна —
Осяєш ти чужий намет,
І хижий хан буде безкарно
Впивати уст отруйний мед.

Тебе б конем татарським гнати,
Поки аркан не заспіва!
Бо ти коханка, а не мати,
Зрадлива бранко, степова!

Різниця між особистою мотивацією віршів Лівницької-Холодної й політичною віршів Маланюка — тільки позірна. Ось Маланюкові рядки, з поезії "Горобина ніч", що в них межа між особистим і політичним — між живою жінкою й алегоризованою Україною — цілком затирається:

Обпалені вуста й цупкі гадюки рук, —
І чорна пристрасть знов пекучим чорним вітром,
А десь гудуть скрипки під пестошами мук.

.....
І в вітрі пристрасти татарський свист погоні:
Ось-ось в проклятій тьмі хроплять скажені коні.

Можна зазначити в дужках, що критики вже звертали увагу на спільні риси між Маланюком і Ахматовою (Доленга, 131). Сам поет, вкінці життя, висловив свою глибоку пошану до неї в двох дуже сильних віршах.

Розмова про спільні стилістичні й тематичні риси Празької групи взагалі, а теж про кривність Лівницької-Холодної з Телігою й Маланюком, заохочує зробити пару загальних висновків. Декляматорська "кована" або й "рокована" риторика, яка має вже навіть самим стилем навіки утривалувати історичні/біографічні явища й події, з одного боку, а з другого, виразне прямування до надчасової й надпросторової узагальненості, — поетично втілюють комплекс розбитих надій на монументальний центр. Справа в тому, що Празька група, більш ніж будь-яка інша група українських поетів, включаючи й неоклясиків, це поети центру, *поети культу центральності*. Структура цього центру прямує від Києва, Центральної Ради, через історичне узаконення (княжі часи, мазепинство) і наведення постійних паралель між українським центром та могутніми західними центрами (Рим, Скандинавія), і ген аж до центру центрів могутнього Вседержителя, що з Ним ведуться переговори як майже рівного з рівним. В психологічному значенні, зустрічаємо непохитну центральність "я" в Маланюка й Лівницької-Холодної, і не менш помітну відсутність "я" в Ольжича або Лятуринської: або

моє "я" стоїть у центрі, або ж мій голос сам собою центральний і вітлення "я" не потребує.

Центральність поетового голосу — чи він включає "я", чи ні — виявляється в уже тут згадуваних стилістичних прикметах: вони мають нагадувати нам, що говорить не периферійно-приватний поет, а поет-державник, вповні свідомий своєї історичної місії. Часті моменти надщербленого голосу, звукового дисонансу чи різкої приблизної рими — це моменти тимчасового захитання центру *все ще як центру*: це свідомо вибрана, своєрідно позована периферія, з очевидним відношенням до центру. Це мовлення не Фалстаффа, а Короля Ліра в пущі.

Та проте, цей центр у дійсності назавжди втрачений. Залишається тільки поетичний стиль, себто мова. Отже тепер поетична мова має виконувати магічні функції: вона не сміє бути *тільки* поетичною (відомий Маланюків рядок про Шевченка: "Не поет — бо це ж до болю мало"), вона навіть не має оспівувати в епічних фрагментах трагічний героїзм конкретних історичних подій (хоч такі моменти іноді трапляються, вони помітно нечасті). Поетична мова має тепер застосувати свої прикмети поетичної метафоричності на те, щоб розпросторювати історичне почуття на безчасову, позапросторову — і тому в своїй основі антиісторичну — абстракцію, а тоді очайдушно утверджувати цю абстракцію кованою риторикою: "Хай буде так". Центр перебудовується неавтентичними функціями поезії.

Це приводить нас до досить дивних метафорично-блискавичних поєднувань історично-політичних та особистих, навіть любовних, моментів, що про них я вже згадував. Найлегше було б розв'язати це питання твердженням, що "субкод" приватного мовлення зливається з "субкодом" публічного мовлення через автоматизацію або відруховість, яка зумовлена спільним стилістичним середовищем. Хоч така розв'язка не була б невірною, то все таки за нею скриваються глибші й цікавіші питання. В позитивному значенні, кохання стає подією монументальних, *центрально* розмірів ("Хай буде так, щоб ця хвилина / була, як сяйво перемог"), бо тепер єдиною стала ніжність, і саме вона тепер має маскувати втрату центру. Тому, що сяйво дійсних перемог "померкло", його необхідно перенести самою мовою, самим стилем, в іншу, але тим не менш чуттєво

напружену сферу людського переживання, щоб воно далі світилося.

Але навіть у сфері приватності "сяйво перемог" довго світитися не може. Розпач, спричинений дійсними політичними невдачами, дослівно *розстроює* такий стилістично оптимістичний *настрій*. В Лівичької-Холодної світла "справжня жінка" власним рішенням переминяється в темного "вампа" так, як у Маланюка світле алегоричне уособлення "степової Еллади" переминяється в зрадливу бранку. Цілком можливо, зрештою, що Маланюкові інтимні звертання до України основані на особистих переживаннях кохання: в усякому разі, вони в нього одверто еротичні. В обидвох поетів, психологічне увнутрення політичних невдач примушує ці невдачі ставати невдачами особистими: еміграція з батьківщини стає еміграцією з безпечної країни двох у тривожну країну "хана".

Цікаво, що "історична" стилістична риса любовної лірики Лівичької-Холодної неначе каталізується своєрідним діалогом з Маланюковою алегоричною поетикою України: без присутності поезії Маланюка, функція "вампа" не була б такою виразною. А "вамп" з несподіваної точки навітлює Маланюкову алегоричну постать України. Стилістичні дослідження легко виявили б споріднення цих двох масок із романтичною, власне *еротичною*, природою ідеології Дмитра Донцова. Я роблю це припущення в повній свідомості поверхового засуджування самим Донцовим еротичної культури українського народу.

4

В другій збірці *Сім літер*, що з неї я наводив декілька уривків, Лівичька-Холодна вже цілком відкрито залишає тематику кохання і звертається до вічних турбот політичного емігранта — до очайдушних надій на зміни в рідному краю та безнадійної туги за ним. Мабуть, не потрібно доводити, що в поезії емігрантів ці позірні окремі теми й позірні протилежні почуття надії й безнадійності — це насправді два профілі єдиного комплексу. Це неавтентичні спроби застосування слова-Логоса до процесів невблаганних політичних подій як активного чинника зміни та, одночасно, гірке усвідомлення, що поетичне слово такої сили не має:

Надаремно шукати стежки,
що по ній горіючи йшли.
Тільки згаслих ватр головешки,
наче вовчі очі з імлі.

Аж у пізніших віршах поетка (з великою поетичною силою) переконає нас, що слабкість поетичного слова теж може бути силою — силою куди переконливішою, ніж розпачливо-героїчний вигук.

Я щойно сказав, що поетка "вже цілком відкрито" залишає тематику кохання: я бо вбачаю уже в першій збірці кодування цих емігрантських роздвоєнь мовленням любовної лірики. Надії на вічність кохання, особливо коли вони втілені в "рокованій" мові, неначе продовжуються в оптимістично-героїчних політичних віршах другої збірки. А очайдушна маска "вампа" неначе продовжується в розпачливо-бунтарській позі емігранта, який самогубно відмовляється поклонитися сліпій, бездушній стіні історичних причин і наслідків, волюючи тужити за втраченим раєм (за втраченою блакиттю) минулого.

Коли я вбачаю *тематичну* (включаючи образну й навіть лексичну) безперервність деяких мотивів між першою й другою збірками, то в самій техніці виконання "патріотичних" віршів є певний перерив, а чи навіть зрив. Тут не йдеться про хронологічну тяглість, яка могла б натякати на творчу втому: деякі "любовні" й "патріотичні" вірші були написані одночасно й поміщені в журналах разом, а тільки згодом поділені на першу й другу збірки. Йдеться про адресування даного вірша — адресування публічне, а чи приватне. Доводиться ствердити, що навіть сам патріотизм "публічних" віршів, не зважаючи на голосну патетику їх словесного втілення, виходить дивно холодним, безособовим, конвенційним. Цей брак внутрішнього підпису доводить до автоматизації стилю і отже до неймовірно низької мистецької вартости деяких віршів — неймовірної в порівнянні з тією тонкою майстерністю, що нею звичайно володіє поетка.

Така розбіжність між тематичною безперервністю і зривом у самому виконанні творів вказує на просту й кожному читачеві наявну істину: Лівіцька-Холодна поетка такого всевладно особистого строю й настрою, що вона не може володіти публічно-

політичним мовленням, спершу не переписавши його. Як ми бачили, таке переписування залишає елементи публічно-політичного стилю і пристосовує його до навіть дуже особистих тем. Та проте, її гра мусить проходити на сцені її власної особистости, навіть коли ця гра використовує все — включно з окремими елементами публічного мовлення. З моментом коли поетка залишає сцену особистого театру і виходить на трибуну, вона тільки зусиллям волі продовжує творити: вона, отже, не може зберегти свого внутрішнього підпису, який ніколи не залежить від зусилля волі. Тільки в тих віршах другої збірки, що в них втілена дуже особиста туга за батьківщиною, поетка віднаходить свій власний голос. Як переконливий голос "справжньої жінки" в ранньому циклі "Попіл", яка тужить за змарнованим коханням і жаліє, що через нього мусіла одягати шалену маску "вампа", — так безсила туга жінки-емігранта доходить до вух читача з особливо безпосередньою силою. Горююча жінка перемагає горіючу жінку.

В віршах туги натрапляємо на моменти своєрідної суперечки з публічним мовленням Празької групи, отже теж із своїм власним:

Кров'ю серця стікають уста,
кров'ю слова набрякають.
Мужність, суворість і чистота...
так, я знаю, знаю.

Третій рядок — парафраза відомого Ольжичевого рядка "Одвага. Непохитність. Чистота", з додатком не менш відомої Липинової "суворости". Але еліптичний четвертий рядок, з рваним ритмом і впертим повторенням дієслова, неначе протиставиться йому. Він звучить як відповідь на Ольжичеве гасло, але відповідь немов би нетерпляча, нервова, що нагадує відповідь людини в сльозах на поверхове, чемне слово потіхи. І це аж ніяк не дивно. Адже середньовічно-лицарська і цілком книжна містика "чистоти" не всилі стати достатньою відповіддю на кров серця, що нею набрякають слова живої, повнокровної жінки. Не вистачає на справжній людський біль "петарда" гасла, яким бундючно-декляматорським це гасло не було б (нагадує, що говоримо тут про поезію, а не про трагічну долю окремих поетів, яка, зрештою, збулася значно пізніше). На таку

відповідь потрібна найновіша творчість самої поетки. Подібні скриті суперечки з героїчним етносом "пражан" я вбачаю теж у вірші "Захід V" ("На розпуттях") та в декількох пізніших віршах. Звертаю особливу увагу на вірш "Самотність", написаний 1947-го року, що в ньому втілена дуже тонка й посередня суперечка з Маланюком. Цей вірш, до речі, передбачає певні екзистенціальні рішення, які стануть тематичною основою пізнішої творчості.

Напевно найсильніше з усіх поетів Празької групи, а можливо й з усіх українських поетів-емігрантів, втілює Лівницька-Холодна тугу за батьківщиною. Але за безперечними високими успіхами на цій тематичній ділянці скриваються певні світоглядні небезпеки, які, зрештою, загрожують емігрантові як такому. Я назву тут тільки дві з них. Перша — це цілком одверта відмова *бачити* чужину. Прага, Париж, а вже особливо пізніший Нью-Йорк стають невидними: вони матеріалізуються тільки каталізатором неприсутнього Києва: "І буде Прага, наче Київ, / У сяйві соняшнім ясна". Це включає навіть і поетів:

О ні, не хочу ні Верлена,
ні Мореаса, ні Реньє!
Сьогодні Рильського надхнення
в моїй душі весна встає.

В своїй тузі поетка готова промінати професійні зацікавлення на творчість хоч і радянського, але все таки українського поета. Не диво, отже, що Рильський має такий сильний вплив на поетику віршів туги і спогаду, особливо таких як "Ma! du rays XV" чи "Мир-зілля II".

Та куди небезпечніша і, навіть як на емігранта, незвичайніша небезпека — це одверто висловлений сумнів у існуванні батьківщини. Тут, видно, не помагає навіть поезія Рильського.

Як шукати тебе, найвища?

.....

Як же можеш ти там, без мене,
голубіти весняним Дніпром?

.....

Як невірний Тома, хоч би пальці вмочить
в твоїх ранах, мій краю розбитий!
Щоб повірити у передсмертну мить,
що й без мене ти будеш жити.

В такому трагічному соліпсизмі справді тільки поетове "я" залишається певністю. Але, як це вже пізнав антигерой "підпілля" Достоєвського, навіть така певність залишається ненадовго. Ми ж бо бачили, що ствердження "я" майже непомітно перемінюється в питання "хто я?". "Я" приміряє різні, іноді протилежні, маски, коханий у призмі образів розбивається на двох, а може і на трьох, а тривання життя уламками падає під ноги. Тільки вірші говорять зі світом. А щоб вони й надалі говорили, своєю мовою віддаючи поетці її власне "я", треба подарувати їм справді власну мову, треба подарувати їм їх власне "я", себто справді власне "я" самої поетки. А це поетка блискуче зробить у пізнішій творчості.

Як про це переконливо оповідає Іван Коровицький в цікавій статті про Лівницьку-Холодну (*Слово*, 10, 337-339), для Празької групи друга еміграція була куди трагічнішою, ніж перша. Вона стала в повному значенні цього слова *глибшою*. Минулися гості зі Львова, минулися нагоди писати вірші "з природи" про Дністер чи Карпати. Довелося врешті-решт покидати Європу — архітектуру Праги, кав'ярні Варшави, "бруки" Парижа, що їх лялося в віршах, але що в них можна було поцивілізованому прожити життя. Довелося мандрувати, коло за колом, углиб кошмарного *відчуження*: до нацистського "переходового" табору, потім до неймовірного табору ді-пі, а потім до цілком уже сюрреалістичного Нью-Йорка, який раніше міг тільки приснитися в дуже поганих снах. Кажучи коротко, з центру довелося мандрувати на найдальші окраїни периферії. І саме це було для цих "центральных" людей майже неможливо пережити.

Друга еміграція привітала периферією не (як Прага) гостинною, а пустинною. Лятуринська й Стефанович попали в духовий і мало що не фізичний параліч. Маланюк і Лівницька-Холодна круто змінили свій почерк, майже цілком занедбуючи горючі, а підкреслюючи горючі тематичні елементи — які не могли не відбитися на стилі — і так свідомо пересуваючи свою творчість із центру на периферію. Реакції цих двох пар поетів діаметрально протилежні — перша явно самогубна, а друга вкрито рятівна. Можливість порятунку в новому почерку до свідомости Маланюка, мабуть, ніколи не дійшла, а Лівницька-

Холодна усвідомила її тільки за останнє десятиріччя.

Спершу обидвом поетам така зміна почерку здавалася трагічним наслідком їх глибшого вигнання. Вона мало що не стала рівнорядною з зрадою творчості, отже, з припиненням творчості взагалі. 1960-го року Маланюк нарікає, що з ним вже більше не розмовляють ангели, а чотири роки пізніше, мабуть під впливом молодого приятельки, він пише:

Я зраджую самого себе
— для Тебе, для Тебе.
Бачиш, пишу вже
не ямбом побідним,
Ямбом юнацтва.

Подібне постійно чуємо в пізніших віршах Лівницької-Холодної:

Слова не грають,
як колись,
ямбами в рядки і строфи.
.....
Слова не гімни і не спів,
Слова тепер — будні.

Самі автори, отже, не бачать, що їх пізні вірші — пізні вірші Маланюка, а вже особливо Лівницької-Холодної — це остаточна перемога. Щобільше, вони відмовляються визнати, що їх нова периферійність це, парадоксально, їх нова центральність — центральність у великому світі сучасної поезії, що з її перспективи колишню "центральну" творчість Празької групи дехто може розглядати як дуже цікавий і дуже талановитий, але безумовно периферійний, стилізаторський анахронізм.

Що так сильно вплинуло на дозрілий, осінній стиль цих поетів, даруючи їм не так другу, як справжню першу молодість? Накинений новим становищем глибокий гуманізм? Пізнє відкриття власного справжнього "я"? На це питання, мабуть, немає і не буде відповіді. Але кожному читачеві видно, що в цих двох випадках з віком з поетової особистості падає опадом опадають позолочені кільця кільчуги, яка досі боронила. Безборонна особистість поетова, отже й безборонна поетова мова, питає і сумує. Народжується своєрідна покора перед життям і що головніше, перед невблаганною смертю. Зникає бездушна,

бо керована неавтентичними абсолютами, жорстокість конкістадора, зникає заслонена "чистотою" кровожадність лицаря. Залишається розчарування, огірчення, але — і це найголовніше — ніжність і любов. І почуття тепер не мусять виправдуватися, не мусять за себе соромитися. Двоє поетів приймає свою периферійність. Двоє поетів приймає периферійність людини.

5

Звичайно, пізніші вірші Лівницької-Холодної це теж література. Яку екзистенціальну функцію вони не сповняли б, читач не має забувати, що вони поетичні тексти, які підлягають законам певних формально-тематичних структур. Питання тут не в віддалюванні чи в наближенні тексту щодо "особистих переживань" авторки (адже вірші першої й багато віршів другої збірок теж "до болю" особисті), а в відкритому позичанні кодів у історично встановлених структур поетичного мовлення, з одного боку, а з другого — в уживанні кодів інших структур мовлення та свіжого опоетизування їх.

Зміни на формально-стилістичному рівні нової творчості Лівницької-Холодної дуже лягідно й точно описав Іван Коровицький:

Вдосконалився мистецький вислів. Традиційні версифікаційні шаблони зникли, поглибилась вимовність, здобута також формальними засобами, рифмованням вірша... Відвернення від легкості. Змінено побудову вірша, зламано рядки... Відкинено давню романтичну неокресленість. Мова набрала семантичної конкретності, музичність — ускладнення. (Слово, 10, 339).

(Коровицький, до речі, сумлінно заспокоює читачів, що поетка не експериментує і не вдається в формалізм, щоб читачі чого доброго не подумали, що на схилі віку вона стала сателітом якоїсь нової "групи". Я теж приєднуюся до таких заспокоювань, хоч вони й непотрібні: ніякий досвідчений читач все одно нічого подібного не міг би подумати.)

Безумовно, маємо тут справу не з "формалізацією", а з "відформалізуванням" вірша, яке має досягнути вже цілком "говорений" тон. Починаючи десь 1960-им роком, такі звіль-

нення стають програмовими. Вірші тепер такі "неформальні", що вони іноді затирають свої межі: вірш відкривається неначе випадково, в його клявзулі (закінченні) навмисне послаблена ритміка, а його тематичні мотиви продовжуються в наступному вірші без ніяких помітних змін. "Випадковість" і "фрагментарність", що про них я згадував у зв'язку з ранніми віршами, тут доведена майже до крайності. Щоправда, вільних віршів поетка не пише. Зустрічаємо в неї не так "вільний", як "звільнений" вірш (в поезиці французьких символістів, таке розрізнення було визначене як *vers libres* і *vers libérés*). Такий вірш наближається до якогось метра, але рішуче відмовляється від його повного втілення. Скоріше, ритм фрази бореться з метром і перемагає. Ось приклад наближення до чотиристопного анапеста, який повно втілений тільки в першому рядку, так "даючи тон" решті рядків. Цитую перші чотири з дванадцяти рядків вірша "Над твоєю труною...":

Над твоєю труною не плакатиму,
всі сльози виплакано
заздалегідь.
Та життя без тебе — сіра плахта,
а з тобою — стобарвна мить.

Як у доброму вільному вірші, так і тут принцип музичного слуху керує загальним ритмічним ефектом куди сильніше, ніж у метрично конвенційній строфі, що в ній і автор і читач покладає надії на саму механіку метра, дарма що метр як такий — поняття абстрактне. Отже, в вільному чи "звільненому" вірші куди легше однією помилкою зірвати ритмічний ефект, ніж у метрично виповненому. Звичайно, маємо в нових віршах Лівицької-Холодної справу з сміливим продовженням куди обмеженішої традиції іпостасування й інших метричних модуляцій в ранніх віршах: знову, отже, йдеться не про зрив ранньої творчості, а про своєрідний залім у її продовженні, з сильним натиском на одні елементи, при затінюванні інших.

Лексика й дикція нових віршів поетки звільняється в співвідносності до звільнення метрики. Це особливо помітне в римотворчих позиціях, як наприклад "непоетичне" слово "заздалегідь" в епіфорі уривка, що цитований вгорі. А ось цілком ідіоматична рима: "Укотре/зо дві, зо три". "Прозаїчність" лек-

сики ще помітніша, коли вона навмисне кинена в безпосереднє сусідство з мовою "поетичною", як ось у римі "пательні / костельній".

Уважно контрольованими синтаксичними переміщуваннями та мовними жестами поетка завершує міметичні образи розмовної мови. Знову, це не нове, а домежно підкріплене: адже такі моделювання ми вже зустрічали в "мініатюрних драмах" ранньої творчості. Ось приклад з вірша "На кухні". (Цей вірш, до речі, особливо близький до Ахматової — наприклад, до твору "Сжала руки", з клявзулею: "И сказал мне: 'Не стой на ветру'". Але це знову Ахматова "відпоетизована", Ахматова з кухнею, а Ахматову, як і "вампа", в кухні справді трудно уявити):

"Ти вікно відчинив? Навіщо?"
"Ось метелик. Хай залетить.
Бач, скрадається ближче і ближче.
Він маленький і сірий, як ти".

І клявзуля: "Ти б навчилась рибу ловить".

Розмовна мова тепер щочастіше помітна також і в віршах без діалогів, хоч вони тим не менш "діалогічні". Це своєрідні монологи поетки, розмови з самою собою і, між іншим, з читачем, який їх підслуховує. Ось приклад, з цікавим варіюванням прислів'їв та докраю звільненою синтаксою:

Долі своєї не підкупиш
і лиха свого не об'їдеш, ні!
То ж збери себе жінко до купи,
все ж лишилися місяці, може дні.
Треба їх якось гідно прожити,
то ж не вішай життя на гак.
Забудь про свої артрити
і про все, що було не так.

Майстерність стає тепер прихованою, своєрідно "підземною", але звукові, ритмічні й фразеологічні повторення й паралелі діють, можливо, ще сильніше, ніж діяли раніше, щоб зв'язати в один знак "випадковість" і "хаотичність" чергування думок та образів. Звертаю увагу на вибагливий звукопис у наступній "розмовній" строфі:

Ще одна безсонна ніч,
і ще зойк без відгуку в пустку...
не струсну тягару з пліч,
тільки пальці в заломі хруснуть.

Не вдаючися до подробиць, підкреслю тільки слова, які служать за приблизні рими всередині тексту: "відгуку / пустку", "пустку / струсну", "струсну / хруснуть"; а ось другорядні ефекти: "безсонна / зойк", "струсну / тягару", "пліч / пальці", "тільки / пальці", "зойк / заломі".

Коли ми вже при римах, вони стають куди вибагливіші, ніж були в "формальній" ранній поезії. Цікаве тут те, що в новій поезії їх вибагливість знову навмисне затінена "щоденним" контекстом, хоч вона тим не менш оперативна — в ранній творчості рими були *винесені* контекстом. В пізніх віршах знаходимо такі дорогоцінності як: "покалічені / на обличчі", "сказами / сказане", "печаль / печать", "червень / переверне". Рими іноді втілюють протилежні значення чи протилежні відгомони культури: "засміченими / завітчаний", вже згадане "пательні / костельній", тощо. А ось вірш, все ще з "щоденним" звучанням, що його системі рим може позаздрити Цветаєва чи Андіївська:

Вилазить місяць, наче книш,
з-за хмари, як із печі,
і голосом зимових тиш
заводить пісня ночі.
Самотньо йдеш у ніч оцю,
у безвість, в порожнечу
і, наче каторжний ланцюг,
свій біль волочиш.

Подібно до ранніх віршів, у новій творчості Лівіцька-Холодна конкретизує абстрактні поняття чи психічні явища поетичними образами, звичайно епітетами. Але, разом із дикцією та інтонацією, нові образи виростають із мовлення щоденності: вони допомагають "ощоденнювати" поезію, але одночасно опоетизовують щоденність. Візьмім, наприклад, образ "Закутаюсь в самотности халат". Поетично насажене слово "самотність" тут дещо "принижене" словом "халат", але одночасно цей "халат" не простий собі халат, а підвищений епітетом "самотности" у сферу поетичності. В другорядному відгомоні,

цей "халат" тепер може переіменитися з буденного одягу старої людини в екзотичніший об'єкт, через контекстом відсвіжене етимологічне походження, або через культурні натяки (халат Бальзака, халат романтичного поета, тощо). Але й цього не досить. В наступному рядку, образна сфера одиниці "халат самотности" поширена звичайним, буденним жестом самотньої старої жінки: "І сяду на канапі з книжкою". Ми побачили, що "поетичність" єдиного слова "самотність" так тісно пов'язана з контекстом щоденності, що вона стає майже непомітною, але тим сильніше діє на читачеву уяву, збуджуючи в ній різні асоціації.

Образотворчий талант пізньої Лівіцької-Холодної не зупиняється на тому. Поетка іноді чергує образи з тематичної сфери щоденності з образами так конвенційно поетичними, що вони межують із кліше або й трафаретами. Погляньмо на строфу, що її перші два рядки містять майже бароковий образ болючої "щоденності", а два останні — образ відкрито романтичної поетичності (давніше походження цього образу — "життєське море" — тут майже дощенту ліквідоване романтичним нашаруванням):

Мені не вийти з кола моїх почувань,
як каліці з покручених форм його тіла.
Душа гойдається на хвилях ридань,
як човен на вітрилах.

Конвенційність другого образу неначе ще гостріше зарисовує раптову незвичайність першого. В другорядному ефекті, дереворитна "твердість" першого образу єднається з акварельною "м'якістю" другого саме шляхом контрастування. Та коли ми приглянемося до цього другого образу, ми побачимо що сама його конвенційність порушена майже непомітним переставленням. Романтичне кліше звучало б: "Душа гойдається на хвилях *почувань*, / як човен на вітрилах". Поетка цю романтичність конкретизує, хоч відгомін "почувань" все ще звучить із першого рядка, особливо тому, що це слово міститься в епіфорі.

Неначе теоретично доводячи свій засіб контрастування щоденності й поетичності, Лівіцька-Холодна каже нам у іншому вірші, з чого родиться поезія:

З проміння сонця, що лежить в вікні,
з білизни, що тріпочеться на вітрі,
з зірок на небі і з зірок в мені.

Поезія, отже, родиться з давнього і нового в поезії, з давньої й нової поезії. Кожний справжній поет знає, що інакше бути не може. А ось ще одна строфа, яка знову доводить, що Лівіцька-Холодна докраю усвідомлює функцію гри в протиставленні поезії й щоденности:

Мозок уже не горить творчими муками,
ніколи гратись грайливими римами.
Перекотиполем у пеклі заблуканим
з вихрами мчу, як Франческа да Ріміні.

Тут незвичайно (навіть як на Лівіцьку-Холодну) вибагливі формальні засоби й гожа образність, із явним відношенням до поетичної традиції Данте, цілком одверто протиставляється твердженню, що виголошене в перших двох рядках, і категорично заперечують його.

З декламаторськими інтонаціями "центральної" поезії Празької групи Лівіцька-Холодна попрощалася десь з кінцем сорокових років. Вірш "Екстаза" це, мабуть, остання суцільна спроба "йти в крок з доброю": хоч в пізніших творах трапляються окремі моменти відгомону цієї традиції, там вони, мабуть, відрухові. Довше тривали в Лівіцької-Холодної перегуки з Рильським, особливо в численних віршах-спогадах про батьківщину. Як я вже згадав, сліди Ахматової, щоправда сильно трансформовані, іноді помітні й досі. Та в найновіших віршах, коли поетка знайшла свій новий і найсправжніший голос, цей голос іноді перебивають *цілком* інші голоси. Ось декілька прикладів:

Сонце сходить для всіх,
для всіх тумани клубочаться
і вітер
    під насуплені брови стріх
заглядає, коли йому схочеться.
.....
Та для мене захід сьогодні згорів
мільйонами сонць оранжевих.

.....
В любистку купана, дівчина з рясту,
дівчина-вишня.

Кожний з нас без труднощів пізнає, чий тут звучать голоси. В своїх власних контекстах голоси шестидесятників (а ці голоси, до речі, теж стилістично пов'язані в одну "групу") звучать здебільша природно. Але вони стають нетворчим дисонансом у поєднанні з так трудно висловленими, трагічно нащербленими реченнями старої поетки. Саме автентичний голос поетки каталізує фальшиві ноти цих голосів — манірно-інфантилістичну стилізацію під народне мовлення, іноді досить поверхову плавність і розв'язність вислову, яка може межувати з автоматизацією, чисто декоративні гіперболи (псевдо-Ванго-Гівські сонця) і наявне кокетування з читачем. Ці голоси запевнюють поетку, що Україна таки *існує* — що Україна таки існує без *неї*. Один із віршів, що присвячені Ліні Костенко, закінчується такими зворушливими рядками: "Так добре знати, що такі свої ми, / хоч нас такі прірви ділять". Справді так. Та треба зважити, що в розмові про поезію важливий не тільки перший рядок цієї пуанти, але й другий. За наявний виняток тут править пізня поезія Василя Стуса, що її посвоячення з новою творчістю Лівіцької-Холодної творчо автентичне й глибоке. А щодо голосів західної поезії, то тут (особливо в розмовах із смертю та з Богом), чутний голос раннього Райнера Марії Рільке, що теж близький до Стусового голосу.

6

Повертаючися до розмови про тематичні мотиви нової творчості Лівіцької-Холодної, що її я почав у четвертому розділі цієї статті, я хочу нагадати, що дві головні тематичні лінії ранньої поезії, *кохання / вигнання*, продовжуються в пізніших віршах, але вже в іншому ключі. В лінії "кохання" віддзеркалена "серія подій", що й у ранніх віршах: гармонія закоханих (тепер у осінньо-спокійному театрі природи) раптом обривається відходом одного члена пари (тепер чоловіка) і закінчується самотністю і сумуванням, що їх, в іншій вимові, ми вже зустрічали в циклі "Попіл". Помітно відсутній в нових віршах етап маски "вамп", бо він, особливо своїм цілком літератур-

ним походженням, уже аж ніяк не підходив би до нового профілю "справжньої жінки" — до *справжньої* "справжньої жінки". На причини відсутності "вампа" натякає сама поетка в наступних рядках:

Я на Лису Гору —
не на місяць —
молодою відьмою помчу,
по дорозі папороть в лісі
засвічу...
А коли розбудить ранок
променем на руці,
дві сльози беззгучно кануть
в рівчаки на старому лиці.

"Вампівський" танець тепер спотворений в гротескових танцях відьми в незвичайно сильному творі "Сон під Новий Рік" та в декількох подібних речах.

"Справжня жінка" тепер діє сама. Її темний спів кохання втілений в таких зворушливих, у таких автентичних рядках, що їм рівні нечасто трапляються в нашій поезії. А коли взяти на увагу факт, що така лірика створена вісімдесятирічною поеткою, то це явище стає мабуть унікальним і в світовій поезії. Тут бо зустрічаємо не ліричну героїню, яка всупереч невмолимим слідам років вдає молоду жінку, а саме стару жінку, яка по своєму, але тим не менш пристрасно, переживає своє кохання:

Ніхто не поцілує вже
ці руки покалічені,
і тільки ніч підстереже
гарячу терпкість на обличчі.

Лірична героїня говорить нам не тільки про трудне кохання, але й про материнство, що його (як видно з текстів) також темним крилом доторкнула трагедія. І саме тут вона знаходить одну з відповідей — чи *можливість* однієї з відповідей — на життя, яке постійно розколюється надвоє. Мова тут про атавістичну віру в продовження роду. Щоправда, навіть ця відповідь, хоч можлива, в дійсності нездійсненна: її бо заперечує безпощадне розсіяння вигнання.

Де той дім, що на стінах
лица предків і минулого слід,
де тепло, що в ньому росте родина?...
Де мій рід?!

.....
Не страшно старости, ні смерти тління
та страшно, що козацький славний рід
піде без віх, як безіменні тіні,
у безвість, у чужий незнаний світ.

Вигнання, отже, дослівно розсіває вічні суспільні системи, особливо притаманну українцям віру в магичне коло роду, що поза ним існує тільки жадлива іншість прапісу.

Тематична лінія "вигнання" стає тепер майже одержимістю, що її символізує, між іншим, вигнання з безпечного кола стабільності роду. Спогади батьківщини проймають душу: супроти них чужина стає осоружною або зовсім невидною, так неначе спогади стають дійсністю, а дійсність — ілюзією. Таке роздвоєння й переміщення, що його початки ми вже помітили в збірці *Сім літер*, не тільки продовжується, але й міцнішає *майже* до кінця. Та я недаром підкреслив слово "майже": в кінці, поетка натякає на раптову і для поета-емігранта докраю незвичайну розв'язку цього закладеного роздвоєння, що про неї я говоритиму трохи згодом.

Та покищо поетка продовжує заперечувати існування "Нью-Йоркських бруків" і навіть бідної річки Гудсон, яка не спромоглася стати Дніпром ("Перед відходом"). В ім'я таких заперечень зовнішності, поетка входить усе глибше в внутрішність спогаду — через молодість, ген аж у раннє дитинство. Та дуже цікаво, що чим глибший спогад, тим він конкретніший, речевіший. Не зважаючи на психологічну мотивацію таких конкретних деталей у спогаді (як, наприклад, у Пруста), Лівицька-Холодна неначе перекидає свій нахил до конкретної образності з ліквідованої дійсності на ідеалізовану, чи "ідилізовану", ілюзію, ніби прагнучи за всяку ціну надати цій ілюзії законність дійсного існування:

Вже на гілці ягоди всохли,
а саме такі — (чи це сниться?) —
квала в тісто стара Явдоха,

як пекла паляниці.
Кухня в сутінках, плахта на жердці...

Іноді таке опредметнення, таке "меблювання", спогаду в ім'я його актуалізації йде впарі з цілковитим його оказковуванням — власне з основуванням на окремій дитячій казці — як ось у випадку кількакратних звертань до казки про Івасика Телесика. Саме називання казки, до речі, це теж своєрідне оречевлення дитинства. Але така оречевленість зникає, коли вона протиставиться конкретній праці на фабриці в вірші "На фабриці". Тепер саме *казковість* казки перемагає дійсну довколишність, бо ж крила гусей-гусенят, які мають винести ліричну героїню з ненависного оточення, *мусять* стати єдиною справжністю. Крила казки стають засобом єдиної можливої подорожі — подорожі не в просторі, а в часі. Звертаю увагу на цікавий деталь: казковість казки, яка має дослівно ліквідувати (себто, перемінювати в плин) конкретність фабрики, сама конкретизується географічними назвами "Руда" й "Різовате". В вірші "Як вогонь..." поетка напів-жартівливо признається, що такі утопійно казкові спогади — це справді таки втеча. Тепер лірична героїня намагається втекти не з осоружної фабрики, а з прозаїчної кухні, яка в творчості Лівицької-Холодної не раз символізує нудьгу буденності:

Я складу безрадно руки
і скажу собі: втікай,
на далекі сині луки,
де тече твоя ріка,
де ріка твоїх утопій,
мрій твоїх, гріхів і сліз,
хай тебе в свій вир захопить,
щоб пропав навіки й слід.

Лірична героїня прагне зникнути в спогад, бути ліквідованою спогадом, вмерти у спогад.

Як я вже згадував, одержима віра в силу спогаду може ставити під сумнів фактичне існування батьківщини, кидаючи поета-емігранта в темну комірку цілковитого соліпсизму. А такий соліпсизм, який перериває наші жести супроти світу й жести світу супроти нас, парадоксально підриває впевненість у

нашому власному існуванні. Лірична героїня усвідомлює цю небезпеку: "Я не жінка, не мати, не поет, / замкнена в собі, як грішник у покуті". Вона, отже, наближається до несподіваної життєдайної розв'язки, що про неї я натякав угорі. Це вже друга розв'язка, що основана на попередній — на рішенні поетки круто змінити свій поетичний почерк. Але слід підкреслити, що ця розв'язка не ліквідує трагічного роздвоєння, а існує поруч із ним.

Я боюсь змиршавілим трупом
під вікном жувати жуйку згадок...

.....
А на даху, де в тиші на дротах
білизна сохне, вогка і рум'яна,
хтось емігрантську тугу розгорта,
мов сторінки бульварного роману.

Емігрантська туга стає ще банальнішою, ніж білизна на дротах. Можна піти навіть далі: ця рум'яна білизна дихає життям супроти в'ялих сторінок так довго співаної й переспівуваної емігрантської туги. І мабуть тому, образи зненавидженого американського міста стають майже непомітно привітнішими. В перших двох рядках наступного уривка з цього приводу висловлене навіть певне здивування:

Чом же стою одна на порозі,
в очі вбираючи вулиці світ?
Там зустрине мене на розі
чорне дівчатко й ясний привіт.
Потім ітиму назад обважена,
тугу сховавши в торбі на дні.
Вітер прискочить до ніг і скаже:
день прийшов,
день доганяє нові дні.

(Підкреслення моє.) Питальне здивування заперечене впевненим твердженням, яке волею мови перевертає струмінь часу: день здоганяє не прожиті, а нові дні, що їх необхідно наздогнати, бо вони загрожені спогадом.

Вітер дарує це знаття. І справді, поволи розвіваються тіні, які темнили природу, залишавши її ясною тільки в спогаді.

Постійність природи, її циклічний час, що протиставиться випадковості історії та біографії, щочастіше заперечує розпач:

Це нічого, що я нещасна,
що стара... а кому до того що?...
Вся земля і тепер прекрасна,
і ще світу кінець не прийшов.

До таких тверджень і самостверджвань підготовляє нас та "перша розв'язка", що її я тількищо згадав. Справді ж бо ота нова "щоденність" та "розмовність" стилю сама собою неначе не допускає до цілковитої контролю "поетичности" спогаду над "прозаїчністю" оточення. Навіть згадане оречевлювання, "мемлювання" спогаду вже не помагає. Та й образи часто неначе підривають конвенційне поетичне мовлення, що традиційно зв'язане з спогадами в поезії. Наприклад, образи й описи оточення, навіть коли воно небажане, самі собою такі сильні, що приковують до себе нашу увагу, відвертаючи її від опoетизованих образів спогаду. Візьмім наступні уривки:

Коти — відьомське кодло — на діжках
від сміття шарудять сухим папером.

.....
Та знов ревуть у навісний ріжок
на хідниках порторіканські діти.

.....
Відійду до вікна від печі —
хай кипить собі борщ без мене.

Поетка тепер готова проголосити остаточну перемогу над самотністю невдалого кохання і над самотністю трагічного вигнання:

Я не рватиму більше квітів
на землі моєї полях.
Але їх так багато в світі
для таких безпричальних, як я.
Я не сію і не збираю,
бідна хата в чужині моя,
але світ від краю до краю
належить таким, як я.
Сходить сонце щодня уранці,

заростає квітням земля
для дітей, для бурлак, для коханців,
для таких, як я.

Справжні квіти землі в кінці вірша перемогли духів квітів минулого, що з'явилися були в його початку. Ця перемога ще сильніше висловлена в вірші "Перекотиполе". Втіливши у сильні образи небезпеку самотности, поетка закінчує вірш гордим ствердженням власної периферійности:

Але самотність — це безмежність, це воля,
це поклик безсмертя — не забуття,
це — шлях перекотиполя
через незбагненність життя.

З такою зброєю дуже своєрідного екзистенціалізму — цієї докорінно емігрантської філософії — поетка виходить на зустріч не тільки з самотністю, але й зі старістю, з смертю та з вічністю. Таких віршів, як вірші Лівницької-Холодної про старість — про найінтимніші закутини переживань старости, включно з прагненням кохання — українська поезія справді досі не бачила. Як я вже згадав, трудно мені в цій хвилині вказати на щось подібне й у світовій поезії. Від неймовірно різючих, іноді брутальних, образів фізіологічних змін у тілі, що колись було "принадою" молоді коханки, до образів найтонших відтінків у психіці старіючої людини — прихід старости перевтілений у слова з крайньою, майже нестерпною, послідовністю, що стає ще безпосереднішою через "буденно-розповідну" інтонацію мовлення. Поетка не щадить читача. Жах старости висловлений особливо просто і "ділово" у вірші "Остання молитва" — саме неупосереднена мова майже не дозволяє читачеві дочитати цей вірш до кінця. Але врешті перемігши його, читач усвідомлює подиву гідне героїство, що в ньому висловлене.

В багатьох пізніх віршах Лівницька-Холодна невпинно й уважно шукає точки погляду на власну смерть. Не йдеться тут про середьовічне завдання віруючої людини втікати від марности життя в повноту вічності. Завдання Лівницької-Холодної — завдання земне і в великій мірі екзистенціальне. Найбільший філософ двадцятого сторіччя Мартін Гайдеггер пише у своїй безсмертній книзі *Sein und Zeit*, що смерть мусить бути части-

ною нашого життя тут на землі як конечна можливість неможливості життя. Втеча від думок про смерть — це відмова визнати цю крайню конечність, що рівнозначне з відмовою від повноти життя. Тільки той живе повно, хто повсякчасно знає, що він прямує до смерті. Ця свідомість смерті — це своєрідне звикання до неї — звільняє людину від страху перед смертю. Бо ж страх перед смертю приходить тільки тоді, коли можливість смерті опановує життя раптом, без підготовки: він тоді паралізує духове життя людини і відбирає в неї можливість повно жити. Слід повторити, що смерть не сміє бути прийнята як "спасіння". Наше відношення до неї має бути саме діалектичним, враховуючи її як остаточний Негатив життя, що потенційно присутній в кожному нашому вчинку.

Саме так Лівницька-Холодна поетично втілює свою настанову до власної смерті: тому то її "досліди" зворушують читача до глибини душі, але ніколи не тривожать і не пригноблюють. Щоправда, іноді смерть заслонена культурними кодами, навіть своєрідно "вісниківським" мовленням, себто поетичною конвенцією: "Янголе, чорний воїне!" Але в наступному уривку поетка вже відмовляє собі в такій стилістичній втечі, бо ж образ "залізна діва", хоч він теж культурного походження, такої функції маскування вже не виконує:

В серце острогами вдарив червоний півень,
очі гостро в морок вп'ялись:

Але я

ще не готова.

Чорний Привиде, уступись!

Ще не проказано слова,

що буде останнім колись.

Не стискай хижачькими кігтями,

Діво Залізна, грудей.

А ось цілком протилежна розмова з смертю, що в ній бунт проти абсурдності смерті злагіднений гідною, гордою згодою, в обличчі ще абсурднішої жорстокості живих людей:

Чую дотик на мокрім чолі:

Що це — пестоші? подих страти?

Чом так мало людей на землі? —

Тільки смерть — милосерна мати.

Ти прийшла? Це ти мій гість?
Душу сповнила ясністю вщерть ти.
Вже ніхто не посміє цих сліз
брудними руками стерти.

В інтерв'ю з Богданом Бойчуком Лівницька-Холодна признається: "Я дуже релігійна, але не по-церковному... Та церковщина мене убиває, і я, грішна, не буваю часто в церкві, вдома молюся" (*Сучасність*, березень 1985, 15). Можливість особистої вічності в поетки не зовсім відкинена, але така загадкова — така дослівно *потойбічна* — що вона не може бути фактором у ніяких розмовах про смерть, навіть коли ці розмови поетичні: "І життя у вічність пливе, / незадуману... непередбачену...". Чи тут поетка має на увазі вічність історичну, а чи метафізичну — в усякому разі, на вчення церкви надіятися не можна: "І не знати, чи то буде православний чи католицький рай, / Чи може просто навіки без снів засну". Та навіть коли поетка допускає можливість метафізичної вічності, це ще не значить, що вона її вітає. В вічності, яка зупинить час, не буде надій і поривань, не буде навіть болю й туги, отже не буде людськості. Чи варта остаточна свобода, що її можливо подарує вічність, цього жалю за жалем, цієї туги за тугою?

Там ніщо не змусить служити,
чому серце служити не раде,
ні за чим душа не тужитиме,
ні на кого не буде ждати.

Але:

І так шкода, що там, за гранями,
де нема ні турбот, ні печалі,
десь загубимо риси кохані ми
й попливемо у путь без причалів.
І так тяжко тепер мені знати,
що в тім світі без мрій і облуди
ні на кого ти вже не ждатимеш,
ні за ким тужити не будеш.

Не може бути сумніву, що поетка "дуже релігійна". Вона веде (часто в контексті рядків про старість і смерть) розмови з Богом, що вони теж роздвоєні й вкінці "діалектичні". Вони іноді

бувають молитвами покірної доні, але куди частіше — гнівними викликами Богові, які нагадують романтичних "метафізичних бунтівників" Шеллі, Шевченка, Міцкевича. Часом така роздвоєність звернення помітна в одному вірші, а навіть і в одному пасажі, як ось у наступному уривку з своєрідного "рількеанського" вірша "Розмова з Богом". Тут, до речі, знову бачимо, що розпачу маскувати не треба, бо де є розпач, там є людина, там є життя:

Покажи своє обличчя,
руку подай,
холодом і ніччю
розпачу не загортай!
Господи!
Треба так мало:
трохи любови і теплих слів.
Світ такий недосконалий,
світ, що його Ти створив!

Іноді поетка влаштовує Богові "допити", які нагадують бунт Івана Карамазова проти нелюдськості Бога в ім'я людини: "О Боже, де Ти? Де милосердна Твоя любов?" Та давши людині сумнівний дар метафізичного голоду, Бог мовчить і не відповідає на питання, хоч людина вимагає відповіді: "Душа моя їсти просить, / душа — пискля — ненаситна". І це Боже мовчання доводить поетку до визначення Бога як остаточної Відсутності:

Бо Ти — без відповіді, Ти —
лише Питання.
Ти Розум без Душі, Ти не Причина й не Мета.
І не збагне Тебе й молитва грішника остання
на стулених навів устах.

Я вже згадував про самотність як перемогу. Вона включає своєрідну перемогу дійсності над спогадом, буднів над мрією, часу над позачасовістю, людськості над нелюдським. Ця перемога доконана не так категоричним запереченням, як *синтезою протилежностей*. І вона — ця остаточно перемога — втілена в поезії. Мистецтво допомагає перемогти порожнечу. Воно не може заперечувати її, чи на хвилину виповнити її ілюзією, а має усвідомити, пізнати й висловити її, ключовою метафорою включивши її в повноту життя.

Тому, що погляд Лівичької-Холодної на поезію, як на все інше, також діалектичний — поезія іноді здається поетці марною й непотрібною забавою. Але *не писати не можна*:

Я сьогодні пишу незугарні вірші,
але пишеться саме так.
Не писати було б ще гірше,
бо мовчанка — смерти знак.

І саме тому, що поезія є частиною життя — дією, рухом, жестом убик життя, гонитвою за життям — вона стає втіленням порятунку:

Поезія це молитва,
це душі — чи як звати — гонитва
за невловним усміхом щастя
чи за гіркотою пізнання.

Знову ми зустрічаємо роздвоєння в "завданнях" поезії. На перший погляд здається, що поетка намагається знайти "невловний усміх щастя", особливо в марних надіях на силу спогаду. Згодом ми починаємо розуміти, що поезія стає "гіркотою пізнання". Але в ще глибшому розумінні ми доходимо до правди єднання цих двох почуттів: саме гіркота пізнання дає справжньому поетові усміх щастя.

Недаром ми так часто зустрічаємо в Лівичької-Холодної образи самої дії писання:

Рука шукає в сні неначе,
— Ось пера вічні й золоті! —
Щоб записати нетерпляче
Слова нестямні і прості.

(Мимоходом зверну увагу на дві речі в цій строфі. Маємо дотепний подвійний калямбур на образі "вічні й золоті пера" — пера жар-птиці, а чи "Паркери" — що такими вибагливими інструментами, одними або другими, треба записати "прості" слова. Теж синтакса перших двох рядків повно й цікаво втілює "нетерплячість", "нестямність" творчої екстази.) Справжній патос часу, патос проминання, символізований загрозою *недописання* — недописання вірша рівнозначне з перерваним, себто невивершеним, життям:

Жаль, як недописаний сонет
у чернетці, на столі забутий
муляє й пече,
не дає ні вмерти, ні жити...
і сльози з очей
падають в чай недопитий.

.....
Все недоказане й недописане
висне на кінчиках вій —
вже так мало часу залишено,
і так корчиться, корчиться він.

.....
І серце прагне світла і любови,
заплутавшись серед жовтяви віт
невиплаканим словом.

Вірш, отже, це знак часу або своєрідне міряння часу. І тому вірш це перемога над часом — перемога над часом не втечею у вічність, а повним життям і творчим діянням.

Недаром поетичне слово веде до відродження, чи точніше, до переродження. Спершу зустрічаємо надії, що воно казковою магією спричинить відродження батьківщини й повернення до неї ("І відроджена встане і буде / королівною бранка сумна"). Але в пізніших творах поетка веде нас до автентичнішого переродження в глибинах власної особистості — до переродження, що не заперечує смерті, бо не боїться її. Недаром один з останніх віршів — такий зворушливий і майстерністю і автентичністю почуттів — називається "Бабине літо". Сам бо заголовок у знак відродження включає знак проминання.

В наступному уривку з іншого вірша поетка *сказала* сонцю світити, вона *сказала* серцю любити:

Мій світ — чотири стіни,
в ньому — усі світи.
Часом тут в агонії гину,
часом сонцю кажу: світи!
Я молодша тепер неначе.
Я серцю сказала: не плач, люби!
Хто за мене багатший
по цей і по той бік?

Світло і любов поетка викликала словом поезії. Прочитавши-переживши з поеткою роман її життя (бо ж цю книгу на певному рівні справді можна читати як роман), з спогадами про дитинство та з "розділами" про кохання і зраду, про тугу за батьківщиною, про жіночу зрілість та вкінці про старість — ми починаємо усвідомлювати, що всюди в неї перемагає любов над ненавистю й помстою, бо ж навіть її "вамп" — жертва любови.

Втома і розпач, як чорний дим,
морять отрутою душу.
Юности квіти, щастя сади
бур'янами заглушено.
Тільки зостався один сад,
сад любови моєї.

Багато було в цій статті про поезію, що в ній натрапляємо на слово "перемога" — на перемогу, яка має бути здобута ненавистю й кровопролиттям. В історичному значенні, так на жаль мусить бути. Та тільки поезія любови стала остаточною перемогою Лівіцької-Холодної. Ця перемога не тільки метафорична, а також справжня. Бо, не зважаючи на довгорічні пустині мовчання, на зриви, на розпач, на вісімдесятчетвертому році життя *писати* — і то писати так, як тепер пише Лівіцька-Холодна — це перемога, що її в історії літератури святкує небагато поетів. А тут сама "технічна майстерність", що про неї я говорив на початку цієї статті, вже аж ніяк не вистачає.

Богдан Рубчак

Короткий біографічний показник

- 15.VI.1902 Наталя Лівницька-Холодна народилася на хуторі своєї баби в Золотонізькому повіті.
- 1912 Поетка вступила до другої класи Золотонізької гімназії. Через воєнні й революційні події мусіла міняти гімназії на Полтавську, згодом знов на Золотонізьку, Київську, Жмеринську і Переяславську, — так і не здавши матури.
- 1920 Переїздить до Варшави з батьком, який був міністром в уряді У.Н.Р.
- 1922 Їде на студії до Чехословаччини і вступає до гімназії в Подебрадах.
- 1923 Здає матуральні іспити в Подебрадах і вступає до Карлового університету в Празі на студії романістики.
- 1924 Одружується з малярем Петром Холодним мол.
- 1925 Народжується дочка Леоніда.
- 1927 Переїздить до Варшави, де в Варшавському університеті кінчає студії романістики.
- 1934 Виходить її перша збірка поезій *Вогонь і попіл*.
- 1937 Появляється друга збірка поетки *Сім літер*.
- 1944 Виїжджає на захід, до Оффенбаху.
- 1946 Опиняється в таборі ДіПі в Майнцкастелі.
- 1948 Переїздить до Етлінгенського табору ДіПі.
- 1950 Емігрує до Америки й поселяється в Нью-Йорку, де спершу працює в старечому притулку, а згодом на фабриці коробок.
- 1957 Холодні переносяться до Йонкерсу, де живуть досьогодні, дочекавшись трьох внуків.

***а вітер плакав на слідах,
що зорі й сонце світають нам,
лише на рідних берегах***

Тодось Осьмачка

Вогонь і попіл
(1934)

*femme, soeur tragique
de l'enfant*
George Bernanos

1. Барвін-зілля

*З чого ж ми будем князеві вінець плести?
Ой, є в городі хрещатий барвінок...
Весільна пісня*

I

Світлим, надхненним, простім
Буде нам кожний день,
Значенням повний святим,
Дзвоном любовних пісень.
Ти будеш воїн і муж,
Батько моїх дітей.
Вірністю спрагнених душ
Наше життя зацвіте.
Ти ж бо один, і одна
Стигне в мені любов,
Радість щоночі ясна
Буде нам пружити кров.
Мати, коханка, сестра,
Вірна дружина твоя.
Мудрість так каже стара,
Буду такою і я.

II

Нам шлюбна постіль вся земля,
Барвистий луг, квітчасте лоно, —
І в серці соняшнім поля
Відбили шум і співів дзвони.
Червоним золотом вина
Кохання повниться і грає,
І страшно випити до дна
Цю чару пестоців без краю.
І страшно знати, що життя
Нам чола радісній зоре,
і вічність кине забуття
На нашу пристрасть, що як море.

III

І сталося. І буде завжди так:
Весна і синь у вересні і в січні,
І спрагнені, палкі твої уста,
І очі наді мною, очі вічні.
О, любий, ти в солодкім полоні
Навіки серце хочеш зав'язати
І дні кохання, щастя дні рясні,
Як стиглі овочі без ліку рвати.
Хай буде так! Твоє ім'я закон,
Найвища влада — усміх твій коханий.
І, вільний від усіх земних заслон,
Ось одчиняється нам рай незнаний.

IV

Припасти знов до рук коханих,
Почути знов твій любий сміх
І знать, що завжди мною п'яний,
Ти все шукаєш уст моїх.

Було, і є, і вічно буде
Це свято соняшних утіх:
Твоїх палких обіймів чудо
І ніжність пестоців моїх.

V

О, стрункі твої ноги, стрункі,
і усмішка така проста!
А у мене обійми палкі
і солодкі, як мед, уста.

О, міцні твої руки, міцні,
і бездонна глибінь очей!
Золоті, як весна, наші дні,
і палка самота ночей.

VI

Я пам'ятаю: гучали води
І між кущами довбали шлях,
І вечір синій вставав зі сходу,
І захід сонний тону в огнях.
Я пам'ятаю: земля п'яніла,
Зігрита сонцем за цілий день,
Сміялось пружно і звало тіло,
І в серці стигли слова пісень.
І був щасливий твій погляд карий,
І руки в мене були слабі.
А вир весняний і хмар отари
Самі сказали про все тобі.

VII

Мені очей звести несила,
А на руках твої уста.
Ось пристрасть розгортає крила,
Надхненна, гарна і проста.
І день ясний, що пахне медом,
І неба синь, і сонця сміх
Нам будуть радісним наметом,
Блакитним палацом утіх.
Хай буде так, щоб ця хвилина
Була, як сяйво перемог.
Бо ніжність наша є єдина,
А поза нею — тільки Бог.

VIII

На заморожених руках
Сліди квітневих поцілунків,
І я прийшла ясна така,
І в цій кімнаті все так лунко.

Я буду тиха, тиха вся,
Щоб не розвіялась омана,
Щоб промінь цей, що ось засяв,
Ще цілий вечір не розтанув.

IX

Небо знов молоде й блакитне,
Лютій спить непробудним сном,
А весна усміхнулась квітнем,
Яснооким малим пустуном.

Я тобі принесла фіялки,
А як місяць над містом став,
Ти мене цілував так палко
У розквітлі мої уста.

Х

Над ставом місяць тихо став,
І ліс задумався на чатах.
Бліді були твої уста,
А в мене зацвіли шарлатом.

І ніч над нами золота
Була як чара щиро повна.
Німі були твої уста,
І стигла ніжність невимовна.

ХІ

Уста устами розхили,
І обніми міцніше, любий.
В саду тюльпани зацвіли,
І вітер трав шовки голубить.
Дай очі вгадувать свої
В очей твоїх прозорім плесі.
В саду співають солов'ї,
Як за Шевченка чи Олеся.
Як зорі ясно миготять!
Такі прості і вічні зорі!
В моїх устах твої горять,
І ми одні в нічному просторі.

ХІІ

Ти знов один і вічний наді мною
Схиляєшся в задумі мовчазній,
Такий ясний, з усмішкою сумною
Під вахлярем коханих чорних вій.

І я сама роблюся знов ясною,
І доброю, і ніжною роблюсь.
Так радісно мені одній з тобою!
Я знов закохана і знов молюсь.

2. Червоне й чорне

*Должен на этой земле испытать
каждый любовную пытку.*

Анна Ахматова

За вогнем шарлату

Ол. Т.

Розлетілися сни і мрії,
оддзвеніла весна, одійшла.
Зацвітають сльозами на віях
квіти щастя чи квіти зла.
Вже не травень-пустун із нами,
не жасминів солодкий привіт,
горобиними вже ночами
тьмяно пахне липи цвіт.
Вже тріпочуть над нами крила
миготливих, палких блискавиць.
О не думай, що я безсила,
що боюся промінних птиць.
Я підставлю під зливу лица
і піду крізь липневі вітри,
як ходила колись по птицю,
синю птицю дитячих мрій.
О я знаю тепер багато:
синю птицю повік не знайти.
Я тепер за вогнем шарлату
буду в ніч горобину йти.
та коли у п'їтмі незрячій
зацвітає пурпури цвіт,
кожний раз я так гірко плачу
за блакиттю весняних літ.

I

Маляр, артист ви, чи поет,
І хто вам вирізав так брови,
І на стрункий ваш сілуєт
Поклав ці лінії чудові?
Сумний П'єро вам на плече
Схиляє стан гнучкий дівочий
І з ніжним виразом очей
Вам щось сумне крізь сміх шепоче.
А ви, під кроки дивних пар,
Усім чужий в бурхливім морі,
Неначе нишком поміж хмар
Побачили неznані зорі.
І, посуваючись в танку,
В невпиннім і хвилястім гоні,
Ви руку панночки тонку
Не чуєте в своїй долоні.
І синій погляд ваш сумний,
І дивно вирізані брови...
І ось найкращою з надій —
Пізнати вас і знати хто ви.

II

Поцілунок зложить урочистий
На тремтячій руці моїй
І піти. Вам це легко, ви чистий,
Ви незломний у цноті своїй.
Але я, я дитина і жінка,
І так близько від мене гріх!
Пролунав мені голос ваш дзвінко
Обіцянкою щастя й утіх.
І тепер не кохати не можна,
І забути не можна, ні!
Кожна ніч і палка й тривожна,
Кожна ніч як тортура мені.

III

В сумній задумі ряд колон
і вікна заль стрункі й суворі.
Тут очі пристрасних мадон
ввижаються в імлі прозорій.
Тут кроки дивних, мрійних пар
скриплять піском перед фонтаном,
і місяця отруйний чар
підступно ранив крізь каштани.
Тут відгомін погаслих слів
збудивсь у гобеленах сонних,
і чути вальсів ніжний спів,
і шепіт під вікном сальону.
Тут поцілунок твій палкий,
як хміль солодкого напою,
і очі в сяйві темних вій
горять одвічною жагою.

IV

Ви відійдете знов від мене
В ваш чужий, невідомий світ,
Тільки серце моє надхненне
Берегтиме вогненний слід.
Ви кохаєте карі очі...
Чи ж у мене вони такі?
Ваші руки такі жіночі,
І такі палкі!
Золоті, як сонце, коси
В королівни ваших мрій...
Чи ж у мене золота досить
В попелястій косі моїй?
Але танго скінчилось надхненне,
І край неба горить за вікном.
Ви відійдете знов від мене,
І ця ніч, як усе, буде сном.

V

На розквітлі акації грона
Срібний місяць тихенько ступив.
"Ваша кров мабуть чорна й солона,
Ви поганка з монгольських степів".
Похилилось мережкою листя,
Довгі тіні, мов привиди, сплять.
"Сотниківна в червонім намисті,
Білі зуби лякають, п'янять".
Не порветься закохана тиша,
Ніч ворожить під владою чар.
"Голос ваш, наче спів, заколише,
І присниться кривавий кошмар.
Будуть гинути в полум'ї хати,
Будуть маски кривавих облич...
На татарський аркан вас піймати б,
Волочити б за коси у ніч!"

VI

Будеш завжди цю ніч пам'ятати,
Не забудеш, о ні, моїх уст,
І цвістимуть, цвістимуть, шарлати
в твоїм серці вогнями спокус.
Ти боїшся, ці спогади палають,
Боягузом тікаєш від них.
Та дарма, сниться танго і заля
І в куточку причаєний сміх.
Чорний погляд твій гордий і злісний,
Ти не хочеш прийняти любов.
Та дарма, я гадюкою стисну,
Я візьму з твого серця всю кров.

VII

В мене сукня була червона,
а уста зацвіли тюльпаном,
і на них була кров солона,
твоя кров, з твоїх уст, коханий.

Ти казав мені все "єдина",
а у мене слова завмерли.
Тільки серце було рубіном,
тільки сльози були, як перли.

VIII

Розхили уста червоні,
сині очі до моїх,
на моїх твої долоні
і в мені твій любий сміх.

Тільки раз ще глянеш нині,
підеш завтра в білий світ,
а зо мною очі сині
й на устах кривавий слід.

IX

Чуже і непотрібне буде кожне слово,
а серце буде битись, як ранений птах.
І тільки руки стрінуться, мов випадково,
і скажуть те, чого немає на устах.

І буде солодко мені, тривожно й чудно,
бо стільки в тім болючих і терпких принад,
щоб знов було, як завжди, стримано і нудно,
і тільки погляди, як вістря гострих шпад.

X

Вогнями пристрасти цвітуть
Уста мої широкі й повні.
О, ти не зможеш їх забуть,
Ти спопелієш в грі любовній.
В очах у тебе сльози й гнів,
Рука тремтить, палка й нервова,
І гірко й радісно мені
Прийнять терпке образи слово.
О, не кажи, що підеш геть,
Ти ж сам цьому не віриш, любий:
Між нами пристрасть або смерть,
Червоний шал чи чорна згуба.

XI

Ваших пестощів знов так хочу,
ваших пристрасних, теплих уст!
На мені ваші темні очі
цілу ніч джерелом спокус.
І так шкода, що ви не сміли,
що суворою я була!
Тільки раз затремтіли крила,
І весна тільки раз цвіла.
А тепер ваших уст так хочу,
так шукаю даремно вас!
На мені ваші любі очі
цілу ніч — криниця екстаз.

XII

Цвіте тобою кожна ніч,
І кожний день тобою повний.
О, як забути ніжність віч,
І палкість рук і шал любовний?

Але слова згубила я:
Чи ти сказав мені "єдина"?
О, любий, знов твоє ім'я
В моїй душі немов перлина.

XIII

Невже ж зустрінемося чужими,
І в мовчазнім стисканні рук
Ви не покажете очима
Всю таємницю ваших мук?

І гордий профіль ваш суворо
Замкне в душі луну пісень,
І скажете на міст, на гори:
"Який чудесний нині день!"

XIV

Вдень і вночі я жду на тебе,
Хоч знаю, що не прийдеш ти,
Що світять нам два різні неба,
Дві неоднакові мети.
Я жду хвилини, що на крилах,
Підніме вічність, спинить час,
В якій воскресне все, що ділить,
І все, що злучує ще нас.
Я жду, щоб знов у блискавицю,
З'єднать ненависть і любов,
І знаю: знов твій погляд-криця
В отруйний плин замінить кров.

XV

Ваш поцілунок, мов отрута,
незваної розкоші біль.
Я знала, буде ще покута
за щастя вкраденого хміль.

І кару прийнято за злочин,
за гріх минулого тяжкий,
щоб тільки пам'ятати очі
і дотик вашої руки.

XVI

Знов зустріну тебе в трамваї,
Чи побачу в театрі знов,
І злетиться споминів згряя,
І заграє татарська кров.

Кинеш знов лиш один, звияжний,
Погляд гострих очей своїх,
І безкрила душа відважно,
Вип'є знов, як отруту, гріх.

XVII

Десь побачу тебе на вулиці,
Усмінешся мені ти, любий,
І душа моя лячно скулиться,
І заціплю я міцно зуби.
І тоді своє серце стисну я
Обома своїми руками.
І піду гулять понад Вислою,
Щоб розвіять тугу з вітрами.
Вже для тебе знов не завітну я,
Не згорю в пурпуровій мрії.
Ти мені весною блакитною
Не зори крізь стрільчасті вії.
Ти мене не чаруй принадою,
Як зустрінеш знов проти ночі:
Я тобі казала, пригадую,
Я тебе не хочу, не хочу!

XVIII

Знов життя розділив надвое
Чорний погляд твоїх очей,
Знову усміх твій наді мною
І так близько твоє плече!
О, я знаю, ти мрієш знову
Про солодкі мої уста,
Ти для мене забудь готовий
Сині очі й гадючий стан.
Але я не забула зради,
І ненависть міцна, як смерть.
Поцілунок мій п'яним чадом
Твоє серце наповнить вщерть.
І коли поцілуєш другу,
Синьооку, гарну свою,
Стрепенеться вона і тугу
Відгадає за мною твою.
Вип'є розпач — бездонна чара! —
Цілим тілом своїм палким,
І пропалить їй душу жаром
Чорна заздрість, як чорний дим.

XIX

Як дивно згадувати й знати,
що сон минулого зітлів,
що в теплім затишку кімнати
більш не почую ваших слів.
І тільки зрідка десь на людях
зустріну мовчки ваш уклін,
і навіть погляди не збудять
прожитих солодко хвилин.
Як дивно серцем відчувати
з минулим радісний зв'язок,
і в тиші темної кімнати
знов чути ваш котячий крок.

XX

Вже тричі завірюхи січня
дороги в парку замели,
і очі ваші, очі вічні
для мене тричі зацвіли.
Чи нам весна судилась, любий,
чи так і буде січень, смерть?
Ви кличете на стежку згуби,
а я вже болю маю вщерть.
Ви з дальніх меж таємна з'ява,
ви втілення терпких спокус,
так солодко бринить октава
з зарозумілих ваших уст!
Так кличуть очі ваші чорні...
І відповідь моя проста:
розпалені в пекельнім горні,
горять, горять мої уста.

XXI

Я знаю: і моя душа криниця,
та в ній не чисте грає джерело,
не світлий напій золотом іскриться,
в ній чорний трунок, той, що родить зло.
І кожний, хто прихилиться устами,
щоб скуштувати отруйного питва,
забуде ніжність і в огні нестями
співатиме лиш пристрасти слова.
Я знаю: ніжність — то примхлива квітка,
що не росте між терням бездорож,
та Бог життя моє, як килим, виткав
червоними квітками диких рож.

XXII

В спопелілім і хворім серці
знову душно, знов гарячє,
в божевільнім і п'янім герці
знов дві барви — пурпура й чернь.
Так, пурпура і чернь контрастом,
все, що зроджує пристрасть-шал.
Хай уп'ється жорстоким щастям,
хай згорить іще раз душа.
А душа моя — птах казковий:
кожний раз воскресає знов,
і палає й горить наново,
щоб прийняти ще раз любов.

XXIII

Чорний колір — колір зради,
а червоний — то любов,
очі в мене два свічада
і палка татарська кров.
О тікай, стрункий юначе,
стережись моїх очей:
подивлюсь — випадком наче —
і не спатимеш ночей.
Поцілую — і до скону
будеш прагнуть уст моїх,
і затроїть кров червону,
кров юначу п'яний гріх.

XXIV

І знов спокусливо твої уста
мені шепочуть про кохання.
Що ж, пісенька ця вічна і проста,
не перша я і не остання,
що прагну пестоців і ніжних слів,
хоч вірити давно не можу,
хоч знаю, що короткий щастя спів,
що правда й дійсність переможуть.

Степова казка

Знов закохане, знов сумне,
Моє серце за вами тужить.
Ви кохали колись мене,
Я любила вас... Трошки? Дуже?
Може й зовсім ні. Але знов
Ваші очі мені, як зорі,
І весна і татарська кров
Знову казку безглузду творять.

Сниться степ, український степ,
Чвал коня і наїзник дикий,
За плечима вогонь росте,
За плечима зойки і крики.
І криваві маски облич,
І палючого диму хмари...
І я знаю, що в темну ніч
Поцілує мене татарин.
І я знаю, що буде біль
І що буде образа й сором,
І спокуси солодкий хміль,
І ненависти чорний морок.
Буде кров на моїх устах,

Буде розпач, п'янкий, безсилий,
І як хижий могутній птах,
Розгортатиме пристрасть крила.

Так, я знаю, це ви були.
Ваші гострі татарські очі
Наді мною в ту ніч цвіли
І всміхались у п'їтьмі ночі.
Так, я знаю, це вас мені
Було радісно звати паном
І в солодкім облуднім сні
Поцілунком палити п'яним.
Але потім, коли весна
Оддзвеніла в лунких просторах,
Знов ненависть мені до дна
Пропалила душу, як змора.
Пам'ятаєте? — Ніч...Огні
Блискавиць, як промінні стріли.
Ваші очі мертві, страшні
Я устами навик закрила.

3. Попіл

*Il pleure dans mon coeur,
Comme il pleut sur la villé...*

Paul Verlaine

I

Ти сьогодні недобрий був,
Моє серце ти зранив до крови,
А сьогодні ж — чи ти забув? —
Свято радості і любови.

Не сказала нічого я.
Відійшла і самотно стала,
Тільки юна душа моя
Наче квітка була зів'яла.

II

Червоніє калина в вазі,
— Так недавно були тут рожі! —
Ви сказали: "В такому разі
Я вас бачити більш не можу", —
І пішли. А мені й байдуже,
Не сумую я і не плачу.
Тільки, бачите, дощ, калюжі,
І на вікнах роса неначе.
Тільки, бачите, осінь, вітер,
І в саду вже троянд немає,
А в вітальні, нудний, сердитий,

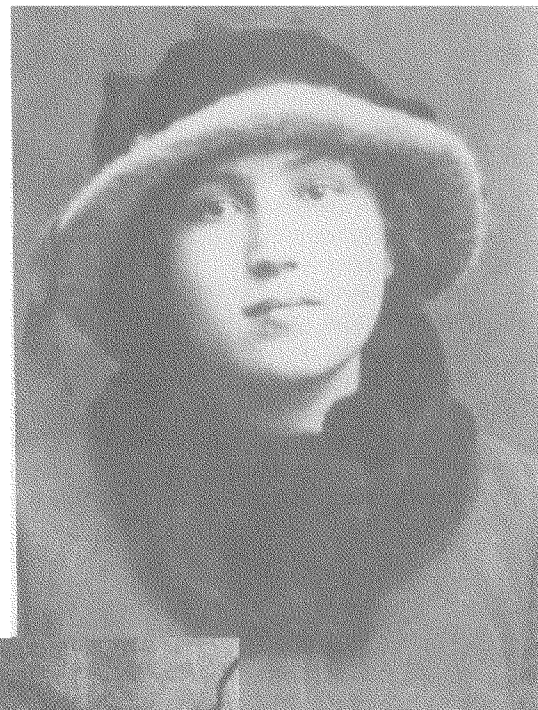
Чоловік мій у карти грає.
І тому — моє серце хворе,
І тому — ця німа скорбота.
Як же нудно лічить: вівторок,
Середа, четвер... субота...

III

За вікном розпачає вітер,
За вікном вередлива весна,
А я все над рядками літер
Цілу ніч прокуняю одна.
І не знаю вже, чи Верлена,
Чи Олеся заводить спів,
І чия це рука надхненна
Прокладає мережки слів.
За стіною весняні скрипки
По осінньому плачуть знов.
Чий це голос говорить хрипко
Про життя, Верлена й любов?

IV

Відійшов ти — і стало тихо,
стало сіро в моїй кімнаті,
і душа моя знов старчиха,
і думки мої не крилаті.
Відійшов ти — і знов я сонна,
знову осінь зо мною тьмяна.
А ще вчора весна стодзвонна
усміхалась, тобою п'яна.
А ще вчора цвіли шарлати
на устах моїх і на лицях.
Ти ще прийдеш? — я буду ждати,
мій закоханий, юний лицар.

Варшава

1921

Варшава

1938

V

Знов весна наганяє хмари,
золоті, дощові, градові.
Але я від своєї кари
не спочину в високій траві.
Так, покарано, знаю, знаю,
і провина моя тяжка.
Він ще прийде з ясного краю,
але я вже тепер не така.
І чекала й не дочекалась,
а тепер ось така самота!
Тільки з вулиці вічний галас
та в душі його очі й уста.

VI

Голосить вітер за стіною,
весна неначе й не весна.
Чи ти й сьогодні знов зо мною?
Прийди, я знов така сумна.

Прийди і слів ясних зідханням
збуди в душі весняний сміх,
і хай це буде ніч остання
моїх утом і сліз моїх.

VII

Синь очей твоїх десь цвіте,
десь весна твоя пружить крила,
а у мене серце росте,
а мені забути несила.

За тобою слідком пішла
моя молодість, як черниця.
А тобі — хоч би згадка була! —
навіть усміх мій не присниться.

VIII

Я буду тихо, тихо так
лежать і згадувать пів ночі
ваш гордий профіль і уста
і ваші мужні сині очі.

І буду сльози на рукав
сорочки білої губити,
така самотня і така
закохана в весну і квіти.

IX

Білий день зайнявся надворі,
Пожариною схід горить,
А думки мої тяжко хворі,
Й від очей моїх сон біжить.
Я пройду, як тінь, по кімнаті,
Серце стисне гадючий звій.
Там, на небі хмари кошлаті
Розкуйовдив березень злий.
Ні одної пісні в блакиті!
І спущу я тягар повік:
Ноги млою внизу повіті,
Ніби чийсь, не мій черевик.
І сама я роблюся духом,
Попеліючи з ранком враз.
В серці порожньо, тьмяно й глухо
По пожежі нічних екстаз.

X

Я сьогодні одна, без тебе,
Я під чарами мрій-казок,
Наді мною десь плаче небо
Мільярдами сліз-зірок.
Я сьогодні маленька й бідна,
І до мене прилинув хтось.
Я мовчу, тільки трошки зблідла,
Тільки серце вогнем знялось.
Я мовчу, але він лукавий,
Він облесних уміє слів,
А під нами шовкові трави,
А в кущах солов'євий спів.
Я мовчу, але він веселий,
Таємничий у нього сміх,
Темінь ночі нам стежку стеле
До країни спокус і втіх.
Любий мій! Це ж за мною небо
Губить сльози з мільярда віч.
Мені бути самій не треба
У весняну солодку ніч.

XI

Бог покарав мене, я знаю,
і не скоритись я не можу,
і кару цю щодня приймаю:
Нехай же буде воля Божа.
Але як серце рветься в клоччя
і подолати мук не може,
але як слізьми сходять очі,
не винна я тому, о Боже!
Я прийняла її, я знаю,
і кара ця, як ласка Божа,
Та що ж, як змучене докраю
це серце вже горить не може.

XII

Знов розпука іржею їла
моє серце і думи мої.
А весна за вікном голубіла,
і співали в саду солов'ї.

Знову сльози, гіркі, солоні,
потекли, пролились рясні,
на сухі і палкі долоні,
на уста мовчазні.

XIII

День сьогодні, день ще й досі
повний золота й тепла,
а життя холодна осінь,
сіра осінь, сіра мла.
Те життя, що сном барвистим
постелилося колись,
що ж, тепер пожовклим листям,
мертвим листям постелись.
Тільки те, що день гарячий,
не віднімеш ти мені,
і тому я вже й не плачу
й не лічу порожні дні.

XIV

О, забудь мені гнівне слово,
Не дивись на мене так грізно!
Я сьогодні така нервова,
Така хвора... І вже так пізно!
Ось ходи лиш сюди, під килим,
Покажи лице усміхнене.
Будь зо мною добрий, мій милий,
Це найліпші ліки для мене.
Зайнялись килимові квіти:
Це троянди, а це шипшини...
Як же дивно так довго жити.
Без весни і без України!
Пам'ятаєш? — Дніпро і хутір
(Дай сльозу тобі, любий, витру)
І в леваді верби забуті,
І весняні дотики вітру.
Пам'ятаєш? — Садки у вишнях,
І Сімнадцятий і прапори.
В наших душах ясних, тодішніх
Стільки мрій було і простору!
Чи забув ти? — На тих дорогах
Наші ноги рвучкі, крилаті!
Як багато було там Бога
В кожному серці і в кожній хаті!
Обними мене, мій єдиний,
Вийми з мене все кволе й хворе:
Може прийдуть ще дні шипшини
І вишневий цвіт і прапори.

Сім літер
(1937)

*Нема на світі України,
Немає другого Дніпра.
Тарас Шевченко*

1. Mal Du Pays

I

Проходить час, відходять в вічність друзі
І одцвітає молодости цвіт,
А серце стомлене в смертельній тузі
Шукає знов за щастям давніх літ,
Надходить самота, важка й жорстока,
І давить душу, як безсонна ніч,
Повзе, як гад, вдивляється до ока
І пестить жертву довгим віч-на-віч.

І раптом в темряві ночей зловісних,
В цвинтарній тиші сірих кам'яниць
Ім'я, єдине в світі, громом блисне:
Сім літер, сім палких вогнених лиць.
І серце знов, жива струна нап'ята,
Наплеться кров'ю й співом забринить.
Ти вся моя від Дону по Карпати
Й так солодко тобі одній служить!
І знати, що для всіх твій теплий вітер,
Для всіх твого палкого сонця жар,
І в пустці серця сім промінних літер,
Твоє ім'я нести, неначе скарб.

II

Сім літер, що палають в слові Україна,
сім літер, що вогнем лягли на Монпарнас,
і сім підступних куль на вулиці Расіна —
призначення, мементо і наказ!

Горять палким трикутником криваві сімки
над простором і над часом в хаосі й тьмі,
і серце вгору йде все вище стрімко, стрімко
шляхом твоїх голгоф, Народе мій.

III

Все весни радісні минають,
і, як минула, прийде ця.
Вже віє вітер теплим краєм,
і знов згадкам нема кінця.
Нема кінця весняним мріям,
і свіжим подихом землі
душа закохана п'яніє,
і серце в соняшнім теплі.
І знов тепер Тебе згадає,
як Ти, відроджена, встаєш,
як знов співаєш тихим гаєм
і в море хвилями течеш.
Як сяєш рідними церквами
в блакиті київських небес,
сповита мріями і снами,
країно смутку і чудес.
Згадає твій весняний вітер,
— і буде тяжко й боляче —
ось долетів і сльози витер
з моїх засмучених очей.

IV

В яких Ти піснях і мотивах,
якими згадками бриниш?
Чи й досі в минулого зливах
душею бентежно тремтиш?

Чи й досі ще в серці могутнім
ховаєш бойовищ луну,
чи може повірила в будні,
щоб казку забути страшну?

Яка Ти тепер, чи стражданням
душа Твоя повниться вщерть?
Чи віриш іще у повстання,
що зломить побідницю смерть?

Чи знов, неохайна і бідна,
забула про помсту і гнів?
О земле, обіцяна, рідна,
які в тобі сплять ще пісні?

V

В хаосі звуків, барв і ліній,
в туманних вуличних огнях
ми загубили обрій синій
і до мети своєї шлях.
І серце стомлене тривожно
надхненням давнім не тремтить,
і на устах німих побожно
святе ім'я не забринить.
Лише тоді, як синім оком
з-за хмар подивиться весна,
зідханням дужим і глибоким
душа схвилюється до дна.
І дальній обрій знов покаже
забутий шлях у далечінь,
і на нерідне небо ляже
знайомим сміхом рідна синь.
І буде Прага, наче Київ,
у сьайві соняшнім ясна,
і дзвони рідної Софії
докотить хвилями луна.

VI

На наших нивах сон і тиша,
додолю никнуть колоски,
і вітер хмар рядки колише,
як білих човників рядки.
В задумі мріє обрій синій,
і, як на варті, ряд могил,
а на шляху у хуртовині
за кожним возом сірий пил.
Така й тепер Ти, Україно,
як за Шевченка і панів,
і воскресіння ждуть руїни
під степового вітру спів.
І ждуть поля полків залізних,
і прагне крові знов земля.
Сама скривавлена і грізна,
Марія їх благословля.

VII

Синіє вечір, гусне мла,
На вигоні музики й гомін.
На серце знов нудьга лягла,
Немов лихий недобрий спомин.
А там, далеко, ряд огнів
На тлі вечірнього спокою,
Кружляє рій веселих слів
По темних вулицях рікою.
Десь у садах роса лягла
На пахощі троянд розквітлих.
А в серці жаль, як сиза мла,
За краєм радісним і світлим.
За краєм, що, як Божий рай,
Цвіте блакиттю й сонцем грає,
Де шовк ланів, степів безкрай
І шум шевченківського гаю;

Де ночі тонуть в срібних снах
І ранять жаром під Купала,
Де зацвіла моя весна
І перша туга проспівала.

VIII

Такий похмурий вечір нині,
кривавий захід знов мовчить,
і западає тінь в долині,
і вітер з півночі шумить.
А потім прийде ніч-старчиха,
протягне руку під вікно,
і знов присниться далеч тиха,
степів квітчасте полотно.
І битий шлях мені присниться
і під горою, за селом
похилий хрестик і криниця
й Христос з засмученим чолом.

IX

О, верб моїх сріблясті довгі віти,
полтавських верб склепіння мовчазні!
так солодко за вами тут тужити
і плакати за вами на весні!
О краю мій! В словах простих і ніжних
я шлю Тобі весняний мій привіт
і сліз моїх, гарячих і неvtішних,
втираю радісно останній слід.
Ти маєш досить їх, тих сліз жіночих,
що на Тобі як ранішня роса.
Вже може виплакані карі очі
й дівчат Твоїх вже не цвіте краса.
Тобі не сліз тепер, а сміху треба,
пшениці шовк на порохи ланів,

і сонця усміху з ясного неба,
і віри міць в серця Твоїх синів.
О краю мій! В Твоїх весняних зливах
прийми від мене радісний привіт.
Там, на завітчаних полтавських нивах
дитячих ніг моїх лишився слід.

X

Стоять задумані і мріють над водою
полтавських верб зелені і густі сади.
О серце стомлене, до них іди з журбою,
до них із радістю своєю йди.
Бо це ж вони тебе навчили вірити в Бога,
любити край свій, сонце й пахощі весни,
це ж тінь їх над тобою, лагідна й розлога,
тобі навіяла про щастя сни.
це ж і тепер в тобі нечутною луною
співають шуми їх щоночі на весні.
Вони ж без тебе там, як перше, над водою
купають віти, довгі і рясні.

XI

Десять літ, о далекий мій краю,
десять літ за тобою тужить!
Не навчусь дотепер, не знаю,
як без тебе щасливою жить.
Як забути безмежжя зелене
й неба синь над вишневим садком?
Як же можеш ти там, без мене,
голубіти весняним Дніпром?
Як же можеш щороку й тепер ти
заливати Ліпльавські луги?
Тільки б глянути там і вмерти!
Тільки б глянути раз навкруги!

XII

О ночі місячні, о ночі України!
Такі оспівані, такі ясні!
З моєї темної, холодної чужини
складаю вам оці сумні пісні.
Чи довго ж так мені, дитиною й поетом,
тужить за вами в вересневій млі?
І згадувать, як там під зоряним наметом
ясніе осінь на моїй землі?
І мріяти про хрест похилий під горою,
про неба срібного ясну глибіню
і про зажурену над тихою водою
верби сріблястої самотню тінь.

XIII

О ні, не хочу ні Верлена,
ні Мореаса, ні Реньє!
Сьогодні Рильського надхненна
в моїй душі весна встає.
І чую я під гомін міста,
під скрип докучливий пера,
як прокидається барвіста
на Україні мрій пора.
І чую я зідхання трудні
землі, що плідна і глевка,
і вітру подихи могутні,
й весняне гавкання Сірка.
І бачу села, що й донині
Дніпро приймають на весні,
і лети бачу журавлині
в блакитній неба далині.
О краю мій! Весни такої
ніде немає й не було!
І серце згадкою ясною
знов, як троянда, зацвіло.

XIV

О, ви, сріблясті і розлогі,
Що вас рука батьків садила,
Похилі верби край дороги,
Над ким шепочуть ваші крила?
Над ким ви журитесь у ясні,
Весняні дні і в літні ночі?
Чом образ ваш в душі не гасне?
Чом серце вас забудь не хоче?

XV

Весняним птахом заспівай,
Розлийся повинню широко,
Щоби життя ясний безкрай
В тобі шумів гучним потоком.
Ось розвивається бузок,
В садах тюльпани паленіють,
І з неба тисячі зірок
У кожне серце ронять мрію.
І все одно укотре це
Весна блакиттю зацвітає,
Лише прийми з ясным лицем
Дари, що їм ціни немає.
Лиш вір уперто, вір ї знай:
Колись з весною прийде зміна,
І оживе твій світлий край,
Що зветься дзвінко "Україна".

2. Захід

*Нема отчизни? — Іншої не треба!
Ніколи не вросте у серце чужина...*

Оксана Лятуринська

I Замок Подебрада

Горять на заході криваві зміни
і вітер полум'ям у груди б'є,
і казку дивну відслонили стіни
старого замку, що з води встає.
Неначе відблиски ясної зброї,
що вкрила славою боїв поля,
йдуть хвилі в ніч дорогою тяжкою,
що їм послала прадідів земля.
Зустріли радісно могутні вежі
вечірнє небо й хмари, що в огнях.
Там Подебрада тінь серед пожежі
жене над містом буйного коня.
Вмирає день, і в голубій сіризни
зринає казка давніх-давніх днів.
Хлюпочуть хвилі — панцері залізні —
у сірий камінь інших берегів.
І бачу іншого їздця в пожежах,
у сляві слави, в громах і вогнях,
як булаву простягнувши у безмежжя,
жене над містом буйного коня.

II Карлів міст

На стрункість веж, на темні гори,
На жовте світло ліхтарів
Слустились пестоші прозорі
Зимових довгих вечорів.
І під мостом зелені хвилі
Вдяглися в холод і метал.
Над ними постаті похилі
Несуть у морок чорний жаль.
В блакитнім присмерку, в тумані
Дві низки зоряних огнів,
І сумно мріє ряд каштанів
На тлі суворих берегів.

Стою на камені холоднім,
Вдивляючись у сяйво хвиль,
І в чорній вечора безодні
Топлю поволі сум і біль,
Щоб тиха оповідь з днів слави,
Зринаючи в огні заgrav,
у нуртах мовчазної Влтави
Заграла сурмами Дніпра.

III Монпарнас

Уклонились кісткам коханим,
що лягли під чужий Монпарнас,
розцвітають над ними тюльпани
і проходить над ними час.
Недаремно я чуда ждала,
недаремно так вітер ридав:
Україною франція стала
і Софією Нотр-Дам.
І тюльпани були не тюльпани,

тільки кров, що лягла над Збручем.
Ой устанеш ще Ти, Отамане,
і пройде́ш над степами з мечем.
Сорока мільонами грудей
знов зідхне Україна твоя,
і зідханням тим, знаю, буде
єдине

Твоє
ім'я.

IV Над океаном

Там, де суворі береги
і гострий вітер океану,
пісень розквітли кетяги
про далеч соняшну й незнану,
про край далекий і ясний,
що безміром козацьких прерій
пославсь на мапах мовчазних
під барвами чужих імперій.
Розквітло серце, мов полинь,
пахучим і гірким дурманом:
чом не Твого це неба синь,
чому не Твій цей свіжий ранок?
В мандрівках по чужих світах,
в жорстоких іспитах і змінах
Ти наче казка золота,

Далека й рідна Україно!
Ідуть у прістір сині дні,
мов лицарі, струнки й біляві,
ідуть, щоб згинуть в огні,
закохані в війні і славі.
І ночі чорні тихо йдуть,
мов наречені у жалобі,
що виряжають в дальню путь,

а потім сльози ллють на гробі.
Там, де стрункі й біляві дні,
а ночі темні і глибокі,
де хвиль розбурханих пісні
і неба непорушний спокій,
я сню про хижий простір піль,
укритих чорним жнивом смерти,
стискаю в серці гнів і біль
і жду, напружено й уперто.

V На розпуттях

В серце вбиваються вістря ножів,
серце надвоє роздерте...
Поможи мені, Господи, поможи!
Не дай на розпуттях умерти!
Кров'ю серця стікають уста,
кров'ю слова набрякають.
Мужність, суворість і чистота...
так, я знаю, знаю!
Ритмів нових навблаганний закон,
гимн стрункої фаланги,
пісня про місто і про бетон,
про дреднакти, порти і танки,
пісня про море й дівичість пущ,
про Борнео, Суматру, Яву...
А мені — о, Боже! — калини кущ
і верба над забутим ставом.
А мені по чужих світах,
під накази нової Європи
сниться все, що у Неї, там,
закривавились тяжко стопи.
А мені під паризьким мостом,
чи в понурих шільйонських мурах
все — о, Боже! — вогненным хрестом:
Rue Racine, Monparnasse, Петлюра!

VI На могилі

Схилилася над іменем Твоїм,
Що на сірих мармуровій сяє,
І серце повне келехом дзвінким
Розбилось враз і пролилось до краю.
Далеко десь, у вересневій млі,
Шумить чуже і негостинне місто,
А в думці оживає давніх літ
Історія велична і барвіста.
І чудо раптом зацвітає знов:
Замість бульварів і мостів Парижу
Палають золотом хрести церков
І небо одягає синю ризу.
Шумлять прапори на розстаннях площ,
Ідуть бойців густі і дужі лави,
І древній Київ, ціль змагань і прощ,
Встає відроджений у сяйві слави.

VII Шільйонський замок

Рожевий профіль сніжного Монбляну,
Далекі пасма золотавих гір
І хвилі зимного, мов сталь, Леману
Ген так далеко, як сягає зір.
Шільйонські мури, дивні й таємничі
На тлі готелів і модерних віль,
Підносять горде і тверде обличчя
Над зеленкавістю холодних хвиль.
Сміється сонце і проходять хмари
Над вежами, що мохом поросли,
І тіні Байрона і Бонівара
Блукають по льохах серед імлі.
І хвилі йдуть невпинно, просто, вперто,

Розміряні, веселі чи сумні,
Так само, як тоді, коли до смерти
Хтось тут лічив години, ночі, дні.
Так само, як тоді, коли глибоко
В безодню темну плюскали тіла,
А коло спальні, в герцоґа під оком,
Струмками кров на допитах текла.
О скільки ж тут змагань, тривог, горіння
В цім символі з понурих сірих брил,
Що став у величі своїй незмінній
Над змінністю рухливих темних сил!
І все ж не стільки, як в єдинім слові,
Що раптом блисне, як весна з-за хмар
І що його поети і військові
В серцях твердих несуть, як Божий дар.
Струнке й прекрасне слово "Україна",
Що упаде нежданно з уст чужих,
Ти як води цілющої краплина
На їдь отрут щоденних і гірких.

3. Мир-зілля

*Вітер дме горючий і хвилюються трави,
Сонце плеться, як мед, і тріщать цвіркуни.*

Євген Маланюк

I

Сім літ! І знов зелені села,
Чорнозем вогкої ріллі,
Співуча мова, синь весела
І теплі пестоці землі.

Сім літ! І знов цей самий вітер,
Як пес, покірно ліг до стіп,
І серце знов ущерть налите
Солодким сном достиглих кіп.

І вперше тут, під цим ось небом,
Ти не вигнанець, не чужий.
І більш нічого вже не треба,
І шлях в майбутнє не страшний.

II

Налите колосом високе жито,
зелені усміхи густих садів,
І в грудях знов гарячий подих літа,
Солодкий мед золотосяйних днів.

Спинився час. Душа в яснім спокої.
Якого ж щастя треба ще тепер,
Коли он так, внизу, попід горою
Полоще камінь золотий Дністер?

III Косів

Над Михалковим хмар отари
Заступили ясну блакить.
Насувається Божа кара,
І земля гураганом дуднить.

Почорніла вода на зарінку,
Потемніла ген далечінь,
А з Міської гори над ринком
Нахиляється Довбуша тінь.

IV

Ромен, мир-зілля й будяки,
І зелень бору величава,
Й на стежці довгій і стрімкій:
"Слава Ісу!.. — Навіки слава!"

Тремтить роса на стрілах вій,
І кров жвавіше в серці грає:
Який же ти нежданно свій,
Заквітчаний гуцульський краю!

V

Ти все така, як і була, як будеш,
Знов на тобі липневий барвний стрій,
Кохана земле, мати повногруда,
Що усміхаєшся з-під рідних стріх.
Тобі, схиливши голову, сльозами
Сказати біль своїх жорстоких днів
І чути відповідь твою, вітрами
Помножену над жовтим морем нив.
Ти все така, і серце знову повне
Солодких пахоців твоїх і барв,
І на устах твоє ім'я любовно
Стирає їдь понижень і покар.

VI Гуцульщина

Десь там стоїш, підпираючи хмари
смолоскипами гордих верхів,
десь там сопілки, колиби, отари,
водоспадів розгуканий спів...

Земле, завітчана чортополохом,
сонцем своїм мені далі світи.
Знов чужина мені чорним пьохом,
тільки казкою, світла, Ти.

VII Волинь

День прижмурився тихо й мовчить,
Попелясті хмари горою,
А між ними шовкова блакить
Голубою рікою.

Рівно стелеться змочений шлях,
А над ним тільки верби з журбою.
Міцно спить українська земля
В божевільнім спокої.

VIII Волинь

Знов кучеряві верби і сади,
Густі, вишневі, таємничі,
Й над, церквою зухвалий молодик,
Мов золота в хреста позичив;
В лісах русалки й зграї потерчат,
І лісовик, і злий чугайстер,
А на селі, під вікнами дівчат,
Горять корони рож і айстер.
Увечері, як стихне гамір стріх
І зорі зацвітуть неначе,
Над перелазами дівочий сміх
І шепіт парубків гарячий.
А потім, коли темрява зросте
І жаби приснуть в ніч надхненням,
На чистім ганку матушка гостей
Частує чаєм і варенням.
О, Україно, треба бурі знов,
Щоб вітер злий твій сон розвіяв,
Бо й досі спиш малоросійським сном
Під співи жаб і соловіїв!

4. Гнів

*і він зірветься мовчазний і швидкий,
як вимах блискучої шаблі.*

Юрій Лука

I Сповідь

Весняним громом прогрими,
пролийся зливою рясною,
о гніве мій, о жалю мій,
лиш не пали мене жагою!
Твоє ім'я — надхнений спів,
о Боже, я Тобі молюся,
але любити ворогів,
пробач мені, я не навчуся...
Я твердо вірю, Боже мій,
лише святий вогонь-ненавить
пірве з кайданів нарід мій
і поведе його до слави.

II Чекання

На замордованих тілах
справляв наш ворог перемогу,
і над кістками чорний птах
нам віщував сумну дорогу.
Кінчались дні кривавих жнив
під рев гармат і крики болю,
і йшли за нами скарги нив

і сіл обідраних недоля.
Ішли за нами, щоб ось тут,
на бруках Праги і Варшави
проклятим сном московський кнут
нас вів до помсти і до слави.
Сьогодні, завтра? — Все одно,
та вже повернемось востаннє:
весь світ ґратчастим нам вікном,
і спокій наш — нове чекання.

III Помста

Вже недовго чекать на чудо,
долетить, на Дніпро луна,
і відроджена встане й буде
королівною бранка сумна.
Буде скиглити чайкою мати,
виряджаючи в поле синів,
і везимуть, везимуть гармати
під козацький бадьорий спів.
Від Полтави до Харкова й Курська
попливе жовтосиній стяг.
Не Димитрій це і не Курбський
до Москви прокладатиме шлях.
Не раба, що царям посилає
за зневагу прокльонів лють,
але світлого мого краю
переможна й кривава путь.
Але помсту царям і совдепам
за затоплені кров'ю поля,
за нездійснені сни Мазепи
понесе Україна моя.

IV Провіщення

Знов під ранок приснилась Ти,
Мовчазна і мертва знов.
Почорніли ген хрести
На шпильях Твоїх церков.

І мовчали Твої хрести.
Тільки вітер степами знов
Проказав, що встанеш Ти
І що буде смерть і кров.

V В Карпатах

Стоять високі і стрункі шпилі,
Мов кам'яних мечів жахливі вістря,
І десь далеко, з самих надр землі
Біжить потік, покручений і бистрий.
Така безмежна дивна самота!
І тиша тут така дзвінка і повна!
І світ увесь лишивсь далеко там,
А тут лиш серце й туга невимовна.
І в тиші цій, самотня, уночі
Я чую голосів без ліку й спину,
І знаю: оживуть ще ці мечі
В руках людей, що прийдуть нам на зміну.

VI Остання жертва

Остання жертва. Вирок ката
і чин продажної руки...
Ще одна трагічна дата
ввійшла в історії рядки.
Просохла кров, що в день весняний
на брук Паризький потекла.
А там, по той бік ще кайдани
і зойк голодного села.
А там в однім пекучим слові
усі чуття переплелись.
Вже не допоможуть ріки крові,
ні батога зловісний свист,
Там ждуть, що знов у день весняний,
коли черешні зацвітуть,
велична тінь Його повстане
і поведе в далеку путь.
І затремтить рука злодійська,
здригнеться Київська земля
і понесе сто тисяч війська
під стіни білого Кремля.

VII Божий гнів

Небес роздерлися глибини,
іде стоокий Божий гнів.
Прийми відважно, Україно,
навалу громів і вітрів.
Прийми чужинні хижі орди
просторами своїх земель,
безмежжям степу й звалом гордим
гуцульських небосяжних скель.
Прийми ще раз і в громовиці
збуди вогнем своїх синів
і викуй їм з заліза й криці
серця відважні і міцні.

VIII Вечір в Карпатах.

Золотом вечір пролився на гори,
жовтий місяць на Острій ступив,
в квітах співають коників хори,
теплий вітер сходить з верхів.
Очі знов зайнялись від щастя:
в ніч таку бути на цій землі!
Хочеться їй до грудей припасти,
серце скупати в ріднім теплі.
Хочеться велетнем, богом бути,
зрушити з місця каміння німе,
вихром, громом, зриваючи пута,
впасти на безмір козацьких земель.
Краю мій, краю єдиний в світі,
в тишу, в ніч мій розпачливий крик:
встань, запалай і в страшнім одвіті
помсту вчини за віки твоїх кривд.

IX Коли?

Сьогодні день такий прозорий,
а неба синь така густа!
І тільки гори, гори й гори,
і далеч в сонці золота.
О земле, краю мій єдиний,
що в довгих мандрах, в тьмі сторіч
зіпнявся зухвало на вершини
і станув з Богом віч-на-віч!
Коли ж Тебе почують люди?
Коли шляхетний, гордий гнів
Тобі вогнем розсадить груди
і вдарить в серце ворогів?

X Гнів

Серед задуху й бруду торжіща,
у мертвоті безплідних пустинь,
як шукати Тебе, найвища,
найсвятіша з усіх святинь?
Темно й страшно в гнучкім трясовинні,
серед мотлоху людських слів,
де ворухиться знов чортovinня,
карлій світик міщанських снів.
Одгреміла епоха єдина,
одшуміли в прапóрах вітри.
Як знайти Тебе, Україно,
серед злоби й нікчемної гри?
В темний морок кличів і теорій,
через мертвий намул зайвих слів
треба йти в самоті прозорій
і, як шпаду, гострити гнів.

XI Перемога

Жовтий місяць пролився й висох,
Над проваллям завис, як бляха.
На горбатій сосні під лісом
Виє туга нічного птаха.
Страшно, страшно ходити яром,
Де залякло в сні чортovinня,
І шукати палко і яро
Молодого щастя проміння.
Уночі, як папороть бризне
Просто в серце жагучим блиском,
Чорний Морок близько і грізно
Зарегоче чортячим писком.
І наїжаться темні тварі,

Задвигтять земля під ногами,
Гола відьма з чортом у парі
Пролетить, у танку над нами.
Буде моторошно і парно,
Руки корчити буде трясця, —
Спалахне і погасне марно
Папороть — квітка щастя.

Але ні! Своє серце з рубіну,
Пурпурове серце палке,
Я, мов блискавку, в темряву кину,
В чортovinня вороже й гидке.
Сміх застигне на лицах чортячих,
В корчах скрутиться темна гадь,
Чорний Морок злісно заплаче
І з прокльоном почне відступать.
Десь у лісі заскиглиль Лихо,
Пугач кине останній клич,
А в руках моїх радісно й тихо
Квітка щастя засяє в ніч.
І тоді в темний простір без краю
Розмахнусь я, полину без крил
І на місяці десь загнуздаю
Відьму й чорта, як пару кобил.

На Грані

(Не друквана, 1944-1967)

***Вершини духа і низи падіння,
нема, нема ніколи їм границь.
Оксана Лятуринська***

На грані

У прóстріл літ, блакитний і лункий,
В те, що було, і те, що буде,
Вдивляюсь оком втрачених надій
І келех болю та облуди,
Питва гіркою, міряю до дна.
О, ще іскриться пінява й ясна,
До половини повна чара.
Ще вистачило б на ціле життя,
Життя, що в ньому гріх і кара,
І шал згорання й спокій забуття.

Тісний людських змагань трагічний кін,
Все ближче виступ мій останній,
Зате все дужчає угору гін,
Готичне в височінь зростання.
І все, що пристрастю колись було,
Тепер — то тільки марне, сіре тло,
Для вартостей нових підстава.
О, молодосте змінна і дзвінка,
Що йдеш у ранках золотавих,
Яка ж була ти дивна і гірка!

Нові Світанки

Благословенна та скорбота,
Благословенні сльози ті,
Що несподівано і по́тай
Проллюються в тиші й самоті.
О, сльози й біль, що в них жага́ та,
І нездійсненність юних снів,
І за гріхи гірка заплата
Й світанки нерозквітлих днів!
Спинився час, і бідне серце

Вхопити хоче давній ритм.
Чи радість це, чи жаль роздер це
Німу заслону довгих літ?
Рука шукає, в сні неначе,
— Ось пера вічні й золоті! —
Щоб записати нетерпляче
Слова нестямні і прості.
Це з болем проростають крила,
Незрячому світають дні.
Це вітер напина вітрила
На позабутому човні.

1944

Молитва

Боже, великий, Ти,
що створив моря й океани,
що сонцю сказав : "світи!",
а людині: "будь паном!".
Боже! Прийди й поглянь,
що зробили з Твого діла,
з трону свого встань,
зійди на хрести й могили!
Відвідай руїни столиць,
порожні міста й оселі,
заглянь у пустку лиць,
в дитячі сни невеселі!
Ступи на поріг церков,
де тиша багатомовна,
де серце Твоє й любов
Твою запльовано!...
Покажи мені стежки,
якими ще ходять люди,
бо навколо вовки, вовки...
і виття їх серце студить.

Боже! Але Ти десь там,
де мертво блимають зорі,
а між нами й Тобою густа
хмара моторів.
І вони гудуть, гудуть
роєм пекельним над нами...
Чи ж знайдуть до Тебе путь
слова ці, повні нестями?
Чи почуєш Ти, Боже, їх
серед цього гуку?..
Вислухай молитов моїх,
подай мені, Господи, руку!
Хай віра моя проста
буде тверда, як камінь!
Я знаю — треба так,
я вірю — Ти тут, з нами.

1945

Інвектива

Товаришам подорожі по Німеччині

О світе підлости й брехні,
насильства, підступу й сваволі!
Чи довго ще отак мені
блукати без пуття й без долі?
Чи довго вам іще служить,
людці нікчемні, карли духа?
Вже краще впасти на межі
лицем в прийдешні завірюхи!

А коли ні, то де ж оті
слова без страху і облуди,
слова великі і прості,
що б'ють в лице і палять груди?
О як знайти в цій метушні

оте одне прекрасне слово,
що стане в величі ясній
і до сердець усім промовить?
І що шакалів і лисиць,
вовків, гієн і чорних круків,
самозакоханих самиць,
самців метких і довгоруких,
і суку, що з кубла гарчить,
і вірних їй "батьків родини"
в одну благословенну мить
оберне раптом у Людину?!

1945

Тополі

(Листки з щоденника)

Стоять тополі, мов на варті,
(Так само й там колись було!)
І серце, що в постійнім гарті
Здушило ніжність і тепло,
Аж йокнуло, чи то від болю,
Чи то від радощів... І знов
Згадало ті, що там, тополі,
Й воскресла приспана любов.
Знов жаль за рідною землею
В душі, що вигоріла вкрай,
І раптом ось молюсь за неї,
І знову будиться відчай:
Ще далі ти тепер від мене,
Поблякла й висохла, як міт!
І ось тепер банальне "нене!",
Відлунням проминулих літ,
Шабльоном більше не здається
Так, як недавно ще колись,

124

Лиш на уста безтямно рветься,
Що з болю й муки запеклись.
І хочеться пісень співати
Неспіваних уже давно
Й вирізуванням вишивати
Тонке полтавське полотно.
І хочеться, здавивши скроні,
Ридати палко в сірість днів,
Щоб змити з серця їдь прокльонів,
І млость зневіри й марність слів.

1945

Жарт

(Листки з щоденника)

"На городі бузина,
а в Києві дядько!"
Так казали там, у нас.
А тепер, припадком,
тут, у мене під вікном,
бузини — як море!
І вона п'яним вином
душу мою морить.
А в гущавині, в ярку
соловейки пізні
вирізуванням тонку
вишивають пісню.
Що за диво! В цій чужій
стороні заклятій
все, що десь на дні лежить,
рве у серці гаті.
Чи не фавст це по дощі
ходить опівночі?
Тільки я чортам душі
продавать не хочу!

1945

125

З минулого

(Листки з щоденника)

Ми тепер понурі і завзяті,
(Де ж та світлість, що колись була?)
Нас тепер ще тяжче стало взяти
Тихим словом ніжності й тепла.
Світ тепер навколо нас не той став,
Мрії нас на манівці звели,
Ціллю стала не любов, а помста,
Димом гнів нам душі пропалив.
Наші голови давно згубили
Золотавість кучерявих днів,
І на молодість сідає пилом
Нездійсненність і бажань і слів.
Десь в минулому Дніпрові плеса
І солодка червінь в вишняках,
Відьма люта і малий Телесик
На потужних крилах гусака.
Десь, далеко-десь, привітність хати,
Що була, як цілий Божий світ,
Де лягав в куточку спочивати
Сивий Гаршнеп, друг дитячих літ.
Але ще й тепер мене під ранок
Будить гавкання його лунке,
І здається, що коли я встану,
Буде знов моє життя таке...
Що піду я по леваді боса,
Подивлюсь, як дим іде селом,
Заплітаючи в задумі косу,
Золоту, як сонце, що зійшло;
Що в саду ногою сіно зрушу,
проспіваю свіжим голоском,
І що мама під зелену грушу
Знов покличе пити молоко.

1945

На роздоріжжях

(Листки з щоденника)

Не гримлять гурагани смерти,
відлетів, відшумів буревій.
Тільки нам не судилось умерти
на кривавій дідизні своїй.
Не злічить, не вгадять шляхів нам,
що по них призначено йти,
а душа — сліпий мандрівник,
що дороги йому не знайти.
Скільки випито сліз пекучих,
скільки сказано слів дарма!
А тепер в незнане йдучи,
ні сліз, ані слів нема.
Шелест лісу і плюскіт хвилі
липи цвіт і лугів трава
ліпше скажуть про все, мій милий,
ніж усі пусті слова.
Днів загублених не вернути,
не здійснити нездійснених мрій!
Але серцю не дай забути,
що над нами летів буревій.

1945

Розмова з янголом

Пам'яті І.Л.

Стояв за мною край дороги
і поруч мене тихо йшов,
а серце знов здушило стогін
і проридало в темін знов.
Спинились на молитву сосни,
і мідний місяця таріль

пролився вниз напоєм млосним
і в серце влив екстази хміль.
Десь там далеко хрест, могила
і два тюльпани... (це колись!)
Душа простує в простір крила,
в душі два янголи зійшлись.
Чи хтось казав, що серце тлінне,
що ти помер, тебе нема?
Я знаю: тінь твою незмінно
веде за мною ночі тьма.

1945

Осінь

(Листки з щоденника)

Синій вечір крилом торкає,
та не згасить в серці пожеж.
І не втомиться серце, знаю,
хоч і час було б уже.
Я чекаю на смерть без ляку,
тільки знаю: не досить ще,
не тепер складу подяку
за життя, що повне вщерть.
Як на землю багряна осінь
розсипає вогненний цвіт,
я проллю ці пізногосі
вірші у світ.
І чи хтось над ними заплаче, —
це вже байдуже, хай і ні!
Адже й серце моє гаряче
в цьому світі,
мов у труні.

1945

Тривання

(Листки з щоденника)

Душа німіє, в серці мовкнуть струни
під гамір ярмарку, що рве й кипить,
і думка кволла по чудесне руно
щовечора, як перше, не летить.
І в цій пустелі, серед крику й бруду,
серед перекупок і крамарів,
я так боюсь, що я також забуду,
що Бог мене людиною створив;
що в душу мою щедро влив мені
свого живого духа джерело
і що тепер у боротьбі нерівній
не смію ні на мить схилити чоло.
Безславна боротьба, що в ній, роздерте,
це серце бідне сходить кров'ю в ніч.
О Боже! Чом не полум'яність смерти,
лиш гіркоту тривання дав мені?

1947

Самотність

(Листки з щоденника)

Десь зводять арки, б'ють в літаври,
А я в самотності своїй
Тчу павутиння золотаве
Завдань щоденних, дум і мрій.
І не надхненним будівничим,
Не смолоскипом в тьму сторіч,
Я буду майстром непоміченим

І каганцем у буднів ніч.
Життя з дрібних цеглин складеться,
А вірші — крапля через край —
Це відгомін, це блиски серця,
Що п'є життя п'янкий розмай.
І повз гнилизну й бруд ніщоти,
Крізь бубнів грім і марність слів
Я йду. І повні меду соти
Моїх трудящих сірих днів.

1947

Чортополохи

Ність тишини ніде у нас в таборі...

Оксана Лятуринська

За стінкою хідня і сміх і гамір:
ось раптом сварка, потім хтось регоче.
Що їм до того, що в святій нестямі
дурний поет писати вірші хоче!
О демократіє благословенна!
Ми всі лиш люди, всі створіння Божі.
Тут кожний скількись там кальорій денно
в піснях і сварці витрачати може.
І ти, поете, запихайсь горохом
та мрій щодня про сало і ковбаси.
Давно вже заросла чортополохом
в твоїй країні стежка до Парнасу.

1947

Господні терези

На грані двох епох, немов на терезах,
Господь життя і долю нашу важить.
Біль нездійсненности і гіркість, що в сльозах,
І змагу шал на терези ті ляже.

І під Його серпом — і колоски й кукіль, —
Із медом радощів, чи з їддю скорби,
Схиляються діла, і добрі і гидкі,
І думи наші всі, і злі і добрі:

Щоб потім із руки, що в жмені світ стиска,
За задумом найвищим і за словом,
Зерно очищене, мов золота ріка,
Засяло сяйвом правди і любови.

1947

Не треба слів

(Листки з щоденника)

Не треба слів! Усе завмерло,
в душі замкнулося навік.
Не відібрать корони й берла
в юрби обманців і калік.
Нехай же царствують на славу,
бо знають: за гріхи оті
знов у вінку з тернів кривавих
умре Спаситель на хресті.

1947

Напередодні

Вечір дивиться в очі стурбовано,
ніч зближається тихо й грізно,
всі думки збирає в одно вона:
може завтра буде запізно.
Ніж торкне неблаганним дотиком,
відпливу на човні без весел
і вдихну разом із наркотиком
аромат нетутешніх весен.
За примарним вічності променем
помандрує душа в простори.
Буде слухати райські гомони
або духів пекельних хори.
І задивлена в райські ріки я,
заколисана в співну далеч,
не захочу бути калікою
на шляхах, що їх люди втоптали.
Там ніщо не змусить служити
чому серце служити не раде,
ні за чим душа не тужитиме
й ні на кого не буде ждати.
Але зараз збираю злякано
все, що в серці болем ятриться,
і дивлюсь у ніч заплакана,
викликаючи рідні лица.

І так шкода, що там, за гранями,
де нема ні турбот, ні печалі,
десь загубимо риси кохані ми
й попливемо у путь без причалів.
І так тяжко тепер мені знати,
що в тім світі без мрій і облуди
ні на кого вже не ждатимеш,
ні за ким тужити не будеш.

1948

Лист

Ол.Т.

Минали дні, і в чорних бурях катастрофи
стиралися на порох душі і серця,
лише чомусь не стерлась китиця оця
твоїх листів, а в ній оці пахучі строфи.

І в них твій образ, непідлеглий праву смерти,
знайомим усміхом всміхається й цвіте,
щоб змити чад образ, все зайве і пuste
й твоєї зради слід в душі моїй затерти.

І в цих жорстоких днях, немов із дна криниці
цілющої води безсмертне джерело,
в моїй душі твоєї ніжності тепло
сіє золотом і бризками іскриться.

1948

Україні

*О, сповни, сповни найясніші мрії;
над Києвом дай зріти голуби.*

Оксана Лятуринська

Щоночі снишся Ти кошмаром,
лякаєш мертвим сном осель,
печеш незгаслим ще пожаром
і студииш холодом пустель.
О Україно! Вічний міте
в серцях мандрівних злидарів!
Про що ж іще тут можна снити

Батьківщина

*Що таке батьківщина, раз
питала в батька Оля...*

Б.І. Антонич.

Що батьківщина нам, борцям упертим
За право вмерти не в чужій землі?
Кому б, поете, ще сказав тепер ти,
Що батьківщина це ...ріка і ліс?

Ах, батьківщина це розмови наші,
З тобою, батьку, в сутінках тремких,
Це сивий вус твій, твій старечий кашель,
І дотеп незрівнянний твій, і сміх.

Так, батьківщина це глибінь тривожна
Очей матері, вічних і одних,
Все те, про що лиш їм сказати можна
І вичитати можна тільки з них.

Це приятель брата вдавано недбала,
Це ворохобний мій романтик брат.
Вся наша молодість, п'янка й зухвала,
Вся гіркість незаступлених утрат.

Ах, це твої, мій друже, очі любі,
І відблиск їх у погляді дочки,
Це наші спільні сльози, в щасті й згубі,
Твій ніжний дотик чи докір терпкий.

І врешті, променем в імлу безмежжя,
Солодкий усміх внука, що росте,
В майбутнє вислана розвідча стежа,
Прийдешнього зближення золоте.

1952

Усміх

(Листки з щоденника)

Знов тиші оксамитний клапоть
Упав на слів стогранне скло,
А серце раптом, наче папороть,
Чудесним цвітом зацвіло.

На скатертині пляма світла
І усміх по той бік стола:
"Скажи, чи ти хоч раз помітила,
Що молодість уже пройшла?"

1952

Коти

(Листки з щоденника)

Коти — відьомське кодро — на діжках
від сміття шарудять сухим папером,
Вилазить місяць на сусідній дах,
і парочки цілуються під сквером.
Скрутивши порох у верткий стіжок,
в рівчак нарешті ліг спочити вітер,
та знов ревуть у навісний ріжок
на хідниках порторіканські діти.
А на даху, де в тиші на дротах
білизна сохне, вогка і рум'яна,
хтось емігрантську тугу розгорта,
мов сторінки бульварного роману.

1952

Ніжність

Так страшно жить в цей час лихий, недобрий.
У штольнях душ лиш холод і п'ятьма.
Весь світ то тільки чорна прірва скорби,
облуда і мана, даремний змаг.
І раптом над усім з глибин бездонних,
з проваль журби зрина на п'єдестал
Пречиста Ніжність із лицем Мадонни,
з гірким заломом на тонких устах.

1954

Гість із сходу

Т.О.

Скотилось сонце за Гудсон у хмари,
на ліс лягає темряви габа,
а над водою з білої отари
виходить місяць, молодий чабан.
Дорога довга простелилась просто
до мене крізь затоку срібляну,
і сходить він нежданним гостем
в мою порожню сіру чужину.
Хлюпочуть хвилі й мовчазні рибалки
стовбичать на камінні де-не-де,
а серце, на дорогоцінні скалки
розбившись, гостеві напроти йде.
Зі сходу він, з далекої країни,
що з гомоном поетових октав
тим пеклом стала, що на стінах
сільський маляр у церкві змалював.
І вже не зерна безнадії й скорби,
не мрій безплідних мертву рідину

він сипле з поцяцькованої торби
мені в душі розкрити пелену,
а іншої душі, як я, живої,
що йде крізь морок світових глибин,
відважну тугу і жалів сувої
й любови ненаситної скарби.

1954

Батькові

Чи прилетиш, чи припливеш до мене
З надзоряної глибини?
Хоч пташкою, а чи гіллям зеленим
В вечірній час прогомони!
Скажи, що всі забув провини,
Що пам'ятаєш лиш любов,
Що не прогнівався, а на спочинок
В оселю прадідів пішов.
О, пом'яни в далекій тій дідизні
Усіх, кого осиротив,
І в це життя, що пахне кров'ю й слізьми,
Нам далі усміхом світи.

1954

Кінець мандрівки.

В темній хустині на сивих косах,
(костур у спеченій сонцем руці)
я підійду, закурена, боса,
й стану під брамою в довгій черзі.
Будуть усі вони стомлені й чорні,
зігнуті будуть усі, як я,
тільки в очах огні непоборні,

тільки в серцях жива течія.
Будуть минати пишні походи,
з сурмами й стягами будуть іти,
будуть мости перед ними зводити,
брами доступ для них берегти.
Ми ж, спрацьовані, будемо ждати
тіні й ласки вечірніх крил, —
мулятимуть нас наші лати,
піт і пил...
І вийде тоді до нас із брами
Він...

Буде босий і сірий, як ми.
Ноги його будуть зранені в камінь.
Очі
сходитимуть слізьми.
І впаде сльоза його й скропить
наибруднішого з-посеред нас, —
і очистимося, мов ісопом,
в день останній, в останній час.

1954

Вечір

Дрібний, холодний дощ, болото і сльота,
ось вечір упаде й ще більше світ затинить,
і камінь на душі. Тривога все зроста
і б'ється чорним кажаном об мертві стіни.
І раптом починають рухатись уста,
неначе в розпачі, у передсмертнім дхненні:
"Хай буде воля Твоя, Господи, свята
і наміри Твої повік благословенні".
В вікні на сірих пасмах дощових завіс
чийсь образ мерехтить і сяють скорбні очі:
"І Я моливсь, щоб мимо уст моїх проніс

Отець небесний чару мук, тієї ночі".
І голос дужчає... Зідхає Гетсиман,
гаї оливні — свідки сповіді страшної —
вжахнулися. Хитнувся далі, в ніч туман
і постать янгола відкрив у білім строї.
Потіхи благодать з небесних височин
спливає в кволе серце Богочоловіка,
і краплі сліз, як кров, і піт з чола ллючи,
рече: "хай воля діється Твоя повіки".
Синіє вечора емаль на мокрім склі,
спалахують блакитні світла неонові,
а серце, скупане в цілющому теплі
і радість прагне вияву в новому слові:
"О дай припасти до зболілих стіп Твоїх,
дай знати, що Ти тут, в міських пекельних норах,
і хай Твоєї крові крапля змиє гріх
моєї малодухости і непокори.

1955

Проводи

Пам'яті Батька

Сон поклав котячі лапи
на повіки, на чоло.
Колом над ріжком канапи
лямпи стелеться тепло.
Розсуває тиша стіни,
паморочить цвітом лип,
в голови кладе барвінок
і чебрець до стіп.
Місяць став на чорний обрій,
червінню завис.
Пристрасно і скорбно
з простору озвався Ліст.

Сон кладе котячі лапи
на життя, на вічність, на любов,
розгортає світ, як мапу,
що по ній річками сльози й кров.
Ніч веде в холодну далеч,
мерехтить в очах вінком сузір,
гомонять заобрійні відчали
на верхів'ях білосніжних гір,
І душа складає з ляком крила,
проводжаючи хиткий відплив.
Наздогнать, ні завернуть несила
душі тих, що в безвість відійшли.
Вже перейдено круті пороги,
буруни останніх переправ.
Голосами смерти й перемоги
з простору озвався Штравс.

1955

Безсоння

Висить місяць — овоч стиглий
над сплетінням голих віт.
Туга птахом стогне, скиглить,
розгортає згадок спліт.
Не знайду всю ніч спокою,
не заплющу вже очей,
і з жалобних дум сувою
тільки сліз ріка тече.
Та не змиють з серця жала,
що влило отруйну їдь,
тільки скажуть все, що знала,
і чому це так болить.

1964

Ранок

Тихо ранок рум'яний лягає
на закурений шлях за селом.
Чи ти там ще, рідний краю,
де дитинство колись було?
Чи ти справді є? Чи це снилось
в передранішній чужині?
Мабуть чийсь незримий стилос
записав ті сни на стіні.
І щодня, як виходжу ранком
на чужий засмічений брук,
я молюсь за твої світанки
і за ніжність батькових рук.

1964

Осінь малює стежки,
позичивши барв у Тебе.
Очі Твої, золоті жуки,
спливають промінням з неба.
Осінь співає псалом,
позичивши в Тебе надхнення,
в ніжність Твоїх долонь
сліз складаю жмені.

1965

Благання

Руки мені поклади
на стомлені плечі любовно,
і розвіється гнів, як дим,
і спаде, як ріка після повені.

Усміхом ніжним мені усміхнись,
бровою моргни жартівливо,
і проплеться жаль, як колись,
в розпечене серце зливаю.
І не буде образ, ні сліз терпких,
тільки ясність і ніжність прозора.
І не буде ненависть і гріх
поміж нами докором.

1965

Так мало часу...

О Господи, так мало часу!
так мало вже... Тривога все росте.
Вже ніч останній промінь згасить
і в півні втопить сонце золоте.
І ось, перед страшним порогом,
так хочеться повірити в любов,
повірити в милосердя Бога
і спертися на вірність друга знов.

1965

На фабриці

Машини... Машини... Стукіт, грюкіт, виття!..
А над ними пил золотим серпанком.
Руки твої — не твої — затям!
Вони роблять так до вечора... від ранку.
Руки твої продані!... але думка, як птах,
попід стелю, через мури й димарі шугає,
сяде на камені, на гілці, на дротах
і слухає

як вітер проходжується гаєм.
Руки твої невірницьі, жилаві й старі,
а серце гоним весни налляте.
Кричать у ньому дикі гуси,
що вертаються з-за морів
на рідні води, на Руду й Різівате...
"Ой гуси, гусенята!" — А вони —
сірі, білі, волохаті...
знялись, полетіли...
І тільки машини... стукотом
з глибини
моєї істоти витягають жили.

1966

Слова

Слова не грають,
як колись,
ямбами в рядки і строфи.
Слова тепер не зграї птиць,
Слова — згустки крові.
А ти, дюдино,
ти — така ж!
Горять, горять пожежі,
і в серці громоносний кряж
послався через межі.
Слова не гімни і не спів,
слова тепер — будні.
А ти, людино,
а ти — гнів,
а ти — жага полудня...

1967

Вечір

Хмари на заході червоні,
як ненависть, як гнів.
Вітер сідлає темногриві коні,
вітер ремигає погрози злив.
А душа між заграви,
між огні блискавиць пішла,
і біжить за нею кульгаво
бурями заскороджений шлях.
Ніч напинає вітрила гнівно
на човнах моїх предків-козарлюг.
Кличуть, кличуть сотниківну
Січ-Мати і Великий Луг.

1967

Перекотиполе

(Недрукована, 1968 — 1976)

*Як страшно людське серце
до краю обідніло.*

Павло Тичина

Перекотиполе

Самотність душі — гірш, ніж самотність тіла.
Самотність душі — це темряви океан,
це чорних птиць кошлаті крила,
що несуть у вогкість,
у ніч,
у туман.

Але самотність — це безмежність, це воля,
це поклик безсмертя — не забуття,
це — шлях перекотиполя
через незбагненність життя.

1968

Розмова з Богом

*Побачив Господь, що людська
злоба на землі велика та що всі думки
й помисли сердець увесь час тільки
злі, і жалував, що створив людину.*

Св Письмо. Книга буття.

Вікна моєї в'язниці
промінь сонця пестить крилом...
Господи,
роз'ясни ці
дні останні теплом.
Покажи своє обличчя,
руку подай,
холодом і ніччю
розпачу не загортай!
Господи!

Треба так мало:
трохи любови і теплих слів.
Світ такий недосконалий,
світ, що його Ти створив!
Господи, сам Ти побачив,
що найгірше з Твоїх діл
ця незряча
кузька, що повзе через суходіл,
що засмітила моря і ріки,
кров'ю вмила поля...
І невже ж
кружлятиме з нею повіки
ця прекрасна планета — Земля?

1968

Поговір

Хтось комусь не поцілував руки,
хтось когось не завважив на вулиці,
і вже туляться
голова до голови і до вух язика.
Хтось не має авта, не досить прикладає рук,
щоб на цій землі Вашінгтона не бути нездарою,
не обвивається долярами,
як павук.
Хтось у церкві не частий гість:
молиться так, що ніхто не бачить,
і сам в чотирьох стінах плаче,
а в п'ятницю скоромне їсть.
І громада: не вір йому, не вір,
він людина пропаша.
І відкривається бездонна паща
і висувається довгий, довгий язик —

поговор.

1968

Питання

Застигло на відкритих,
розхилених загадкою устах
питання...

крізь дитинство і весну і літо
стелилось по покручених стежках.
Хащами й нетрями голодні будні
без відповіді донесли його до страти днів.
І не даси мені її ні Ти, мій Всемогутній, —
ні янголів Твоїх заупокійний спів.
Бо Ти — без відповіді, Ти —
лише Питання.

Ти Розум без Душі, Ти не Причина й
не Мета.

І не збагне Тебе й молитва грішника остання
на стулених навів
устах.

1968

Над твоєю труною не плакатиму,
всі сльози виплакані
заздалегідь.

Та життя без тебе — сіра плахта,
а з тобою — стобарвна мить.
Ти заплачеш наді мною — знаю —
невиплаченими слізьми самоти,
але знов життям, наче гаєм,
помандруєш без мене і...

без мети.

А луги стелитимуться квітками
все туди, де лежатиму я в труні.
І жуки твої

і риби

"вічну пам'ять"

співатимуть хором мені.

1968

Перед останнім судом.

*Ось іде Господь із тисячами
святих своїх зробити суд...*

Соборне Послання св. апостола Юди, I, 14.

I

так добре було б заснути
порожнім-порожнім сном!
Щоб не снилось ні те,
що забуте,
ні те, що тепер... О заснути б,
заснути тут, під вікном.
Так добре було б не чути,
забути цей регіт, цей з вулиці спів!..
Так добре було б навік заснути
і забути, забути...
О коли б заснути без снів!
І мовчали б Гудсон і кручі,
і берег по той бік.
Так добре було б, щоб не влучив,
щоб по нервах не влучив
з тиші вирваний крик.
Так добре було б не бути,
не бачить речей, ні облич,
щоб не било ні те, що тепер,
ні забуте...
Не бути, не бути... розпорозитись у ніч.

II

І може так і буде, коли вдарить
атомовий дзвін
і піднімуться грибами хмари
із спустошених долин.
І може розпливеться туга
в пару й пил,
і не буде ні плугатаря, ні плуга,
і ні білих, ані чорних тіл.
І я не буду я, тільки порох
над роззявленими пащами пустель,
і те, що було я, злетить угору,
де — ні криків, ні засмічених осель.

III

Але може тоді на одному з золотавих
грибів
з'явишся Ти —
в сяйві своєї слави
з почтом святих,
з'явишся Ти, щоб судити
той пил, що з наших сліз і крові й молитов...
і не даси нам
не бути, забути, не жити...
і будеш карати знов.
І не даси заснути
порожнім-порожнім сном,
(щоб не було ні гріха, ні покути)
перед відчиненим у Вічність вікном.

1968

Тривога

У кімнаті тиша понура,
За вікном сигнали авт,
і ввижаються знов тортури
нерозгаданих завтр.
О, замовкни, засни, тривоги!
Дай спочити на мить!
Вже ж не діждешся нікого
і не скажеш, як страшно жить.
Не боялась я ніколи
опікунки-самоти.
Її оксамитні поли
загортали теплом кути.
А тепер то твар вовкулача,
залізної дівки стиск —
і серце, злякане, плаче
і кличе в ніч, як колись.

1968

Сповідь

Не забудеш ніколи провин,
що ранами в серці носиш.
Не прийде до тебе син,
що пробачення в нього попросиш.
Не витреш з пам'яті слів
проказаних гнівно.
Це твій лебединий спів
на нерідному озері співаний.
Це твій передсмертний крик,
твоя сповідь, в серці причаєна...
Хай же буде
    благословенне повік
Ім'я Твоє, Ти — нерозгадна Тайна.

1968

154

Етлінген Німеччина
1949

Нью-Йорк 1955 – 1956

Сон

Снилось мені:

не засміченими,
не нью-йоркськими нетрями йшла,
а стелився мені завітчаний,
не затоптаний шлях.

Снились — пелюстки, як діти безгрішні,
рож, що розквітли вночі в садках,
і краплі дощу, великі, як вишні,
що спливали радістю по щоках.

Снився — в руках, з хвилювання тремтячих,
жовтоблакитний стяг...

А вранці...

дивиться в душу старість собача
пусткою бочки від сміття.

1968

Янгол смерти

I

В серце острогами вдарив червоний півень,
очі гостро в морок вп'ялись:

Може Ти йдеш це з громами, зливами
й спалахом блискавиць.

Може Ти йдеш, чорний лицарю,
може Ти на порозі вже й
ніч

янголів з візантійськими лицами
стереже...

Але я

ще не готова.

Чорний Привиде, уступись!

Ще не проказано слова,
що буде останнім колись.

156

Не стискай хижацькими кігтями,
Діво залізна, грудей.
Вечір роздмухав полум'я віхті,
вечір з бурями йде.

II

Розметали огирі руді гриви
на вечірнім небі життя
з вигаслих огнів попіл сивий
загріває до нових звитяг.

О якби слова були ковані
й різали, як шаблі!

Бо шумлять твої повені,
Дніпре,

й досі в чужій землі.

О якби замкнути тугу

в серці на дні й

усю напругу

зібрати в гнів!

Янголе, чорний воїне!

Я не хочу з Тобою йти:

серце вщерть напоєне

прагненням бачити, чути, рости!

1968

157

Туга і ніжність

Якби взяти мою тугу й зробити з неї річ,
то була б стилетом гострим, як бритва.
Ніжність була б як шовк дитячих облич,
як молитва.
Тільки назви нема на ненависть і любов,
бо вони, як птахи:
ось пірнули у воду і знов
блиснули над сусіднім дахом.
Бо вони як пожеж вітри —
пекучі й змінні.
Тільки туга і ніжність — дві сестри,
старі панни в садибі родинній.
Тільки туга і ніжність у глибині
нерозгадних тайн складають вічне
верства на верству на дні
душі...
як зморшки час кладе на обличчя.

1968

■

Я сьогодні пишу незугарні вірші,
але пишеться саме так.
Не писати було б ще гірше,
бо мовчанка — смерти знак.
Мабуть мозок склероза з'їла,
фабрика зжерла останній глузд,
викрутила з тіла всі жили,
як електричний мотуз.
І не знаю вже, чи жива я,
чи може й ці вірші —
смерть думок.
Коли так, то нехай умираю,
не замкнувши душі на замок.

1968

160

На самоті

Я не жінка, не мати, не поет,
замкнена в собі, як грішник у покуті.
Жаль, як недописаний сонет
у чернетці, на столі забутий,
муляє і пече,
не дає ні вмерти, ні жити...
і сльози з очей
падають в чай недопитий.
Тиша докучливо бринить,
обплітає павутинням і цвіллю,
і здається — ще тільки мить —
і роззявиться
паща
божевілля.

1968

По кому дзвонять?

Є. М.

Хтось помер. Хтось чужий: ні брат, ні
коханець.
І було ніж нами стільки завіс!
Я сама здивуюсь уранці:
звідки ці сльози взялись?
Хай баламкають дзвони "вічну пам'ять"...
як баламкатимуть і по мені,
може й мене згадають "незлыми" словами,
як лежатиму у труні.
А Бог
відішле на лоно Авраама,
або смажитиме на вогні...
Де ж та до вічності брама?..
По кому дзвонять? — По ньому, чи
по мені?

1968

161

Неминуче

Я йду в неминуче
проваллями самоти,
і душа понад кручі,
через хиткі мости
розкриває обійми
нездійснених шукань,
може хтось її прийме
по тім боці чекань.
Може там огорне
оксамит забуття
погорілля чорне
мого життя.
Я жду над прірвою ночі
на той бік переправ.
І це
не Нью-Йорк гуркоче,
а повінь Дніпра.

1968

Розпинається серце на три хрести, на три муки.
Перша — то слава, що лягла під чужі багнети,
друга — мій рід у чужому морі — мої внуки.
А третя — питання без відповіді — де Ти?

Вогнем Останнього Суду не спечеш мене
більше, ніж тепер, у ці дні покари й зневіри:
розгортаються без ліку далями безмежними
в ніч незбагненности Твого милосердя офіри.

1968

Ностальгія

Я в країні вишневій зросла —
дівча з золотою косою,
повне ніжності і тепла
і несвідомости спокою.
І були коло хати грядки,
а на них чорнобривці й айстри,
а ввечорі батькові казки
з водянником і чугайстром.
Але знявсь буревій пожеж,
упали давні твердині,
розкололись мури веж,
і не стало в світі Людини.
Та несила забути лук,
ні того, що нема вже дому,
де лишилась лагідність рук,
де zostались душі хороми.

1968

Серце світу

Як знайду тебе, Серце, велике Серце,
що обнімає увесь світ?

Може в тиші, що її роздер оце
самотній стріл?

Чи в церквах, де гримлять осанни,
де ікони обкипають сльозами свіч,
чи в той день, як почую в незнане
Твій клич?

О Серце, налите милосердям,
як виноградні грона літа теплом,
виповнила б Тобою вщерть я
світ

наче чару вином.
О Серце, забийся соняшним ритмом,
великоднім дзвоном удар,
дай дитині молитву
і батькову ніжність дай.
Забийсь крізь часи й простори
в людині,
        в тигрі
                і в комарі,
забийсь в нуклеарній зморі
і в гураганних хвилях морів.
1969

Сіно

Як запахне часом сіном
у завулках чужого міста,
воскресає раптом країна,
Україна моя барвиста.
Я заплющую щільно очі,
вичаровую в пам'яті з'яву:
солов'їні пристрасні ночі
і світанки, що сріблять отаву.
Над отавою сонце сходить,
і спалахують в сріблі брильянти,
у ставку рум'яняться води,
у садах червоніють троянди.
Я знаю — це сон, це мрія:
я розплющу очі — все зникне.
І який це вітер завіяв
мене під цей сад, ці вікна?
Хтось чужий з тривогою:
"Вам недобре?" — питає стиха.
Усміхнусь: "спасибі, знайду дорогу" —
Не збагнути ж йому мого лиха!
1969

164

Перезва

Слова не йдуть, коли їх кличеш,
коли шукаєш рим, а не гориш.
Вони спалахують, як свічі,
коли Господь стрясас поли риз.
Вони — що на вогонь метелики,
коли душа, мов смолоскип горить,
вони сповняють серця келехи,
коли нежданний гість прийде на мить.
І дім тоді — бенкет весільний,
вино рікою й як вино — слова,
і рими-птиці грають крильми
й жене у безвість буйна перезва.
1969

Жаль

Я тепер не від того плачу,
чи я люба, чи ні тобі.
Я вже звикла до того наче,
я постарілась у журбі.
Тільки шкода, що ми згубили
і душу в цій боротбі,
і пробачення нам не буде, милий,
ні по цей,
        ні по той бік.
1969

165

День за днем

В серці замкну уривки мелодій,
споминів клапті і фільми снів,
годі плакати, скиглити годі!
День прийшов, день шукає нових днів.
Ночі для мертвих, для незрячих.
Вдень дивись і живи!
Небо простроплене сонцем гарячим,
вітер лиже лева трави.
Чом же стою одна на порозі,
в очі вбираючи вулиці світ?
Там зустрине мене на розі
чорне дівчатко й ясний привіт.
Потім ітиму назад обважена,
тугу сховавши в торбі на дні.
Вітер прискочить до ніг і скаже:
день прийшов,
        день доганяє нові дні.

1969

Марива

Ти приходиш тепер щоночі,
заглядаєш в душу з докором.
І плачуть замучені очі,
і минулого марива хором
парастаси і панахиди
загиблій душі моїй виють.
О не клич же діви Обиди,
помолись до Діви Марії:
випроси в неї прощення
своїй матері оглашенній.

1969

Вечір

I

Сонце сходить для всіх,
для всіх тумани клубочаться,
і вітер
        під насуплені брови стріх
заглядає коли йому схочеться.
Не для мене стріли доріг,
вони ждуть молодих, відважних.
Та для мене захід сьогодні згорів
мільйонами сонць оранжевих.

II

А вночі прийшов до мене гість,
зламав на дверях засув,
зірвав порохи завіс
і шепнув знайоме гасло.
Розійшлись тумани ночей,
відступились тривога і смуток,
і тепер уже не пече
те, чого не можна забути.
Чую дотик на мокрім чолі:
що це — пестоці? подих страти?
Чом так мало людей на землі? —
Тільки смерть — милосердна мати.
Ти прийшла?.. Це ти мій гість?
Душу сповнила ясністю вщерть ти.
Вже ніхто не посміє цих сліз
брудними руками стерти.

1969

Чування

Слухай — вітер між соснами свище,
слухай — ніч без устанку шепоче...
А зо мною — життя попелище
і твої трагічні очі.
Серед тиші скрегоче кашель:
це мій, чи хтось у кутку причаївсь?
Це твої — (чи може наші?) —
груди рвуться одчаєм.

1969

Терпко в роті і терпко в серці, —
чи серцем це зветься тепер? —
Чорний птах відкриває дверці
в таїну останніх вечер.
Чи ж приймеш до свого столу
мандрами змучену вкрай?
Йду до Тебе спроквола
аж з-понад круч Дніпра.
Йду, щоб припасти в покорі
Тобі до стіп...
'Доки дух у постійній зморі
не осліп.

1969

Старість

Коли молодість дивиться звичі
нерозгаданістю життя,
всі неживиті й недожиті стрічі
не спиняють — нема вороття.
Тоді гордість, як кінь норовистий,
побасує і

понесе.

Витре сльози другий — і листям
вітер слід занесе.

Коли старість у душу гляне
порожнечею самоти,
кожне слово значущим стане,
всі зневаги будуть пекти.
Але гордість, як шкапа незряча,
вже не вдарить

копитом.

І як я тепер заплачу,
не осушить сліз ніхто.

1969

Слова

Є слова, що жалять, наче оси,
є слова, що довбнею у череп б'ють,
є й такі, що як прогнила осінь,
в душу ллють холодну каламуть.
І душа, як свічечка від вітру,
гасне й гасне, поки не замре,
поки смерть усі образи зітре
й всі надії в вічність забере.

1969

В парку

Останнім усміхом прошелестіли
рожеві й жовті дерева.
Укрилась листям напівзгнилим
зелена ще трава.
Багряний захід прозирнув крізь віти й
зловісно потемнів.
І стало раптом холодніти
надворі
і в мені.

1969.

Калинова сопілка

Так далеко юність, далеко,
і уста замкнулись, мертві.
Але сниться гніздо лелеки
і на греблі куш, і бузок, і верби...
А це все та калинова гілка,
із чужого куща зрізана!
Але з неї моя сопілка,
а з сопілки ця пісня спізнена.
Вже на гілці ягоди всохли,
але саме такі — (чи це теж сниться?) —
клала в тісто стара Явдоха,
як пекла паляниці.
Кухня в сутінках, плахта на жердці...
А за вікнами захід жовтий.
Під ослоном пес, що Гаршнепом зветься,
на ослоні я — ногами бовтаю...

Ой, зав'яла у глечичку гілка,
надаремно для мене зрізана...
проказала правду сопілка
і по мертвому справила тризну.

А уста, пориті журбою,
стулились у зайвій молитві...
І душа — як той воїн,
що впав у програній битві.

1969

Питання

Ти ще навідуєш мене у снах,
мій перелеснику, моя ти мріє.
Чи правду то співається в піснях —
ти купаний в любистку чи шавлії?
Що сталося в останніх тих роках,
коли так гарно нам достигла осінь?
Невже ці зморшки й жили на руках,
чи попіл смутку — не бурштин — в волоссі?
Чи ти на краще тільки шлюбубав,
як стали ми на рушнику вінчальнім,
і руки нам священик пов'язав
лише на щастя, не на дні прощальні?

1969

Дощове

Колись і ми були такі:
солов'ями до нас гукали садки,
ходили ми вдосвіта в роси,
за чимсь тужили, когось кохали
і нагідками коси

перетикали.

А сьогодні в садках лиш голі гілки
і не підеш удосвіта

зривать нагідки.

А сьогодні сивий волос і в зморшках ліця,
а соловейко вже й не сниться.

1969

Крик в порожнечу

Мені не вийти з кола моїх почувань,
як каліці з покручених форм його тіла.
Душа гойдається на хвилях ридань,
як човен на вітрилах.
Відпливає човен в незнаний край,
у Велику Таїну,
і не знати чи буде то православний чи католицький рай,
чи може просто навіки, без снів засну.
І не шкода заснути, тільки шкода тих,
що zostавлю тут, на горбах тутешніх пустинь,
на горбах, що колись зацвітуть
нуклеарних змор вогнями.
Де ж та мрія, що тут
всі ці роки плекала ночами і днями?
Де той дім, що на стінах
лица предків і минулого слід,
де тепло, що в ньому росте родина?..
Де мій рід?!

1969

В гетті

Ми таки живемо по геттах,
всі шляхи у світ позривано.
Але стільки барв на веретах
наших споминів і сподівань!
Я сама... Самота не шкодить,
коли серце до друга лине:
цілу ніч мені сонце сходить
голубими очима Ліни.

1969

Весна

Дощ залізним гребенем дряпає
за вікном сосну.
Заслонили хмар кошлаті лапи
весну.
Заливає душу повіть
несказаних
і
несказаних слів,
і гойдається серце, як човен,
на верхах лихих бурунів.
А сонця недожитих днів
чорта роги
закривають з чорного літака,
і сплелись життя дороги
синіми взорами
на руках.

1969

Признання

*Одной надеждой меньше стало
Одною песней больше будет.*

А. Ахматова

Так страшно зробитись нелюбою
тому, хто застував цілий світ,
чий погляд був щастям і згубою,
кому віддала і душу й розум свій.
А ще страшніш — пізнати, що милий
не той став, а може й не був таким,
якого без тями весь вік любила
й якого ще й досі...
люблю таки.

1969

За вікном

Душа моя їсти просить,
душа — пискля ненаситне.
А на небі зорі, як просо
на полив'яну миску розсипане.
Розчахнулись в вікні сосни-каліки,
пролітають за ним березні й лютні
і пливуть стрічками ріки,
як думки у моря незбутнього.
За вікном шляхи розбіглись,
розігнались на заворотах.
Чого ж ти, душе моя, скиглиш,
виглядаєш когось на воротах?
Не жди...
Не прийде ніхто із серця дарунком,
не підніме тебе хоч на милиці.
Самота і старість — твої опікунки,
старі панни з пісними лицами.
Але світ за вікном — хороший-хороший!
розгортає у безвість свиту
і сипне світляною порошею
у твою пелену розкрити.

1969

Л.К.

І де ж це така взялась ти?
Така сучасна й така колишня,
в любистку купана, дівчина з рясту,
дівчина-вишня.
Так добре чути твій крок уночі,
як ідеш із піснею на плечі,
як дивишся в душу очима,
що барви взяли в Дніпрової хвилі.
Так добре знати, що такі свої ми,
хоч нас такі прірви ділять.

1969

174

Л. К.

*Я виростала у садах,
де груші достигали теплі..*

Виростала і я на землі, що від Бога
мала небо, як золотосиній стяг.
Але кинуто нас дорогами,
що немає з них вороття.
І як десь запахне стигла груша,
то з садів придорожніх, чужих.
А душа поміж мертвими душами
навмання в безпросвіття біжить.
Заблудилась душа у дрібницях,
у міщанських нетрях життя,
але там, де квітує земля пшеницями,
мабуть є ще душі, як той
стяг.

1969

Сон під Новий Рік

Зупинилась над краєм безодні,
подивилась униз стара.
Страшно стало. А ще сьогодні
снилось,
що Бога хтось украв.
Ще й читала, що Бога вбито,
що Він на хресті
таки сконав
і що править світом
тепер Сатана.
Заломились жилаві руки,
розчахнулись плівки повік —

Сатана танцює, вигукує,
обіцяє

щасливий рік.

Хоче крикнути — і не може —
"не вірте"!

Сатані посилає проклін.

А він

патли розвіяв на вітрі,
перемогу справляє він.
Щось несвіцьке музики грають,
і танок — не танок — мара.
Обертом світ від краю до краю:
зблудилась у ньому стара.
Не знайти де південь, де північ,
коли вечір, а коли день...
Проспівали давно треті півні,
а ранок не йде та й не йде.

Упала стара на край безодні
і не знає — це сон, чи яв?

Всі думки одну по одній
хтось пойняв.

І розкраяно душу надвоє:
половина по цей, а друга по той бік.

Не жила стара, а журбою
заливала довгий вік.

А тепер ось і вмерти нема як,
Тільки ніч сліпа і німа:
і чужа земля не приймає
і до рідної сліду нема.

1970

Перед образом Ясности вічної

Так багато забудь не можна.

Вже і вмерло, а муляє ще.

Як бурулька

заморожена,

не проллється ніяк дощем.

А колись

червоно було і тьмяно,

очі застували сліз туман.

та тепер тільки давить каменем

порожнечі тьма.

І за всі образи й поличники

я прокльонів більш не шлю.

Перед образом Ясности вічної

я поклони б'ю.

Може всі зневаги — злудні ці? —

забере покаяння це,

і по грішну душу покутниці

прийде Янгол

з ясним лицем.

1970

Настрій

Підла посмішка, заздрість підла,

їдь гадюк і єхидний натяк —

і так мало, так мало світла

у завулках життя!

Та чи жить через це не варто?

Адже є десь ліси і поля.

Сонце стріне й сьогодні жартом,

і сьогодні громи гримлять.

Треба знов піймати за гриву

голубого коня

і летіти чи в град, чи в зливу,

чи в золото дня.

1970

Скільки дум недодуманих в вічність кане,
скільки слів не ляже вже на папір!
Але сліз проплакано стільки, що стане
затопити найвище пасмо гір.

Вже життя, як той місяць — колишній —
швидко-швидко йде на ущерб...

А так хочеться знати:

чи вишні

на Полтавщині родять ще?

1970

Заповіт

Наді мною не смій ридати,
то не я лежатиму

у труні.

Мої руки тебе обніматимуть,

і я буду з тобою,

а ти в мені.

Я не вміла матір'ю бути,
не кожному цей талан.

Моє серце згоріло в гутах
життєвих оман.

А все, що лишилось, це ти, єдина,
твоя доля — один мій гріх,

і одна молитва до Божого Сина
за синів твоїх.

Так страшно тужить за втраченим,
за найбільшим з усіх щасть:

за усміхненим личком дитячим
і теплом, що усміх той дасть.

1970

178

Молитва

Ти захист мій, Ти збережеш мене від скрути,
огорнеш радістю і силою надхнеш,
Ти знімеш з серця мого тягарі покути,
в Твоїх руках я, Боже, вирятуй мене!

Навчи мене якими йти шляхами маю,
будь моїм оком, будь порадою в журбі,
до Тебе я в своїй скорботі прибігаю
і сльози каяття приношу я Тобі.

Я вірю в милосердя Твого щирю повинь,
що з нього Ти й для мене крапельку зберіг,
що Ти в безмежній батьківській своїй любові
помилуєш мене і змиєш з мене гріх.
Та не почувеш голосу мого в тім хорі,
що гучно прославля діла твої усі.

Я лиш люблю Тебе й любила у покорі,
у кожному подисі і навіть у грісі.

1970

Ніч під Івана Купала

Запряжу коня норовистого
У Великий Віз

і на сукню кину намисто
із росяних сліз.

Пожену Чумацьким Шляхом
і блукатиму цілу ніч.

Місяць буде червоною бляхою —
а не місцем причалів і стріч.

Почеплю його на шию
до намиста дукачем

і волосся розвіяне
розмахну за плече.

Я на Лису Гору —

не на місяць —

молодою відьмою помчу,
по дорозі папороть в лісі

засвічу...

179

А коли розбудить ранок
променем на руці,
дві сльози беззгучно кануть
в рівчаки на старому лиці.

1970

Вечори

Це нічого. що вже не такі
вечори ні взимку, ні
весною.

Ти їх любиш тепер із кимсь,
а я сама з собою.

І так добре мені в самоті:
самота — то гордість духа.

Це нічого, що очі вже
не ті
і що вже ні батька, ні друга.

1971

Світ далекий

Сниться все (хоч цілу ніч не спиться)
світ далекий, світ не з цього світу,
той, що впав у пам'яті криницю
й світить з неї місяцем розбитим.
Завиває вітер біля хати,
б'ють у землю блискавиці білі,
а мені вчуваються гармати
й метушня запеклих скорострільів.
А мені не спиться та й не спиться,
заливаються сльозами очі...
За вікном без місяця криниця
вогкої, жаскої ночі.

1972

180

Ліричний спогад

Та доба була неповторна,
як поезія Маланюка,
а була вона недоговорена,
наче вірш без одного рядка.
Хто ж тепер підніме той стилос,
що стилетом серця проймав?
І невже, невже не снилось,
що померкла 'Княжа емаль'?"
Дорогі, незабутні друзі,
ми зустрінемось в райських садах,
а на древньому празькому бруці
ходять духи по наших слідах.

II

І знайомий голос вчується:
"Ось, маленька, сама йдете,
і ніхто не знає на вулиці
яке в вас чудо цвіте."
Усміхнеться від вуха до вуха
з-за озер пенсне Леонід:
"Ви не зводьте мені друга,
не літайте відьмою в ніч."
Рукавом махне Олена
— тоді Леночка ще для всіх —
і сипне очима зеленими
по обличчях сміх.
А вино, що його відмучимо
голодівкою кілька днів,
розіллеться думками блискучими
й дотепом блисне на дні.

1971

Сльота

Не доїдеш уже до Гельм'язова,
десь загрузнеш в канаві з болотом,
і не вилізе з нього, обмазана,
твоя карета, духовий банкроте.
Копись панська була, блискуча,
і коні були баскі, норовисті,
самого чорта мала за кучера...
От і доїхала з ним до пристані.
До глухого кута глибої ночі.
Коні пристали: не коні — шапи.
Чорт ізліз, до мене прискочив,
закриває світ кудлатими лапами.
Чи це сон, чи дійсність, чи вже могила?
Та чому ж так тяжко, так плачу?
Чи душа моя — гнила — ще
                        не догнила?
Ще живе щось в ній, хоч глухе й незряче?

1972

Скільки сліз було пролито,
скільки сказано слів без пуття!
Все одно: копитами збито
незжате жито життя.
І в душу з холодної пустки
вповзає слизький туман,
а в серці — крові згустки
з незгоєних ран.

1972

Півонії

*І зрине кінь у височінь
Як є, в похідній збруї...*

О. Лятуринська

Розцвіли в саду півонії,
білі і рожеві.
В жовтих хмарах скачуть коні
й красень лицар на коневі.
Задзвеніли золоті стремена
понад берегами.
Ой пожди, пожди на мене,
не ховайся за морями!
Та нікуди поспішати —
лицар зник у хмарі, гнівний,
не добитися до хати,
що знялась червоним півнем...
Помолюся ж до віконця
і до росяного ранку
і на тій,
                що вже нема, іконці
покладу рум'янку.

1972

Дощ

Дощ мав прийти коло восьмої,
а прийшов о десятій,
тонкими пасмами дрібноросяно
впав коло хати.
А жінка чекала напружено,
виглядаючи кожну краплю.
І стогнали сосни так тужно,
що жінка заплакала.

1972

Останнє слово

Коли останнє слово буде сказане,
коли назавжди ступляться уста,
і очі будуть, як холодний став, —
де будуть пристрасті, що рвали сказами,
що тіло й душу шарпали й пекли?
Де будуть злети і провалля мли,
і зради біль і дикий шал розстання?
Не вмістяться в труні, ані в риданнях,
що тіло тлінне тліні віддадуть...
і може на могилі проростуть
калиною, що в ніч проплаче кров'ю
усе, що не далось сказати любов'ю.
А може гоголівським мертвяком,
розбивши землю, встану й хтиві руки
в жадобі витягну за тим кутком,
де й досі квітнуть прадідівські луки.

1972

На порозі

В кімнаті затишно й безпечно,
в вікні рогатий обрис місяця,
немов рогалик недопечений
на череп'яній неба мисці.
Навколо мене тиха змова.
І я слухняна бути мушу,
і я ні подихом, ні словом
святої тиші не порушу.
Душа у місяця на розі,
і всі світла в світах засвічені...
і я стою, мов на порозі
у Вічність.

1973

Зневіра

I

Не оглянусь назад, не скажу "прощай", —
це давно вже було сказане —
і піду навмання в незнаний край
повз чужі перелази.
Бо у свій нема ні стежок,
ні доріг:

поросли давно кропивою.
Під ногами вже не зелений муріг,
і не пахне вітер весною.

Я й не знаю, чи ти ще є,
незабутий раю утрачений,
може це маячіння моє,
може марно я плачу...

Як невірний Тома, хоч би пальці вмочить
в твоїх ранах, мій краю розбитий!
Щоб повірити
у передсмертну мить,
що й без мене ти будеш жити.

II

Облітає пожовкле листя,
осінь, пізня осінь, зима.
Не знайду вже в світі місця,
бо і місця такого нема.
Надаремно шукати стежки,
що по ній, горіючи, йшли.
Тільки згаслих ватр головешки,
наче вовчі очі з імпи.
І ніхто не крикне: воскресни!
Бо нема для кого вставать.
І піднявши вгору весла,
човен слави в болото встрява.

1973

Тим, що там, з Нею

Прочитавши Леоніда Кісельова

Чом не винесла її очима,
так як він, у безвість крадькома,
щоб була зо мною, хоч незрима,
а не ця, що тут, чужа й німа.
Щоб казала мені вдень і ніччю,
що ростуть іще такі, як він,
із очима, що як зорі вічні,
із любов'ю, що як гнів і чин.
Ти мій сину, моя горда дійсність,
ствердження і доказ і любов:
справді — все на світі тільки пісня
в українській, у найкращій з мов.

1973

Безпричальність

Я не рватиму більше квітів
на землі моєї полях.
Але їх так багато в світі
для таких безпричальних, як я.
Я не сію і не збираю,
бідна хата в чужині моя,
але світ від краю до краю
належить таким, як я.
Сходить сонце щодня уранці,
заростає квіттям земля
для дітей, для бурлак, для коханців,
для таких, як я.

1973

Катастрофа

Жили собі люди, як усі люди,
носили мрії в маленьких серцях,
не знали — що лихо, а що злуда, —
аж поки зненацька не вдарив жах.
Ударила тяжко Божа правиця,
не знати лише, чи того, що слід...
і тільки в сльозах безвинно іскриться
матерів і жон покривджених вид.

1973

Сад

Втома і розпач, як чорний дим,
морять отрутою душу.
Юности квіти й щастя сади
бур'янами заглушено.
Тільки зостався один сад,
сад любови моєї.
Зріс на пісках, не спадає роса
на троянди мої й на лілеї.
Але цвіте мій сад, мій квітник,
пахне медом і м'ятою...
Пахнуть яблуні, а на них
часом бджілка заблудла сяде.
Бджілко маленька, брини,
пий з мого саду соки,
випий, випий мій сад запашний,
поки зовсім не всохне.

1973

Перед Різдом

Що б дала за один крайчик
того хліба, що просто з печі... колись.
І за спів чи Маринин, чи Одарчин,
чи за той, що співав верболіз...
за один хоч день того, що втрачене!
не тому, що шасливе було,
а тому що з серця гарячого
я боюсь загубити тепло.
Я боюсь змиршавілим трупом
під вікном жувати жуйку згадок
і в рану, що стала струпом,
вбивати розпуки гвіздок.
Я так хочу, щоб квіти завітти,
хоч з морозу, — на шибках моїх,
щоб ялинки — останньої? — світла
розбудили знов дитячий сміх.
Це нічого, що я нещасна,
що стара... а кому до того що?...
Вся земля і тепер прекрасна,
і ще світу кінець не прийшов.

1973

Вітер

Запустив мені в волосся
хижі пазурі вітер.
Пахнуть трави росяно,
набухають яблуні цвітом.
Лине, лине весна...
— укотре? —
сміхом сонця й грому риданням.
Скільки ще? —
Зо дві, зо три? —

А може вже остання?
Пий же, серце, повінь дару,
грозову, чи квітчасту.
Хай ущерть наливає чару
все одно — чи горем, чи щастям.

1973

Мій світ

Мій світ — чотири стіни,
а в ньому — усі світи.
Часом тут в агонії гину,
часом сонцю кажу: світи!
Я молодша тепер неначе.
Я серцю сказала: не плач, люби!
Хто ж за мене багатший
по цей і по той бік?

1973

Скарга

Кому повім печаль мою?
Хто принесе на рани ліку
і скаже: "я тебе люблю,
немає іншої довіку".
Хто скаже ніжно: "поділю
з тобою старість і турботи,
і щастя дні, і дні жалю,
останні радощі й скорботи."
Ніхто не поцілує вже
ці руки покалічені,
і тільки ніч підстереже
гарячу терпкість на обличчі.

1973

Не вір мені

Ти в мені був, і я з тобою,
і добре було так.
А тепер розділились надвоє,
невідомо чому і як.
Щось було невірне
у єднанні наших душ.
Ти сказав: не вір мені,
я іншу знайшов таку ж.
Це неправда, це неймовірно:
така, як я, на світі одна,
це тому, що старість, вір мені,
це облуда, мана.
Це старість упала на плечі,
а в душу тягар літ.
Але ти струсив старечість
і пішов у інший світ.
Я лишилась одна — чекати? —
і не знаю на кого вже.
Тільки ніч за вікном окатим
самоту мою стереже.

1974

Осінь ще одна

Думки мої поплутані й неясні,
і павутиння в мозок срібні ниті тче.
А в небі все такі ж хмаринки красні,
і захід золотом в вікно моє тече.
Чи, може, це ці кілька чарок віскі,
Чи знов примарами морочить самота,
але такі ви всі далекі-близькі,
мого цвітіння, дозрівань моїх літа!

Пливе за вікнами дерев багряність.
Це осінь наді мною ще раз проплива.
Це юних дум моїх — не віскі — п'яність,
це жовкне листя, половіє десь трава.
І пахнуть, пахнуть осінню і цвіллю...
А потім все покриє снігу пелена.
А там, під снігом і під заметіллю
так рясно пружитиметься озимина.
Чи бачить ще хтось ці хмаринки пишні,
чи чує, як під снігом гомонить життя?
— Так добре знать, чого не знають інші,
так добре бути не чиймсь
— своїм буттям.

1974

Ми розминулися

Ми розминулися з тобою,
що мав би бути моїм коханим,
і серце, стомлене журбою,
тебе чекать не перестане.
Ми розминулися з тобою
серед сузір'я світів надземних,
а може іншою добою
пройшов ти вже колись без мене.
І може ти тужив так само,
чи тужиш десь іще за мною,
і туга ця пливе віками
у Вічність світлою рікою.
Щоб там не в часі й не в просторі
звели нас врешті наші зорі:
Ти — лицар без страху й догани,
я — жінка ніжна і слухняна.

1974

■
Душа моя — травинка на твоїх полях.
Душа моя — твоїх дощів краплина.
І осоружною мені чужа земля,
і брилою важкою кожна днина.
І кожна днина це обов'язок тяжкий
зробити щось, щоб бути ще живою,
щоб не загрузнути у пустищах людських,
в пісках снобізму скроплених злобою.

1975

Мої вірші

Мої вірші тепер каліки.
І чи треба лишати по них слід?
Бо на сльози немає ліку,
і на сльози немає слів.
Але сльози тепер не ллються,
вони глибоко десь в мені,
там, де сховище всіх ілюзій,
де цвинтарище мрій і снів.

1975

Візія

Захід — поранений лицар,
захід поволі кривавить у ніч...
Може все це мені й не сниться —
дим пожарищ і жах облич.
Може це не минуле — майбутнє,
може це і сьогодні є:

192

кров'ю й слізми сполоскані будні,
ранок, що бомбами в дійсність стає.
Скачуть, скачуть чотири вершники
далі, все далі в димах...

Подвиг твій, лицарю,
неперевершений,
згинув дарма.

Захід кудись провалився неначе,
темрява важко у вікна б'є...
Хитро всміхаючись, рогом чортачим
місяць встає.

1975

Буря

Заберуть
останій тиші клопоть
вітри кошлаті, що женуть
із півночі,
і кострубаті лапи
смerek у вікна битимуть на сполох,
і скоро прийде ніч, і чорна й гола,
і серце самотою защемить,
і в вуха
глухо вдарить
чорний молот.

1975

Туга

Немає слів, щоб вимовити тугу,
яка у серці палить, як сльоза.
Немає рук ні батька, ані друга,
щоб мовчки — дотиком — усе сказав,
щоб зрозумів усе, збагнув без слова,

193

і без випитувань і без втручань,
чому лякає ніч оця зимова,
чому боїшся снів, як дитинча.
Не страшно старости, ні смерти тління,
та страшно, що козацький славний рід
піде без віх, як безіменні тіні,
у безвість, у чужий, незнаний світ.
В мені іще живуть ті давні села,
і пахнуть квіти, ті, що там цвіли,
а дійсність гола й невесела,
а внуки там ніколи й не були.

1975

Двері

У безпросвітті буднів
які писати вірші можна?
Лише зідхання трудні,
лиш крик, лише виття у дні порожні,
коли самотности тривожні повені
до місяця, до місяця у повні
звертають твої очі...
у дні порожні, в ночі, що бринять
безсоння хвилями...
у тишу, що лоскоче
до сліз, до сміху божевілля...
У темінь втоплена ріка,
мовчать по той бік скелі...
о, Боже! сила ж це яка
мене загнала в ці людські пустелі?
Пливе ріка, як думка на папері,
тече сльоза, як ляви струм в ізворі...
і двері
бачу вже у безвість в хмар
отворі.

1975

194

■

Як вогонь нестримно бухне,
пустить пару сатана —
то не горщики на кухні —
википить душа до дна.
Я складу безрадно руки
і скажу собі: тікай,
на далекі сині луки,
де тече твоя ріка,
де ріка твоїх утопій,
мрій твоїх, гріхів і сліз,
хай тебе в свій вир захопить,
щоб пропав навіки й слід.

1975

Розмова

*Запрягайте, хлопці, коні,
коні вороні,
та й поїдем здоганяти
літа молодії.
Народня пісня*

Там — моя дитина,
тут — самотня — я.
Там її сльозина,
тут — моя.
Вже не запрягати
коні вороні,
вже не наздогнати
молодости дні.
Кленового мосту
вже нема давно,
в темну воду просто
сунемось на дно.

195

Ти там дивишся на зірку,
я на місяць красний...
Чом же жити гірко,
коли світ прекрасний?

1975

Остання молитва

Я не хочу медичної ласки,
я не хочу себе воскрешать.
Коли буде остання поразка,
коли тіло залишить душа,
я не скнітиму зайвим трупом
на землі, що прекрасна така,
і засмічувати не буду
плюскіт хвилі й цвіт вишняка.
І тоді не таблетки насонні,
ні, то буде щось страшніш:
буде потяг, чи з підвіконня,
чи просто кухонний ніж.

1975

Трунок півночі

П'ю трунок півночі,
зіллям відьомським насичений,
п'ю трунок закінчення
і відчаю...
поки уп'юсь докраю.
Місяць — постійний товариш —
дивиться в око зловісно.
Чом ти вже зілля такого не звариш,
щоб від нього повісилась.

1976

196

Остання Дія
(Недрукована, 1979-1985)

*Прощай Україно, моя Україно,
чужа Україно, навіки прощай!*
Василь Стус

Гавкає собака у дворі

Вже мені не вчитися ходити
босими ногами по стерні
й будяки збирать, мов квіти,
в бур'яні,
не скакати в клуні з бантини,
мов з сідла...
А забуть дитячої романтики
не змогла:
місяця дзьобатого,
що встромився в неба глибину,
й груші, що прийшла тобі
всіпати груш у пелену.
Десь отава запахущо скошена,
гавкає собака удворі
і на шворці сорочки Явдошині,
випрані ще до зорі.
У траві роса лоскочеться:
буде днина соняшна й ясна.
Босі ноги мої змочені,
а в душі —
                  мов келех доброго вина.

1979

Малюнок з вікна

Висипав Господь пір'я торбу
на оголену землі спину,
запнув обрій
теплою хустиною.
Заплелись ялинок коси
білими стрічками,
і кіт, босий,
сніг лапками
                  ледве торкає.

1979

Пробудження

Тяжко будиться зо сну весна.
протирає заплакані очі вітром,
на листочку крапля одна
весело вбирає сонця світло.

Це за вікном. Коло мене кіт,
лащиться муркотливо
так,
ніби для нього весь світ
у моїй руці пестливий.

1981

Присутність

Присутність... доторк руки,
очі,
що дивляться крізь мене й не бачать,
і тепло, що за всі ці роки
трохи простигло наче...
Присутність... і тільки.
Та коли її нема,
в хаті холодно й вільго
і на душу спадає пільма.

1981

■
Вже не граєш мені, Евтерпо,
на флейті співучій своїй.
Все ближчає подих смерти,
все тяжчає віддих мій.
А рай так далеко, далеко!

той рай, що пеклом не раз горів,
і на похорон мій лелеки
не пришлють своїх синів.

1982

Ранок

*Десь дім стояв —
а може й не стояв.*

Богдан Бойчук

Десь дім стояв,
закутаний в теплінь
і в сонця позолоту.
Була від груші тіль,
в калюжі дощовій болото...
трава сміялась світляними зайцями...
і перша купіль після сну,
щоб цвіркало між пальцями
й вбирало тіло сонце і весну.
І перша зустріч з Гаршнепом,
рудим собакою,
і з співом птахів ранішнім.
А потім скоки із ломакою
на босих ніжках у садку.
Десь дім стояв... і мама в квітнику
скликала нас, немов курчат,
на молоко і з маслом хліба шмат,
того, що витягла Явдоха з печі щойно.
Десь дім стояв...

мов рана незагоєна.

Він болем виринає з темряви вночі,
в кутку кімнати маячить
і пустою лякає і вікном
відчиненим у вічність... аж поки сном
ледачим не заплющяться повіки,
аж поки скринька спогадів не стулить віко.

1982

Червень

Мої п'ятнадцять літ... ще в Україні,
іше під сонцем чистих лук.
Тепер це мерехтіння
в очах, що падає на втому рук.
Це віддзеркалення на плесі,
що часом враз затріпотить,
це образ на поверхні ставу...
і вмить
я чую знову стріли перехресні,
— відлуння дій кривавих.
Так, я з останніх тих, дітей пожеж і слави.
Невжеж то все було не в яві:
і грім гармат на вулицях,
і "Слава Україні" із грудей, що полягли під кулі ті,
і сонце й лопотіння прапорів,
і гук розбурханих вітрів
і на майданах дзвони золоті?..

А червень і тепер такий... Тільки не ті
під вікнами розквітлі дерева,
і на устах поетових не ті слова,
не пристрасть і не гнів, лише печаль
або метикуватість вигадок чудацьких.
І серце ось бере відчай,
і в душу закрадається зненацька
страхіття — ти коло розбитого корита:
Вже рибки золотої не зловити,
ні з птиці синьої пера.
Це інший світ... космічних кораблів пора.

1982

Народження поезії

I

Зі сну, що раптом збудить уночі,
з дихання вітру, з аромату квітки,
з ридання, що мовчанки сить рвучи,
болючим спомином нежданно діткне.
З проміння сонця, що лежить в вікні,
з білизни, що тріпочеться на вітрі,
з зірок на небі і з зірок в мені
і з хмар, що рожевіють в раннім світлі.
Вона приходить, як зоря ясна,
а часом наче фурія зловісна,
що душу враз пропалює до дна
і думку розриває на повісма.

II

Поезія це молитва,
це душі — чи як це звати? — гонитва
за невловним усміхом щастя,
чи за гіркотою пізнання.
Поезія це згорання
на ватрі в жертву не знати Богу якому,
чи доброму, а чи злому?
Чи Божеські, чи демонічні
в незгораємій купині
горять у душах поетів огні,
огні вічні.

1983

Внукам

Моїм і чужим, тим, що в їх очах ще
не згасла синь весни...

.....
Хлопче юний з синіми очима,
поцілуй від мене свої сині очі,
поцілуй дороги, що ти ними йтимеш,
поцілуй дівчину, що її захочеш,
    поцілуй від мене зоряну весну.
Хлопче, що у тебе очі сині,
поцілуй від мене мрії й сни свої,
поцілуй сльозу, що виллеш в самотині,
і ті руки, що втиратимуть її,
    поцілуй від мене зоряну весну.
Хлопче юний, в тебе очі сині,
поцілуй від мене гіркість розставань,
і світанки бунту в ночі горобині,
і болючість втрати і жагу шукань,
    поцілуй від мене буряну весну.

1983

Незаперечний факт.

Я стверджую незаперечний факт:
садками вже убралась осінь барвно,
й в житті моїм дощам осіннім в такт
години й дні вистукуються марно.
А думка рветься у незнаний світ
і серце прагне світла і любови,
заплутавшись серед жовтяви віт
невиплаканим словом.

1983

Місто

Прокотиться свист батогом по вулиці,
мелодія "Ксені" в вікні зависне —
і грона думок розсиплються,
як намиста розірвана низка.
Стій!

    Затамуй своє серце!
Всі вікна замкни до міста!
Позбирай, поскладай на жердці
    жменьки намиста.
На колодку вуха!
на засув душі хороми!
Хай не відають втоми
заялжених буднів.
О не дай, не дай забудь мені
свіжих подихів бору
в метушні капамутній,
в скреготінні міського хору.
О не дай мені, Боже, влипнути
у міщанські тенета омани,
дай хоч цукуту випити,
тільки не шампана.

1983

Дерево

Стоїш ошатно у своїй красі,
ще де-не-де листочок зелениться,
та ржа і червень і кольори всі
співають славу осені цариці.
Ще день, ще два, і зникнуть барви шат,
і голі віти в небо сіро глянуть,
зідханням скинувши жагучий шал
горінь і спалахів рум'яних.

1983

Будні

Долі своєї не підкупиш
і лиха свого не об'їдеш, ні!
То ж збери себе, жінко, до купи,
вже ж лишилися місяці, може дні.
Треба ж їх якось гідно прожити,
тож не вішай життя на гак,
забудь про свої артрити
і про все, що було не так.

1983

Краєвид з вікна

Ти виходив над краєвидом
і ставав, золотий, над вербою.
Чаклуном ти був, ворожбитом,
а я відьмою молодою.
А тепер тебе почепили
над сателітами,
став ти мертвою брилою,
не чаклуном-ворожбитом.
Став об'єктом дослідників,
не повірником мрій дівочих...
Хто ж тебе упослідив,
хто тебе так зурочив?
Хто заткав мої коси
нитками морозу?..
що стою безголоса
та дивлюсь на тебе крізь сльози.

1983

Вилазить місяць

*У безвість, далечінь-дорогу
надломлено я закричу
про самоту і про тривогу...
О. Лятуринська*

Вилазить місяць, як полтавський книш,
з-за хмари, як із печі,
і голосом зимових тиш
заводить пісня ночі.
Самотньо йдеш у ніч оцю,
у безвість, в порожнечу
і, наче каторжний ланцюг,
свій біль волочиш.

1983

Остання дія

Я п'ю шовковість самоти,
як ніч співає заходу останню червінь.
Я знаю — прийдеш Ти
і знов ковток цілющого зачерпну.
Жовтяві маски вікон робляться ясніш,
а темрява в кімнаті все густіша,
з-за хмари місяц, — мов татарський ніж,
і міряє удари серця тиша.
А я, я — дух,
актор містерії нічної,
ще інші діють тут зі мною:
остання дія йде, кінчається вистава,
і я — остання ява.

1983

Ноборічне

Закутаюсь в самотности халат
і сяду на канапі з книжкою.
Далеко десь ревуть сигнали авт,
а тут ось кіт підлазить нишком.
Десь там в'їжджає в місто Новий Рік,
на літаках, гарматах і на танках,
і на майданах повітальний крик
і танці до світанку.
А як же той, що з ним прощаємось, в'їжджав?
Чи не були теж танки і погрози?
Чи не лились і кров і материні сльози?
Чи може хтось його прокльонами вітав?
О Боже, де Ти?
Де милосердя, де Твоя любов?
Чому створив Ти бомби і ракети,
де Матері Господньої покров?

1984

Кухонна романтика

Відійду до вікна від печі
— хай кипить собі борщ без мене —
взагалі ці кухонні речі
так не до речі,
коли білим зробилось зелене.
Стану тихо і задивлюся
на засніжені віти тюльпана
і на вогники міста, що ллються
у пільми океани.

1984

Тяжко давить на очі пільма,
і душа неначе за ґратами.
Ти сама. Не плач, ти сама,
і ніхто тобі сліз не втиратиме.
І у тебе також нема
ні хустинки, ні полотенця...
Тяжко давить на очі пільма,
втискаючи сльози назад до серця.

1984

Ще одна безсонна ніч

Улила б я свою печаль
в твої очі, що як дзеркала,
і душі своєї печать
до душі б твоєї приклала.
Щоб пізнав, що таке любов
і її нездійсненні мрії,
щоб хоч раз заривав і...

замок

в безнадії.

Ще одна безсонна ніч,
іще зойк без відгуку в пустку...
не струсну тягару із пліч,
тільки пальці в заломі хруснуть.
Наче сльози з усіх очей
всього світу зібрала ніч ця,
і ріка їх тече
через мене у Вічність.

1984

■

Скільки вистраждано було,
скільки випито сліз без пуття!
А тепер тільки уст залом
і понівечене життя.
Та коли по безсонні в вікно
проллється рожевість зорі,
в серці зродиться знов
нездійсненність мрій.

1984

■

Такий спокій спливає на мене,
в мій щоденний вир,
коли чую етюд Шопена,
чи Баха Wohltemperierte Klavier.
Так легко думка розсотується
із клубка нерозв'язних питань
і жадобою ваблять соти ці,
що в них меди нових процвітань.

1984

■

Дочці

Плаче голос Шопена в мені,
сяє місяць сонати Бетговена.
Все це вклали в душу пальці твої,
і душа як ріка у повені.
Плаче голос твій у мені
голосами Шопена й Бетговена,
і ввижаються пальці твої,
тугою сповнені.

1984

212

Йонкерс, Нью-Йорк 1985

Спека

Сонце розтопленим маслом в кімнату,
думки немов окуні на пательні,
і хочеться або заверещати,
або заснути десь у пільмі костельній.
Невже ж це буде останній мій червень?
Серце затихло, природа не дише.
Догори ногами перевернене,
життя
спинилось в розпеченій тиші.

1984

Так душно в світі! Не чую стіп,
душа як в колючім дроті.
Лічу й не лічу цих діб,
що слізьми і потом скроплені.
І лічу й не лічу. А час,
наче кінь баский, утікає.
Б'є годинами час, б'є копитами чвал
на межі життя і відчаю.

1984

Бабине літо

Кульбаби одцвіли і мрією пухкою
із вітром пурхнули кудись у далечінь.
За ними серце злинуло у неспокої
стежками маячінь.
Минуло літо, тільки бабине горить ще,
спадає листя на траву, неначе кров,
і баня неба молитовно пнеться вище,
темнішає немов.
Весь світ стоїть, мов храм розписаний штудерно,
весь Божий світ яріє барвами яси.
І хочеться благать: очисти нас од скверни,
Створителю краси!

1984

214

Автобіографічне

Фіолетна повінь — пам'ятаю це
може тільки куточком душі:
мов піском пересипаються,
шарудять комиші.
Вітер пісню котить хвилию
вечорових тиш.
Це тоді під вербою похилою
народився мій перший вірш.

1969/1984

Згадка

Пам'яті І. Л.

Конем буланим день утік
у ніч між хмарами крутими.
А він схилився і облік
уста мої своїми.
Упали сльози на рукав.
Мої? А чи його за мною?
Та він — чужий — уже зникав
поміж дерев імлою.

1985

Вечірній краєвид

Лебедів
рожева згряя
понад деревом
стала.
Шиї купає
у жовтяві
вечорового ставу.

День згасає,
і вечором,
оповившись,
лебеді
поплили на схід.
А за ними,
мов урочена,
моя туга
вслід.

1985

Перед сном

Я дивлюсь на світ очима
води
у ставках Полтавщини.
Вуха мої ловлять
сліди
зайченят на галявинах,
і місяць у повні
дивиться оком Гоголя
в око мені.
Очі мої — очі Чугайстра
з "Лісової пісні",
вуха мої — солов'їв оркестри
в просторах завислі.
А коли засну
сном без просипу,
встануть зі сну
всі осаули й сотники
мого забутого роду,
стануть навколо гробу,
виймуть моє серце,
і воно полине
на дніпрові піски,
де лягли кістки
моєї родини.

1985

216

Переклади

Шарль Бодлер

Коти

Закохані палкі і вчені мудроокі
Кохаються завжди в запізнених літах,
В могутніх, пишних і розпечених котах,
що люблять, як вони, тепло, вигіддя й спокій.

Приятелі науки і розкоші втіх,
Вони шукають тиші й ночі таємницю,
Ереб застріг би їх в жалобну колісницю,
Якби зламати вмів шляхетну гордість їх.

В мрійливих позах люблять марити й мовчати,
Ці сфінкси-велетні, що в затишку кімнати,
В лінійній самоті снують свій сон ясний.

Їх плідні стегна повні іскорок магічних,
І зорі золоті, немов пісок тонкий,
Виблискують неясно в їх очах містичних.

Шарль Бодлер

Сплін

Коли небо важке й непривітне від рана,
Наче покришка, тисне на душу мені
І цілим своїм обрієм дивиться тьмяно,
Пропускаючи день через хмари сумні,
Коли світ обертається в темну в'язницю,
Де стоїть непроглядний і вогкий туман,
Де надія конає в неволі, як птиця,
І літає у тиші, мов чорний кажан;

Коли дощ розгортає густі свої пасма,
Наче ґрати тюремні, високі й стрункі,
І коли мені мозок облутує рясно.
Менажерлива зграя німих павуків, —
Тоді раптом зривається й виє неначе
Похоронного дзвону скажений мотив,
Ніби духів бездомних заводить і плаче
Безнадійний, упертий, нерадісний спів.
І жалобні походи мовчазно й поважно
Дефілюють в душі, наганяючи страх.
Вже Надії нема. Тільки Розпач звитяжно
В мій похилений череп вбиває свій стяг.

Поль Валері

Цезар

О, Цезарю, спокійна мрій твоїх година,
Коли на заході спинивши погляд свій,
Ти бачиш бій кривавий і прапорів рій
І в серці чуєш силу, що всьому причина.

Даремно озеро тремтить і берег оре,
Даремно золотом пишаються жита,
В твоїх залізних м'язах стигне і зроста
Наказ, що розімкне уста твої суворі.

І цілий світ лежить перед тобою ниць,
Імперія жде гасла, грому, блискавиць,
Від котрих вечір буйним ранком запалає.

Щасливий той рибак, що пасмо золоте
Безжурних днів пряде над хвилями й не знає,
Про бурю ту, що в серці Цезаря росте.

Йонкерс, Нью-Йорк 1985

Моріс Роліна

Джоконда

В цих барвах криється безмежна таємниця,
З них точиться отруйний, нездоровий чар.
Ці очі пестять і палають, ніби жар,
А потім знов холодні і тверді, мов криця.

Це зло таємне, зло, якому все кориться.
Блідий вампір, кривавий витвір злих примар,
Який серця катує і приймає в дар
І з уст якого поцілунком їдь слизиться.

Пекельний цей портрет вразив мене навів,
І в цій гарячці не допоможе жадний лік,
Десь глибоко в душі живе його принада.
І як туман над прірвою тремтить тонкий,
Так блимає в уяві хворій і палкій
Звабливою маною усміх жінки-гада.

Люїза Лябе

Сонет

Як тільки ввечері постеля біла
Мені спочинок бажаний дає,
Моя сумна душа з в'язниці тіла
Спішить до тебе і з тобою є.

І чую я, що в тебе в грудях сила
Таємна та, в якій життя моє,
що дав би ти усе, за чим тужила,
За чим ще й досі серце сльози лє.

О, нічко темная, ласкава пані,
О, відпочинку, повний тихих мрій,
Творить щоночі казки світ прекрасний.

Нехай ще бачу образи кохані
Хоч уві сні, коли нема надій
На те, що блисне промінь щастя ясний.

Марселіна Деборд-Вальмор

Розлука

Не пиши! Буду я непомітно згасати:
Як без сонця любов, так без тебе весна.
Ці рамена відвикли тебе обіймати
І це серце порожнє, як чорна труна.

Не пиши!

Не пиши! Ми повинні умерти для себе.
Не питай, чи тебе я кохала, чи ні.
В глибині мого смутку почути про тебе,
Це побачити рай недосяжний мені.

Не пиши!

Не пиши! Я боюсь, моя пам'ять тривожна
Зберегла твого голосу лагідний звук.
Джерело не для тих, кому пити не можна.
Буде лист твій для мене криницею мук.

Не пиши!

Не пиши тих двох слів, яких чути не смію
І які не замовкли ще в серці моїм.
Ти їх кинув туди наче радісну мрію,
Ти їх вирізьбив там поцілунком своїм.

Не пиши!

Роберт Фрост

Покинутий

Де я чув цей вітер раніше,
як реве все дужче у ніч?
Чом я вийшов з хатньої тиші
і дивлюся з порога униз,
як берег піну морську колише?
Літо пройшло і день минув.
Темні хмари захід зімкнув.
Там, назовні, де ганок згнив,
листя знялось і з свистом гадючим
вдарило в мене й не влучило.
Щось зловісне у свисті тому
проказало, що вже відомо,
що один я в цій хаті й цім світі.
Якось вимкнулась з стін чотирьох
вість, що лишивсь я сам на світі,
вість, що зі мною тільки Бог.

Роберт Фрост

Над Тихим океаном

Вода, розбившись, тьмяно біла в дзвін.
Громади хвиль здіймалися з глибин
і берегові чимсь таким грозили,
на що вода не мала досі сили.
Кошлаті хмари йшли понуро й низько,
немов чуприна перед ока блиском.
Ви не сказали б, а було це так,
немов пісок радів, що мав скелястий дах,
а скелі, що за ними суходіл.
Здавалось, ніс похмурий небосхил
не тільки ніч, а вічності безодню.
Готовий будь на згубу ще сьогодні,
щось буде ще грізніш, ніж хвиль цих кражі,
аж поки Бог "хай світло згасне" скаже.

Алфавитний показчик віршів

А тюльпани квітнуть 201
Автобіографічне 215
Бабине літо 214
Батьківщина 136
Батькові 139
Безпричальність 186
Безсоння 142
Білий день зайнявся надворі 87
Благання 143
Бог покарав мене 88
Божий гнів 114
Будем завжди цю ніч пам'ятати 72
Будні 208
Буря 193
В гетті 172
В Карпатах 113
В кухні 135
В мене сукня була червона 73
В парку 170
В спопелілім і хворім серці 80
В сумній задумі ряд колон 71
В хаосі звуків, барв і ліній 95
В яких Ти піснях і молитвах 94
Ваш поцілунок, мов отрута 76
Ваших пестоців знов так хочу 74
Вдень і вночі я жду на тебе 76
Весна 173
Весняним птахом заспівай 100
Вечір (Дрібний, холодний дощ) 140
Вечір (Сонце сходить для всіх) 167
Вечір (Хмари на заході) 146
Вечір в Карпатах 115
Вечірній краєвид 215
Вечори 180
Вже не граєш мені, Евтерпо 202
Вже тричі завірюхи січня 79
Ви відійдете знов від мене 71
Вилазить місяць 209
Виростала і я на землі 175
Відійшов ти — і стало тихо 84

Візія 192
Вітер 188
Внукам 206
Вогнями пристрасти цвітуть 74
Волинь (День прижмурився) 110
Волинь (Знов кучеряві верби) 110
Все весни радісні минають 94
Гавкає собака у дворі 199
Гість із сходу 138
Гнів 116
Голосить вітер за стіною 86
Господні терези 131
Гуцульщина 109
Двері 194
День за днем 166
День сьогодні, день ще й досі 89
Дерево 207
Десять літ, о далекий мій краю 98
Десь побачу тебе на вулиці 77
Дощ 183
Дощове 171
Душа моя — травинка 192
Екстаза 135
Жаль 165
Жарт 125
Жнива 134
Жоржини 159
З минулого 126
За вікном 174
За вікном розпачає вітер 84
За вогнем шарлату 69
Замість академій і промов 158
Замок Подєбрада 101
Заповіт 178
Згадка 215
Зневіра 185
Знов весна наганяє хмари 86
Знов життя розділив надвоє 78
Знов зустріну тебе в трамваї 77
Знов розпука іржею іла 89
І де ж це така взялась ти 174
І знов спокусливо твої уста 81

І сталося, і буде завжди так 64
Інвектива 123
Калинова сопілка 170
Карлів міст 102
Катастрофа 187
Кінець мандрівки 139
Краєвид з вікна 208
Крик в порожнечу 172
Коли? 115
Косів 108
Коти 137
Кухонна романтика 210
Лист 133
Ліричний спогад 181
Малюнок з вікна 199
Маляр, артист ви 70
Марива 166
Мені очей звести не сила 66
Ми розминулися 191
Мій світ 189
Місто 207
Місячна ніч 200
Молитва (Боже, великий, ти) 122
Молитва (Ти захист мій) 179
Монпарнас 102
Мої вірші 192
На грані 121
На заморожених руках 67
На могилі 105
На наших нивах сон 96
На порозі 184
На роздоріжжях 127
На розквітлі акації грона 72
На розпуттях 104
На самоті 161
На фабриці 144
Над океаном 103
Над ставом місяць тихо став 68
Над твоєю труною не плакатиму 151
Налите колосом високе жито 107
Нам шлюбна постіль вся земля 64
Напередодні 132

Народження поезії 205
Настрій 177
Не вір мені 190
Не треба слів 131
Небо знов молоде 67
Невже ж зустрінемося чужими 75
Незаперечний факт 206
Неминуче 162
Ніжність 138
Ніч під Івана Купала 179
Нові світанки 121
Новорічне 210
Ностальгія 163
О, верб моїх сріблясті 97
О, ви, сріблясті і розлогі 100
О, забудь мені гнівне слово 90
О ні, не хочу ні Верлена 99
О, ночі місячні 99
О, стрункі твої ноги 65
Осінь 128
Осінь малює стежки 143
Осінь ще одна 190
Останнє слово 184
Остання дія 209
Остання жертва 114
Остання молитва 196
Перед відходом 159
Перед ніччю 200
Перед образом Ясности 177
Перед останнім судом 152
Перед Різдвом 188
Перед сном 216
Перезва 165
Перекотиполе 149
Перемога 116
Питання (Застигло на відкритих) 151
Питання (Ти ще навідуєш) 171
Півонії 183
Плаче голос 212
По кому дзвонять? 161
Поговір 150
Помста 112

Поцілунок зложить урочистий 70
Признання 173
Припасти знов до рук коханих 65
Присутність 202
Пробудження 202
Провіщення 113
Проводи 141
Проходить час, відходять в вічність 93
Ранок (Десь дім стояв) 203
Ранок (тихо ранок рум'яний) 143
Розмова 195
Розмова з Богом 149
Розмова з янголом 127
Розпинається серце 162
Розхили уста червоні 73
Ромен, мир-зілля й будяки 108
Сад 187
Самотність 129
Світ далекий 180
Світлим, надхненням, простим 63
Серце світу 163
Синіє вечір 96
Синь очей твоїх десь цвіте 86
Сім літ 107
Сім літер 93
Сіно 164
Скарга 189
Скільки вистраждано було 212
Скільки дум недодуманих 178
Скільки сліз було пролито 182
Слова (слова не грають) 145
Слова (є слова) 169
Сльота 182
Сни купалові 201
Сон 156
Сон під Новий Рік 175
Спека 214
Сповідь (Весняним громом) 111
Сповідь (Не забудеш ніколи) 154
Старість 169
Степова казка 81
Стоять задумані і мріють 98

Так душно в світі 214
Так мало часу 144
Такий похмурий вечір нині 97
Такий спокій спливає 212
Терпко в роті 168
Ти все така, як і була 109
Ти знов один і вічний 68
Ти сьогодні недобрий був 83
Тим, що там, з Нею 186
Тополі 124
Тривання 129
Тривога 154
Трунок півночі 196
Туга 193
Туга і ніжність 160
Тяжко давить на очі п'ятьма 211
Україні 133
Усміх 137
Уста устами розжили 68
Цвіте тобою кожна ніч 75
Чекання 111
Червень 204
Червоніє калина в вазі 83
Чорний колір — колір зради 80
Чортополохи 130
Чування 168
Чуже і непотрібне буде 73
Шільйонський замок 105
Ще одна безсонна ніч 211
Я буду тихо, тихо так 87
Я знаю, і моя душа криниця 79
Я пам'ятаю: гучали води 66
Я сьогодні одна 88
Я сьогодні пишу незугарні 160
Як вогонь нестримно бухне 195
Як дивно згадувати й знати 78
Якось страшно думати 201
Янгол смерті 156

Зміст

- 7 Серце надвоє роздерте — Богдан Рубчак
58 Короткий біографічний показчик

Вогонь і попіл, 1934

1. Барвін-зілля

- 63 I Світлим, надхненним, простим
64 II Нам шлюбна постіль вся земля
64 III I сталося. I буде завжди так
65 IV Припасти знов до рук коханих
65 V О, стрункі твої ноги
66 VI Я пам'ятаю: гучали води
66 VII Мені очей звести несила
67 VIII На заморожених руках
67 IX Небо знов молоде й блакитне
68 X Над ставом місяць тихо став
68 XI Уста устами розжили
68 XII Ти знов один і вічний

2. Червоне й чорне

- 69 За вогнем шарлату
70 I Маляр, артист ви, чи поет
70 II Поцілунок зложить урочистий
71 III В сумній задумі ряд колон
71 IV Ви відійдете знов від мене
72 V На розквітлі акації грона
72 VI Будеш завжди цю ніч пам'ятати
73 VII В мене сукня була червона
73 VIII Розжили уста червоні
73 IX Чуже і непотрібне буде кожне слово
74 X Вогнями пристрасти цвітуть
74 XI Ваших пестоців знов так хочу
75 XII Цвіте тобою кожна ніч

- 75 XIII Невже ж зустрінемося чужими
 76 XIV Вдень і вночі я жду на тебе
 76 XV Ваш поцілунок, мов отрута
 77 XVI Знов зустріну тебе в трамваї
 77 XVII Десь побачу тебе на вулиці
 78 XVIII Знов життя розділив надвоє
 78 XIX Як дивно згадувати й знати
 79 XX Вже тричі завірюхи січня
 79 XXI Я знаю: і моя душа криниця
 80 XXII В спопелілім і хворім серці
 80 XXIII Чорний колір — колір зради
 81 XXIV І знов спокусливо твої уста
 81 Степова казка

3. П о п і л

- 83 I Ти сьогодні недобрий був
 83 II Червоніє калина в вазі
 84 III За вікном розпачає вітер
 84 IV Відійшов ти — і стало тихо
 86 V Знов весна наганяє хмари
 86 VI Голосить вітер за стіною
 86 VII Синь очей твоїх десь цвіте
 87 VIII Я буду тихо, тихо так
 87 IX Білий день зайнявся надворі
 88 X Я сьогодні одна, без тебе
 88 XI Бог покарав мене, я знаю
 89 XII Знов розпука іржею їла
 89 XIII День сьогодні, день ще й досі
 90 XIV О, забудь мені гнівне слово

Сім літер, 1937

1. M a l D u P a y s

- 93 I Проходить час, відходять в вічність друзі
 93 II Сім літер, що палають в слові Україна
 94 III Все весни радісні минають
 94 IV В яких Ти піснях і мотивах

- 95 V В хаосі звуків, барв і ліній
 96 VI На наших нивах сон і тиша
 96 VII Синіє вечір, гусне мла
 97 VIII Такий похмурий вечір нині
 97 IX О, верб моїх сріблясті довгі віти
 98 X Стоять задумані і мріють над водою
 98 XI Десять літ, о далекий мій краю
 99 XXII О ночі місячні, о ночі України
 99 XIII О ні, не хочу ні Верлена
 100 XIV О, ви, сріблясті і розлогі
 100 XV Весняним птахом заспівай

2. З а х і д

- 101 I Замок Подебрада
 102 II Карлів міст
 102 III Монпарнас
 103 IV Над океаном
 104 V На розпутьях
 105 VI На могилі
 105 VII Шільйонський замок

3. М и р - з і л л я

- 107 I Сім літ! І знов зелені села
 107 II Налите колосом високе жито
 108 III Косів
 108 IV Ромен, мир-зілля й будяки
 109 V Ти все така, як і була
 109 VI Гуцульщина
 110 VII Волинь
 110 VIII Волинь

4. Г н і в

- 111 I Сповідь
 111 II Чекання
 112 III Помста
 113 IV Провіщення
 113 V В Карпатах

- 114 VI Остання жертва
- 114 VII Божий гнів
- 115 VIII Вечір в Карпатах
- 115 IX Коли?
- 116 X Гнів
- 116 XI Перемога

На грані (1944 — 1967)

- 121 На грані
- 121 Нові світанки
- 122 Молитва
- 123 Інвектива
- 124 Тополі
- 125 Жарт
- 126 З минулого
- 127 На роздоріжжях
- 127 Розмова з янголом
- 128 Осінь
- 129 Тривання
- 129 Самотність
- 130 Чортополохи
- 131 Господні терези
- 131 Не треба слів
- 132 Напередодні
- 133 Лист
- 133 Україні
- 134 Жнива
- 135 Екстаза
- 135 В кухні
- 136 Батьківщина
- 137 Усміх
- 137 Коти
- 138 Ніжність
- 138 Гість із сходу
- 139 Батькові
- 139 Кінець мандрівки
- 140 Вечір

- 141 Проводи
- 142 Безсоння
- 143 Ранок
- 143 Осінь малює стежки
- 143 Благання
- 144 Так мало часу
- 144 На фабриці
- 145 Слова
- 146 Вечір

Перекотиполе (1968 — 1976)

- 149 Перекотиполе
- 149 Розмова з Богом
- 150 Поговор
- 151 Питання
- 151 Над твоєю труною не плакатиму
- 152 Перед останнім судом
- 154 Тривога
- 154 Сповідь
- 156 Сон
- 156 Янгол смерти
- 158 Замість академій і промов
- 159 Жоржини
- 159 Перед відходом
- 160 Туга і ніжність
- 160 Я сьогодні пишу незугарні вірші
- 161 На самоті
- 161 По кому дзвонять?
- 162 Неминуче
- 162 Розпинається серце на три хрести
- 163 Ностальгія
- 163 Серце світу
- 164 Сіно
- 165 Перезва
- 165 Жаль
- 166 День за днем
- 166 Марива

167 Вечір
168 Чування
168 Терпко в роті і терпко в серці
169 Старість
169 Слова
170 В парку
170 Калинова сопілка
171 Питання
171 Дощове
172 Крик в порожнечу
172 В гетті
173 Весна
173 Признання
174 За вікном
174 І де ж це така взялась ти?
175 Виростала і я на землі, що від Бога
175 Сон під Новий Рік
177 Перед образом Ясности вічної
177 Настрій
178 Скільки дум недодуманих в вічність кане
178 Заповіт
179 Молитва
179 Ніч під Івана Купала
180 Вечори
180 Світ далекий
181 Ліричний спогад
182 Сльота
182 Скільки сліз було пролито
183 Півонії
183 Дощ
184 Останнє слово
184 На дорозі
185 Зневіра
186 Тим, що там, з Нею
186 Безпричальність
187 Катастрофа
187 Сад
188 Перед Різдом

188 Вітер
189 Мій світ
189 Скарга
190 Не вір мені
190 Осінь ще одна
191 Ми розминулися
192 Душа моя — травинка на Твоїх полях
192 Мої вірші
192 Візія
193 Буря
193 Туга
194 Двері
195 Як вогонь нестримно бухне
195 Розмова
196 Остання молитва
196 Трунок півночі

Остання дія (1979 — 1985)

199 Гавкає собака у дворі
199 Малюнок з вікна
200 Місячна ніч
200 Перед ніччю
201 Сни купалові
201 Якось страшно думати
201 А тюльпани квітнуть
202 Пробудження
202 Присутність
202 Вже не граєш мені, Евтерпо
203 Ранок
204 Червень
205 Народження поезії
206 Внукам
206 Незаперечний факт
207 Місто
207 Дерево
208 Будні
208 Краєвид з вікна

поетка, коли вона заставляє деякі найновіші вірші перегукуватися з дуже ранніми. Прочитаймо хоча б два рядки наприкінці цієї книги: "Це тоді під вербою похилою / народився мій перший вірш".

Загально беручи, між довоєнними й повоєнними творами Лівичької-Холодної стається не так злам, як залім, не так згибель, як згиб — своєрідне заломлення променів. Два крила цієї книги нагадують діалектичну двоїстість, яка розщепила свою єдність тільки на те, щоб піднятися вище і там по-новому сплитися в єдиний творчий струмінь, у суцільне творче життя. Додам, що такі життєдайні двоєдності діють скрізь у цій книзі — не тільки в її загальному профілі, але й у окремих тематичних і стилістично-формальних моментах. Предметом тут я маю простежити цей рух. Це завдання, сподіваюся, дозволить мені зважити вартість нових віршів Лівичької-Холодної не тільки в її власному дорібку, але й у сучасній українській літературі взагалі: воно дозволить мені перевірити донинішні критичні оцінки поетки, що деякі з них наведені на початку статті, включно з моєю власною.

Таке прочитання, звичайно, не сміє заперечувати ранішу критичну увагу до тонкої майстерності Лівичької-Холодної: воно має значно поширити критичне обрамування профілю поетки, бо ж у розмові про другу частину книги натяки на тематичну скупченість, майстерну простоту й "камерне ампліуа", хоч не перестають бути дійсними, то вже аж ніяк не вистачають. А розмови про другу частину книги заставляють нас змінити погляд на її першу частину.

В новіших віршах Лівичької-Холодної поетична майстерність своєрідно сама себе заперечує, приховує своє справилля, щоб у єднанні з цим самозапереченням стати ще цікавішою, ще живішою, ніж вона була в ранній творчості. Там бо засоби виявлялися іноді трохи напористо, гордовито кидалися в очі. Та проте така яскравість засобів не була наслідком експериментування всередині форм, як це бачимо, приміром, в Андієвської або в Цветаєвої. Навпаки, читач вражений певною традиційністю в версифікаційній техніці та в лексиці, а навіть своєрідно несміливою пошаною до зразків. Незабаром побачимо, що така "традиційність" була не тільки особистим вибором самої поетки, але теж "даниною добі".

В метричних системах ранніх творів Лівичької-Холодної сильно підкреслене іпостасування та інші метричні модуляції: зустрічаємо, наприклад, видовження рядка зайвим складом або стопою (гіперметрія), а ще частіше — драматичне обірвання рядка усуненням сподіваного складу чи стопи (лейма), особливо в клявзулі даного твору. Хоч такі метричні модуляції самі в собі можуть нам здаватися сміливими, вони в ніякому разі не подібні до головочужних метричних (але все таки метричних!) варіацій пізнішої поезії. Але, з другого боку, ці ранні зачинання народжують пізніші цікаві експерименти, і між ними нетрудно простежити прямий зв'язок. Слід також підкреслити, що молода поетка нечасто дозволяє собі на конфлікти між закінченням фрази й закінченням рядка, а ще рідше між ритмом фрази й метром рядка. Щодо цього, зміни в пізній творчості будуть ґрунтовні.

Ритмічну структуру ранніх віршів посилює майстерне орудування повтореннями звуків і слів та паралелізмами фраз, особливо в анафорних позиціях. Ось рядки, що їх формальна взаємодія здійснюється густою сіткою повторень і паралелізмів, які так чи інакше анґажують майже кожний рядок:

- 1 Будеш завжди цю ніч пам'ятати,
- 2 Не забудеш, о ні, моїх уст,
- 3 І цвістимуть, цвістимуть шарлати
- 4 В твоїм серці вогнями спокус.
- 5 Ти боїшся, ці спогади палять,
- 6 Боягузом втікаєш від них.
- 7 Та дарма, сниться танго і зала
- 8 І в куточку причаений сміх.
- 9 Чорний погляд твій гордий і злісний,
- 10 Ти не хочеш прийняти любов.
- 11 Та дарма, я гадюкою стисну,
- 12 Я візьму з твого серця всю кров.

Перший рядок в'яжеться з другим густою алітерацією, з цікавим ходом у анафорних позиціях ("Будеш завжди / Не забудеш"). Перший рядок в'яжеться з другим, п'ятим і десятим паралелізмом фраз. До речі, рядки п'ятий і десятий зв'язані ще тісніше займенником "Ти": ця пара фраз тепер протиставиться парі в першому й другому рядках. Всередині третього рядка